

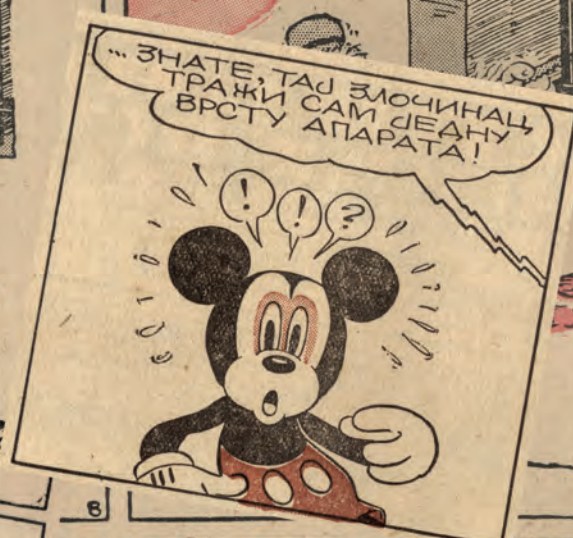
просвјета

ISSN 1331 - 5439

BR 122 / 123

ДЕЦЕМБАР 2014

Ваше џело од филма

Да ли знате?

ИСТРИ

Сваког дана у кући палом ду, скува... Ви можете ватру и ре, али у што дрво. Зашто се њак, а у собу? Ог запалите леј)? Зг печемо, бије је. Сумп цуно т. А зг

И ЗАШТО О НАШОЈ СОБИ

У свакоме од ових места постоји низ занимљивости за радозналост путника.

У 16-том веку било је у Немачкој, у Нирнбергу, златара који су се бавили искључиво израдом скупоцених чачкалица за зубе.

Прву власу Европи понео је Луј, француски краљ. Кома је коса испала од њега једном крста рату. Од свако јанина који је косу сличну вој, узет је прамен, и тако је направљена власа.

INTERVJU: DEJAN JOVIĆ
REPORTAŽA IZ DONJEG LAPCA
PISMO GORANA BABIĆA
INTERVJU: MILOŠ OKUKA
PROZA ROBERTA PERIŠIĆA

ПОШТАРИНА ПЛАЋЕНА У ГОТОВУ

ЧЕКОВНИ РАЧУН БРОЈ 53.002

ПОЛИТИКИНИ ЗАБАВНИК

75
ГОДИНА

ГОДИНА 1 — БРОЈ 63 — уторак, 3 октобар 1939

просвјета

НОВИНЕ ЗА КУЛТУРУ

ISSN 1331-5439

ИЗДАВАЧ:

Српско културно друштво ПРОСВЈЕТА
www.prosvjeta.net

ГЛАВНИ УРЕДНИК:

Чедомир Вишњић

УРЕДНИШТВО:

Горан Борковић, Борис Рашета, Чедомир Вишњић

РЕДАКЦИЈА:

Горан Борковић, Ненад Јовановић, Игор Марковић,
Милорад Новаковић, Борис Рашета, Чедомир Вишњић,
Љиљана Вукасиновић

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА:

Јово Чорак

ГРАФИЧКА УРЕДНИЦА:

Барбара Бласин

НА НАСЛОВНОЈ СТРАНИЦИ: *Политикин задавник*, 1939.

ШТАМПА: Intergrafika d.o.o.

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ: Бериславићева 10, 10 000 Загреб

ТЕЛ: +385 1 4872 480

ФАКС: +385 1 4845 364

Убијежен у Министарству културе Републике Хрватске под бројем 644. Часопис је суфинансиран од Савјета за националне мањине Владе Републике Хрватске, Министарства за културу Републике Хрватске и Министарства културе и информисања Републике Србије. Излази у тиражи од 1 000 примјерака.

Суперхик држава

Дио бранитеља одлучио је у Савској 66 остати до Божића, Нове године, ако треба и Ускрса, све док ресорни министар и двоје његових помоћника не дају оставку.

Свакога дана у једној од главних загребачких прометница просвједници ложе ватру; разапели су шатор и нитко их од органа власти, такозваних „институција које раде свој посао“, не пита за то јесу ли њихови поступци усклађени са законом.

То ће рећи да је скупина људи која организира тај *performance* консензусом прихваћена као ентитет ван домашаја закона. Будући да је министар због њихова притиска повукао свој приједлог закона, та је скупина очито и изнад закона, а ако Матић и његови помоћници поднесу оставке, онда ће се моћи рећи да су они закон сам. Наиме, да се њихова воља поштује до задњег зареза. То је тешко очекивати, али не и посве немогуће.

Каква би судбина затекла друге грађане који би, огорчени радом неког другог министарства, разапели шатор на плочнику, почели ложити ватру и тражити испуњење својих ултиматума? То је лако наслутити. Каква је судбина радника или грађана пред деложацијом, који се одупиру „правној држави“? Видјели смо у Сплиту, на Угљану, на Брачу, у Загребу, широм Хрватске. Полиција, каткад чак и специјалци, интервенирају и успостављају ред.

То значи да се законитост у Хрватској користи селективно — према неким да, према неким не. У сваком аспекту — порези, оврхе, деложације, становање, кадровска политика, прописи — важно је тко је објект приче. Уколико је то нека од светих крава локалне повијести, бит ће изузета од санкције. Уколико је нетко лишен моћи, на њему ће се примјењивати груба сила. Како каже једна духовита народна пословица, „на сиротињи и зец к... шиљи“.

Тко од Хрватске жели направити „Суперхик државу“; државу која малтретира немоћне и награђује моћне? Тко то жели да се не придржавамо закона као пијан плота? Сви су грађани у овој земљи равноправни, рећи ће наши циници. Да, али нису сви грађани, рећи ћемо ми.

Просвједници из Савске 66 кажу да су се 1991. борили против Југославије а 2014. против Југославена. То значи да је Хрватска дошла у фазу тражења жртвеног жарца, а то је само по себи симптом дубоке кризе. Југославени су фантом, но неки политичари с правашке сцене већ отворено пребројавају министрима крвна зрнца, па откривају силне Србе у влади, док неки медији раде то исто бројећи Србе по Присављу.

Хрватска мора одлучити хоће ли бити земља закона, једнакости и правде, или Суперхик држава. Ова земља мора изабрати жели ли имати бољу будућност или ће вјечито пијити у ретровизор, и маштати о бољој прошлости. Овдје се, заправо, уопће не ради о мањинама, него о већини, која је 1991, према класичној изјави Фрање Туђмана, своју судбину узела у своје руке. И сад мора рећи, што ће с том судбином учинити.

(р.)

foto: Jadran Boban, iz serijala "Povratak", selo Pedalj, Općina Dvor, decembar 2014.

SVA IZDANJA SKD PROSVJETA MOŽETE NARUČITI NA ADRESU

SKD Prosvjeta, Berislavićeva 10, 10 000 Zagreb

FAX: + 385 1 4845 364

TEL: + 385 1 48 72 480

skdprosvjeta@skdprosvjeta.com

Godišnja pretplata na časopis *Prosvjeta* iznosi 150 kuna, a uplaćuje se na račun SKD Prosvjeta IBAN: HR3623600001101412121.

Kopiju uplatnice pretplatnik obavezno treba dostaviti na adresu izdavača s naznakom "za časopis Prosvjeta" radi uvrštenja u evidenciju pretplatnika.

Uplate na ime pretplate na časopis Prosvjeta iz inostranstva se vrše na IBAN HR3623600001101412121 SWIFT ZBAHR2X s naznakom "za časopis Prosvjeta".

Pretplata za zemlje Europske unije za godinu dana iznosi 50 EUR, SAD 60 USD, Kanada 60 CAD, Australija 60 AUD.

pretplata

04	OD VUKOVARA DO ZAGREBA Nenad Jovanović KRONIKA	51	JOVAN S. RADOJČIĆ (1933 - 2013) Milovan J. Bogavac SJEĆANJE
07	PROGON SJEĆANJA Hrvoje Šimičević RELATIVIZIRANJE ZLOČINA U GLINI	54	JUNACI OD KOJIH BI IMALI ŠTO NAUČITI Boris Vrga OSVRT, DJELO MILANA NOŽINIĆA
08	NIJEDAN SRBIN ŠOVINISTIMA NIJE DOVOLJNO MALI Goran Borković INTERVJU, DEJAN JOVIĆ	59	OD IMENA I NADIMKA DO PREZIMENA Živko Bjelanović ISTRAŽIVANJE, NAŠA PREZIMENA (7)
14	SPROVODI SU OVDJE JEDINI <i>EVENTI</i> Milan Tadić REPORTAŽA, SRBI U DONJEM LAPCU	61	ANTIFAŠISTKINJE 30-ih Srđan Sandić IZLOŽBA, PRIKAZ
18	NIJE ČUDNA ŠUMA, NEGO SU ČUDNI LJUDI Goran Borković GOSPODARENJE ŠUMAMA	62	TALENTIRANA PLEMKINJA Ljiljana Vukašinović LIKOVNI VREMEPLOV
20	JUŽNI TOK – GEOPOLITIČKA IGRA Ljubinka Milinčić (GEO)POLITIKA	64	BANATORIJUM/SANATORIJUM Sanja Šakić KRITIKA, KNJIGE
23	“POVRATAK” U FOTOGRAFIJI Jadran Boban FOTOREPORTAŽA	66	VODITELJ DNEVNIKA ILI... Dubravka Bogutovac KRITIKA, KNJIGE
24	POKAJANJE Goran Babić RASPRAVE O NOTORNOM (1)	68	ČIJI JE PRAG Srđan Sandić KRITIKA, KNJIGE
26	MALA MU JE OVA ”GROBNICA...” Igor Ružić KRITIKA PREDSTAVE	69	PREPORUKA ZA ČITANJE Čedomir Višnjić KNJIGE
29	DAJ NAM SUNCA Đorđe Matić ESEJ	72	ANDRIĆEV IZBOR Drago Kekanović NAGRADE
34	NASTAVAK RATA DRUGIM SREDSTVIMA Goran Borković SPORT	73	CRTICA Izabrao Čedomir Višnjić
36	IME JE UVIJEK VIŠE OD SAMOG IMENA Nataša Puškar INTERVJU, MILOŠ OKUKA	74	JOŠ JEDNOM ŽELIM TAMO IĆI... Maša Kaleko POEZIJA
42	NOVE (RE)VIZIJE O STARIM JEZIČNIM PITANJIMA Virna Karlić RECENZIJA	78	SA GRANICE Petar Matović POEZIJA
45	MUZEJ SRBA U HRVATSKOJ Fedor Močanin 70 GODINA “PROSVJETE”	82	DOLAZAK INVESTITORA Robert Perišić PROZA
48	ZAROBLJENI “ESESOVCI” Mirko Andrić Gudžulić SJEĆANJE IZ RATA	85	POLITIKIN ZABAVNIK Boris Rašeta
		86	PANOPTIKUM Goran Borković

OD VUKOVARA DO ZAGREBA

Nenad Jovanović

VUKOVARSKI SRBI U TRAJANJU – U izdanju Vijeća srpske nacionalne manjine Vukovara i Srpskog kulturnog društva "Prosvjeta" iz štampe je izašla knjiga "Tragovi u trajanju" Borivoja Čalića koja govori o značajnim Srbima vukovarskog kraja, kako za srpsku nauku i kulturu, tako i za vukovarsku zajednicu. Na tristotinjak stranica obuhvaćeni su portreti i skice nekoliko desetina ličnosti koje su svojim stvaralaštvom ostavile vidljiv trag u književnosti, umjetnosti, prosvjeti, politici, nauci i drugim oblastima. "Nema tkanja koje bi srpsku kulturu ovde razdvojilo od hrvatske i opšte kulture Austro-ugarske ili koje god države, tako da su ti portreti najbolji način da se ona prikaže", rekao je na predstavljanju knjige Čedomir Višnjić, urednik izdanja i Prosvjetine izdavačke djelatnosti.

ZAGREBAČKE MANJINE – Folklorni ansambli i horovi nacionalnih manjina Zagrebačke županije uspješno su se predstavili na skupu održanom 11. oktobra u restoranu Feniks kod Velike Gorice kojim je obilježen Dan nacionalnih manjina Zagrebačke županije. Tom prilikom predstavljena je knjiga o osam manjina na području županije, autorice Slavice Šarović. Srbe su predstavljali folkloraši zagrebačkog pododbora "Prosvjete" koji su svojim izvođenjem šumadijskih igara izazvali oduševljenje u dvorani. Isti su se uspješno predstavili i na Danu koordinacije vijeća i predstavnika nacionalnih manjina grada Zagreba koji je 13. decembra održan u koncertnoj dvorani "Lisinski".

PAJA JOVANOVIĆ – SLAVAN I USPJEŠAN – Branko Čolović, voditelj naučnih aktivnosti u SKD "Prosvjeta", održao je 16. oktobra u dvorani "Prosvjete" u Zagrebu predavanje o Paji Jovanoviću, jednom od dvojice najslavnijih srpskih slikara druge polovine 19. i prve polovine 20. vijeka. Bogatim opusom kojim je obilježio epohu akademskog realizma, ali i nekoliko političkih sistema, Paja Jovanović zaslužio je pravo na oslovljavanje samo ličnim imenom (Paja) kao i svi ostali stvaraoci, rekao je tom prilikom Čolović, ističući i da je Paja Jovanović jako dobro živio od slikarstva i za sobom ostavio opus od nekoliko hiljada slika. Njegove slike kao što su "Seoba Srba" umnožavane su i tako dospjele u mnoge domove.

VELEBITSKE BABE – Profesorica Mirjana Trošelj održala je sredinom oktobra u dvorani biblioteke "Prosvjete" u Zagrebu predavanje "Kamene babe na južnom Velebitu" u kome je ukazala na fenomen slabo poznatih kulturnih monolita. – Područje južnog Velebita sve do sredine prošlog vijeka bilo je mjesto održavanja brojnih kulturnih manifestacija, često i predkršćanskog porijekla, a među njima je i fenomen kamenih baba, ženskog kulturnog supstrata plodnosti, rodosti i blagostanja koji se manifestira preko kamenih monolita – Baba, rekla je profesorica Trošelj.

KO TO TAMO SNIMA – U kulturnoj zagrebačkoj kavani "Pod starim krovovima" otvorena je izložba fotografija sa snimanja filma "Ko to tamo peva" Slobodana Šijana, najkultnijeg filma na ovim prostorima i 30 godina nakon nastajanja. Otvorenju su prisustvovali protagonisti filma režiser Slobodan Šijan, glumci Neda Arnerić i Slavko Štimac i autor fotografija Rodoljub Jovanović, u čijem je društvu uživala mnogobrojna publika koja se jedva natiskala u kavanu.

BORDO U BANJALUCI – Na nedavno održanom Međunarodnom festivalu animiranog filma "Banjaluka 2014", naš karikaturist Borivoj Dovniković Bordo dobio je još jedno priznanje u vidu izložbe njegovih novinskih karikatura. Tokom festivala prikazan je dokumentarni film "Bordo – Vječna stripovska mladost" režisera Bernardina Modrića, po scenariju Veljka Krulčića u kome Dovniković, kolege i suvremenici govore o njegovom životu i radu, ocrtavajući kroz svoje priče i situaciju u kakvoj su se nalazili animirani film, strip i karikature u socijalističkoj Jugoslaviji. Na dan kad je prikazan film, otvorena je i izložba Bordinih novinskih karikatura.

"PROSVJETA" U BEOGRADU... – Izdavaštvo "Prosvjete" se uspješno predstavilo na 59. Međunarodnom beogradskom sajmu knjiga na kome se od 26. oktobra do 2. novembra pod sloganom "Vreme je za knjigu" predstavilo više od 450 direktnih izlagača, kao i 33 iz inostranstva. Sajamski razgovori i tribine ove godine bili su u znaku značajnih godišnjica: dva vijeka od izlaska prvih djela Vuka Karadžića: "Pismenice serbskoga jezika po govoru prostoga naroda napisane" i "Male prstonarodne slaveno-serbske pjesnarice", 150 godina od rođenja Branislava Nušića, kao i sto godina od početka Prvog svjetskog rata. Štand "Prosvjete" bio je vrlo posjećen, što od poštovalaca knjiga i pisane riječi, što od Srba koje je životna oluja nagnala u izbjeglištvo u Srbiju. Predstavnici biblioteke "Prosvjete" nisu samo kupovali svoja, nego i nabavljali izdanja za biblioteku o čemu govori i izložba koja je u biblioteci "Prosvjete" upriličena početkom novembra i na kojoj je predstavljeno 206 nabavljenih naslova iz domene srpske književnosti, publicistike, dječje literature i drugih žanrova.

... I ZAGREBU – Ovogodišnji, 37. po redu Međunarodni sajam knjiga i učila "Interliber" pokazao je da su poštovaoci knjige u Hrvatskoj, željni srpskih izdanja. To se najbolje vidjelo i po interesu za izložene naslove na velikom štandu Narodne biblioteke Srbije (NBS) gdje se predstavilo 30 izdavača, a njihov nastup bio je popraćen predstavljanjem pjesnika i književnika Zvonka Karanovića i Borivoja Adaševića. Značajan interes vladaio je i na štandu poduzeća Zadužbina Petar Kočić

koje djeluje u Banjaluci i Beogradu i koja kao dugogodišnji učesnik sajma svake godine dodjeljuje nagradu "Kočićevo pero" koja je ove godine pripala novinaru i piscu Dragi Hedlu. Ljudi su željni domaćih pisaca, možda čak i više od prijevoda, kaže direktor Nikola Vukolić. Predstavilo se i izdavačko poduzeće "Prosvjeta", ostvarivši značajan interes posjetilaca i kupaca. A neke od knjiga, kao što je "Kako čitati Paju Patka", dopremljene su u zadnji čas. U okviru predstavljanja izdavača iz Srbije na "Interliberu", u dvorani biblioteke "Prosvjete", predstavljen je Karanović i to kroz razgovor s Milenom Đorđijević iz Narodne biblioteke Srbije pod čijom su kapom na "Interliberu" predstavljeni srpski izdavači.

SUSRETI U MOSLAVINI – U Garešnici je po deveti put održana manifestacija "Susreti u Moslavini" koju organizira tamošnji pododbor "Prosvjete" pod vodstvom Zorana Blanuše. Na manifestaciji su učestvovali KUD Boško Jugović iz Bošnjane u Srbiji, KUD Knešpolje iz Knežice u RS, a od domaćih društava nastupili su pododbori "Prosvjete" iz Virovitice, i Malog Gradca, kao i Zajednica Mađara iz Grubišnog Polja. Gosti iz Srbije boravili su tri dana u Garešnici, a ugostili su ih članovi društva u svojim domovima, a na gostoprimstvo se nisu mogli požaliti ni ostali ansambli.

VRTLOG MILOŠA OKUKE – Pisci iz nekadašnje Krajine dali su velik doprinos razvoju i standardizaciji srpskog književnog jezika u prvoj polovini 19. vijeka, rečeno je na promociji knjige "U vrtlogu matice" Miloša Okuke, održane 13. novembra u punoj dvorani biblioteke "Prosvjete" u Zagrebu. Na promociji su govorili urednik izdavaštva "Prosvjete" Čedomir Višnjić, profesori Milorad Pupovac i Dušan Marinković, kao i predavačica Virna Karlić s Filozofskog fakulteta.

OD "SVADBE" DO "HAJKE" – U djelima Mihajla Lalića partizani predstavljaju njegoveševsku junačku etiku, a četnici su teški izdajnici, rekao je šef katedre za srpski i crnogorski jezik Filozofskog fakulteta u Zagrebu Dušan Marinković na predavanju o tom srpskom i crnogorskom piscu čiji se opus vremenski i prostorno povezuje sa sjevernom Crnom Gorom, ali su dileme glavnih junaka svojstvene svim sredinama. Mihailo Lalić pojavio se na književnoj sceni krajem 40-ih godina 20. vijeka, a svoj prvi roman "Svadba" napisao je u vrijeme promjena u pristupu literaturi i razilaženja sa socrealizmom, rekao je na predavanju koje je upriličeno povodom stote godišnjice Lalićevog rođenja.

RAT I SJEĆANJA – Drugi svjetski rat i Narodnooslobodilačka borba, herojske borbe i tragična stradanja i dalje su teme knjiga sjećanja njihovih protagonista iz redova partizana, pod uslovom da nađu izdavača voljnog da ih štampa, kojih je danas samo nekoliko, s obzirom da je izdavački mainstream posvećen veličanju "one druge" strane. Tako je "Razlog" d.o.o. izdao i promovirao knjige "Moj Drugi svjetski rat i mir" Mirka Tepavca u kojoj se vidi njegov entuzijizam i kasnije razočaranje revolucionara. Promocija zapisa istaknutog političara i Titovog ministra vanjskih poslova održana u dvorani Saveza antifašističkih boraca i antifašista u Zagrebu izazvala je velik interes publike. To je ujedno bio svojevrsni komemorativni skup Tepavcu koji je umro nekoliko mjeseci ranije. U nastojanju da sačuva sjećanja na ratne događaje koji su, kao i njihovi nosioci izloženi negiranju i revidiranju, Srpsko narodno vijeće izdalo je drugo dopunjeno izdanje knjige "Korak do smrti" Pere Drakulića, čovjeka koji je u ljetu 1941. pobjegao s masovne ustaške likvidacije Srba na Bajića-jamama kod Hrvatske Kostajnice, jednog od najvećih stratišta na Baniji na kome je tokom rata pobijeno preko 2.600 ljudi, rečeno je na promociji koja je u organizaciji SNV kao izdavača održana 24. novembra u dvorani Biblioteke "Prosvjete" u Zagrebu.

PRELO U VIŠKOVU – Pododbor "Prosvjete" u Viškovu organizirao je krajem novembra po četvrti put Narodno prelo. Osim viceva, pjesama i kola, novost

u programu bilo je sudjelovanje kulinarske sekcije koja je pripremala stara jela, a članice Pododbora pripremile su izložbu ručnih radova i prezentirale njihovu izradu.

MANASTIR DRAGOVIĆ – U Zagrebu je u dvorani Biblioteke "Prosvjete" predstavljena knjiga Branka Čolovića "Manastir Dragović". O knjizi su govorili mitropolit zagrebačko-ljubljanski Porfirije i vladika dalmatinski Fotije, Čedomir Višnjić, urednik izdavaštva SKD "Prosvjeta", Dragan Damjanović, profesor historije umjetnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, kao i sam autor kome je ovo treća knjiga na temu pravoslavnih svetinja u Dalmaciji jer je već izdao knjige o sakralnoj baštini Srba u Dalmaciji i manastiru Krka. – Ovo je značajan događaj za Prosvjetu, SPC i srpsku zajednicu, rečeno je na promociji.

ULUS KAO UZUS – Brojni poštovaoci likovne umjetnosti došli su 17. decembra u dvoranu "Prosvjete" na otvaranje izložbe članova Udruženja likovnih umetnika Srbije. Izložbu, koja je ranije postavljena u Rovinju, organizirali su "Prosvjeta" i ambasada Srbije u Zagrebu, a 50-ak radova moći će se razgledati u narednih mjesec dana. Prisutnima su se obratili predsjednik "Prosvjete" Čedomir Višnjić, predsjednik sekcije proširenih medija u ULUS-u Vedran Vučić koji je podsjetio da ULUS postoji stotinjak godina i da ima preko 2.500 članova, od amatera do onih koji izlažu širom svijeta. Otpisnica poslova ambasade Srbije Bosa Prodanović je naglasila značenje bogate kulturne suradnja između dvije zemlje koja prethodi suradnji u nekim drugim oblastima.

KONCERT ZBOR XOP-a – Uoči Svetog Nikole u dvorani "Prosvjete" u Zagrebu održan je drugi koncert Zbor Xop-a pod nazivom "Doba". Zbor Xop, muzička sekcija zagrebačkog pododbora, predstavlja se srpskom tradicionalnom muzikom.

foto: Jovica Drobniak

RELATIVIZIRANJE ZLOČINA U GLINI

PROGON SJEĆANJA

„Ovo je Hrvatska, ovo je Hrvatska!“, urlikao je golobradi mladić u centru Gline, ispred zgrade koja nosi ime Hrvatski dom. Urlici su išli u smjeru predstavnika Antifašističke lige, koji su početkom prosinca održali prosvjed na ovoj lokaciji, protiveći se odluci Gradskog vijeća da se protokolarno gradsko komemoriranje odsad održava isključivo na rubnim dijelovima Gline, pored ostataka srušene crkve Sv. Ivana Nepomuka i na groblju.

Tim je političkim dokumentom, nastalim na prijedlog HDZ-a, HSP-a dr. Ante Starčević i HSS-a, iz centra grada i daleko od kolektivne svijesti izgnano i sjećanje na više stotina Srba koje su upravo na lokaciji današnjeg Hrvatskog doma, a nekadašnje pravoslavne crkve, 1941. masakrirale ustaše. Bio je to završni čin dvadesetogodišnjeg legislativnog relativiziranja masovnog ustaškog zločina u Glini, gdje je 1995. godine lokalna vlast preimenovala Spomen-dom u Hrvatski dom. U isto je vrijeme devastirana i spomen-ploča s imenima ubijenih Srba, koja je nakon izgradnje Spomen-doma 1969. tamo postavljena.

„Ovdje smo zbog dvije stvari“, poručio je Milorad Pupovac, jedan od članova Antifašističke lige, „da zatražimo povratak imena Spomen-dom i da se usprotivimo odluci gradskog vijeća“, dok je Vesna Teršelič podsjetila da je područje Gline bilo obilježeno i stradanjima 90-ih. „Tu je ubijeno više od 290 Hrvata, a tijekom i nakon akcije Oluja ubijeno je i mnogo srpskih civila. Zbog toga se moramo sjećati svih, ali važno je da se na ovome mjestu sjećamo žrtava koje su ubijene 1941.“, istaknula je pred nekoliko desetaka okupljenih sudionika, dok su ih zvižducima, „srbočetničkim“ pridjevima i pitanjima „što je s hrvatskim žrtvama?“ prekidali podržavatelji gradske odluke.

Njih tridesetak razvilo je na koncu petmetarsku trobojnicu ispred zgrade, poručivši da su za Hrvatski dom spremni boriti se. Jednako borben bio je i vijećnik HSS-a Stjepan Tonković, koji je rekao da će, nakon što je shvatio da je glasao za odluku koja se odnosi samo na predstavnike Grada Gline, ne i na ostale delegacije, raditi na tome da se dokument promijeni tako da zabrani komemoriranje svima u samom centru grada. „Jer je ovo namjerna provokacija većinskog hrvatskog stanovništva.“ Kolektivnu scenu najbolje je opisao mladić s početka teksta: Ovo je Hrvatska.

Hrvoje Šimičević

NIJEDAN SRBIN ŠOVINISTIMA NIJE DOVOLJNO MALI DA NE BI BIO VELIKOSRBIN

DEJAN JOVIĆ

PROFESOR NA FAKULTETU POLITIČKIH ZNANOSTI U ZAGREBU

I DONEDAVNI GLAVNI ANALITIČAR PREDSEDNIKA RH

U Hrvatskoj ima onih koji žive od rata i nezadovoljni su rezultatom prošlog, pa priželjkuju novi. Nisu zadovoljni, recimo, mirnom reintegracijom Istočne Slavonije, i nije im prihvatljiv ni jedan jedini Srbin, pa ni ovih tri ili četiri posto koliko ih je ostalo u Hrvatskoj. Poruke koje se pritom šalju Srbima su – da bi bilo najbolje da odu, ili da se asimiliraju ili da jednom zauvijek ušute, da se sakriju u kuće i nikad ništa ne kažu u javnosti. Njima je svaki Srbin – velikosrbin, i nema tako malog Srbina koji ne bi bio sigurnosni problem

RAZGOVARAO: Goran Borković

FOTO: Jadran Boban

S profesorom Dejanom Jovićem, sa zagrebačkog Fakulteta političkih znanosti i bivšim glavnim analitičarom predsjednika Republike Hrvatske, ne treba povod za razgovor. Još dok je bio u inozemstvu, a tamo je proveo dugih 15 godina, svojim knjigama i medijskim istupima znao je rušiti u kamenu uklesane nacionalne mitove. Jović se nikada nije bojao reći što misli, makar to značilo sukob s onima koji su te mitove stvarali i kojima njegove slobodomisleće ideje iznimno idu na živce pa bi ga često vratili tamo otkud se vratio, ako ne i dalje.

Profesore Joviću, u svom tekstu na portalu časopisa *Politička misao* iznijeli ste zanimljive ideje vezane za referendum o nezavisnosti Škotske koje su u javnosti naišle na oštre kritike zastupajući tezu da narodi nisu nužno skloni nezavisnosti, kao što je uvriježeno misliti u Hrvatskoj. Više godina ste proveli u Škotskoj. Zašto su Škoti odbili samostalnost?

Dejan Jović: Kao i većina drugih naroda, i Škoti su se podijelili po pitanju nezavisnosti. Nacionalistički diskurs, koji se kod nas – bilo u radikalnoj ili u umjerenijoj varijanti – ustoličio kao dominantan, ne može zamisliti da netko

ne želi nezavisnost svoje nacije, odnosno da ne želi da ona stvori svoju nacionalnu državu. Svakoga tko je protiv nezavisnosti vlastite nacije, oni smatraju izdajnikom. Međutim, čim su okolnosti odlučivanja liberalne – a to znači, kad svatko slobodno može zagovarati ono u što vjeruje i kako vidi stvari – pokazuje se da državnost nije neka sveta, neupitna i od svih poželjna ideja. Ponekad je čak i u neliberalnim porecima nacija veoma podijeljena po pitanju državnosti. Pogledajmo samo Srbe. Dilema oko toga je li Jugoslavija bolje rješenje od samostalne Srbije trajala je dugo, a traje i danas. Srbija nikad nije birala nezavisnost – ona ju je samo konstatirala. Postala je nezavisna voljom drugih naroda – konkretno, u završnom činu, Crnogoraca, koji su također iznimno podijeljeni po pitanju državnosti.

U svim narodima koji su postali nezavisni – i u nekadašnjoj Jugoslaviji i u nekadašnjem SSSR-u – postoji i dalje dilema: je li odluka o nezavisnosti bila izraz volje naroda ili samo političara, i je li donijela neko dobro narodima ili samo političarima. No, države koje se jednom raspadnu, ne obnavljaju se – osim ako niste Nijemci, pa vam je dopušteno ono što drugima nije, a to je ujedinjenje. Drugima je dopušteno odcjepljenje – i to ne svima – ali, ujedinjenje samo Nijemcima.

Razlozi zbog kojih je većina Škota bila protiv nezavisnosti Škotske su različiti. Neki su jednostavno izračunali da bi to bilo preskupo, drugi su zaključili da suviše vole Ujedinjeno Kraljevstvo da bi ga razbili, treći misle da su Škoti premali narod da bi mogli prosperirati izvan zajednice s drugim i njima prijateljskim narodima, četvrtima je bila neprihvatljiva nacionalistička retorika separatista, peti su smatrali da nikakve revolucionarne promjene nisu poželjne, šesti su se zgrozili nad idejom da se između Škotske i Engleske postavi granični prijelaz, itd. Neki, možda, nisu imali nikakav razlog. Naime, u politici ljudi ne odlučuju samo temeljem nekog racionalnog ili uopće jasnog razloga, nego često i instinktivno, emotivno, po inerciji, bez razloga. Politika je upravo stoga često nepredvidiva – zato što je subjektivna i ne uvijek primarno racionalna.

U svim narodima koji su postali nezavisni – i u nekadašnjoj Jugoslaviji i u nekadašnjem SSSR-u – postoji i dalje dilema: je li odluka o nezavisnosti bila izraz volje naroda ili samo političara, i je li donijela neko dobro narodima ili samo političarima (...) Države koje se jednom raspadnu, ne obnavljaju se – osim ako niste Nijemci, pa vam je dopušteno ono što drugima nije, a to je ujedinjenje

Mogu li se usporediti referendum u Jugoslaviji na početku devedesetih s ovim škotskim ili s onim "neobvezujućim" referendumom koji je nedavno održan u Kataloniji?

Dejan Jović: Vaše jednostavno pitanje traži višeslojan odgovor. Naime, imam dojam da kod nas ne razumiju svi ljudi značenje riječi „usporediti“. Recimo, predsjednik Josipović je kritički govorio o mom članku o referendumima i pritom je rekao da se hrvatski referendum iz 1991. i škotski referendum iz 2014. ne mogu uspoređivati – štoviše, da je to pogrešno i štetno. Ali, mislim da je on mislio – da se ne mogu izjednačiti ili poistovjetiti. Ako je tako mislio, upotrijebio je pogrešnu riječ. Naravno da se referendum mogu uspoređivati jedan s drugim, ali se doista ne mogu poistovjetiti. Uostalom, u članku zbog kojeg sam smijenjen kao glavni analitičar Predsjednika Republike, sasvim sam jasno rekao da su ta dva referenduma bili vrlo različiti: jedan je bio neliberalan a drugi liberalan. Rekao sam i da se u našem slučaju – 1991. – razgovaralo preko nišana: upravo sam tu frazu upotrijebio. Također, napisao sam i da su naši referendum bili uvod u rat ili prva epizoda rata – koji je, doista, i uslijedio odmah nakon proglašenja nezavisnosti Slovenije i Hrvatske. I u slučaju Bosne i Hercegovine je referendum bio izravna uvertira u rat. Da je bilo do referenduma, Dejtonski

sporazum nikad ne bi bio prihvaćen, a time ne bi došlo ni do mira u toj zemlji. Dakle, ti su referendum bili različiti, ali se, naravno, ne samo mogu nego i moraju uspoređivati.

Referendumi nemaju onu važnost koju im danas u Hrvatskoj nacionalistički mit pripisuje. Oni nisu temelj državnosti – jer, da jesu, ne bi bilo moguće u Ustav upisati članak kojim se zabranjuje pokretanje postupka udruživanja s drugim balkanskim i jugoslavenskim državama, budući da je referendumom takvo udruživanje eksplicitno dopušteno

Inače, kad bismo tražili vrlo slične referendume – mogli bismo hrvatski referendum iz maja 1991. usporediti s referendumom o opstanku SSSR-a iz marta te iste godine. S obzirom da su činjenice kod nas šokantne, evo samo da podsjetim da je u devet od 15 republika SSSR-a tada velika većina (iznad 75%) na tom referendumu bila protiv samostalnosti vlastitih republika, odnosno za opstanak SSSR-a. Taj je referendum bio sličan ovom hrvatskom, jer je isto bio neliberalan, iako je ratni ishod uglavnom spriječen (doduše ne u svim slučajevima). Sličan je i po tome što se na kraju najveći dio onoga što je pisalo u referendumskom listiću – nije dogodilo. U Hrvatskoj se od tri komponente o kojima se glasalo tada, a to su bili ne samo nezavisnost, nego i (2) konfederacija i (3) kulturna autonomija i sva građanska prava za Srbe i druge nacionalnosti u Hrvatskoj – dogodila samo jedna. U SSSR-u: nijedna. On se raspao voljom političara – prije svega Jeljina – iako je većina građana glasala protiv tog raspada. Referendumi, dakle, nemaju onu važnost koju im danas u Hrvatskoj nacionalistički mit pripisuje. Oni nisu temelj državnosti – jer, da jesu, ne bi bilo moguće u Ustav upisati članak kojim se zabranjuje pokretanje postupka udruživanja s drugim balkanskim i jugoslavenskim državama, budući da je referendumom takvo udruživanje eksplicitno dopušteno. Prema tome, oni koji tvrde da je referendum iz svibnja 1991. temelj hrvatske državnosti, moraju se pitati: je li članak Ustava Hrvatske kojim se zabranjuje takvo udruživanje protiv temelja hrvatske državnosti? Uostalom, da referendum nisu baš toliko važni vidi se i u slučaju raspada Čehoslovačke, u kojoj uopće nije bilo referenduma. A vidimo to i u slučaju sudbine referenduma o braku kod nas nedavno. Iako se dogodio, on je prilično lako izigran.

U zadnje vrijeme u Hrvatskoj je došlo do prave poplave zahtjeva za referendumom. Koliko takav oblik demokratskog izražavanja

utječe na funkcionalnost države, odnosno državne vlasti? Treba li i na koji način ograničiti opseg tema o kojima se može raspisati referendum?

Dejan Jović: Referendumi su dobri za demokraciju, ali ne i za liberalni karakter države. Oni su dobri za mobilizaciju ljudi i njihovo uključivanje u politiku, ali ne za vođenje racionalne i odgovorne politike. Moj članak o referendumima u Škotskoj i Hrvatskoj inzistirao je upravo na razlici između demokratičnosti i liberalnosti. Mi smo ne samo 1990., nego i prije – već nakon Titove smrti, 1980. – imali jedan val populističke demokracije koji je, doista uključivao sve veći broj ljudi u politička događanja, ali je istodobno bio netolerantan prema razlikama, nije htio ni čuti za argumente druge strane, a bio je i agresivan. Sve to je činilo, primjerice, proteste Albanaca na Kosovu početkom 1980-ih ili „antibirokratsku revoluciju“ pod Miloševićem 1988. i 1989. potpuno neliberalnima. Uključivanje ljudi u politiku, a naročito kad se radi o važnim pitanjima, ima svojih rizika. Kod nas je demokracija, kad je formalno uvedena s prvim izborima u 1990. bila u potpunosti populistička i majoritarna. To znači da se svela na brojanje glasova, pa su svi oni koji su bili u manjini strahovali od takve demokracije. Kad kažem „svi“, mislim na baš sve nacije u Jugoslaviji, jer nijedna nije bila u većini – Srbi su bili samo 36 posto stanovništva. Dakle, demokracija u Jugoslaviji ni za koga nije dolazila u obzir, pa ni za Srbe. Oni su se, također, plašili „neprincipijelne koalicije“, kako su nazivali situaciju nakon što su

prvi put ostali u manjini zbog glasanja većine protiv njih. To je bio i jedan od glavnih razloga zbog kojih nikad nije bilo jugoslavenskih izbora. Demokracija je bila prihvatljiva samo tamo gdje su „naši“ u većini, a tamo gdje su u manjini – tamo nije. Da je te 1990. bilo više liberalnosti – a to znači: više respekta za individualnu i manjinsku autonomiju, više racionalnosti i respekta za pluralizam, više politike mira, kompromisa i povjerenja u sposobnost ljudi da se dogovore i da surađuju – stvari bi izgledale drukčije. S obzirom na to da je demokracija kod nas shvaćena kao mobilizacija za rat s drugima ili barem za odcjepljenje od njih, onda su ti drugi, a naročito tamo gdje su bili u manjini, imali doista i razloga da strahuju. To je stvorilo „začarani krug“ iz kojeg nije bilo izlaza. U tom krugu se i dalje vrtimo.

Kako gledate na današnji položaj srpske manjine u Hrvatskoj? Čini mi se da je vaš primjer, da ne kažem slučaj, mogao biti ilustrativan kada govorimo o ovom pitanju. Kada ste doživjeli salve napada zbog već spomenutog teksta, među njima je bilo i onih koji su vam odmah krenuli brojati krvna zrnca, a da tekst koji ste napisali vjerovatno nisu ni pogledali, kamoli pročitali?

Dejan Jović: Da, za neke je bilo dovoljno vidjeti kako se zovem – i sve im je bilo jasno, nije trebalo dalje čitati. To je posljedica duboke okovanosti šovinizmom, kojeg često ni ne primjećujemo jer smo se na njega „navikli“. Šovinizam, a naročito ako je povezan s militarizmom, kao što je kod nas

slučaj, dehumanizira i dezindividualizira osobe: svodi ih samo na „naše“ i „njihove“, pri čemu su „njihovi“ ujedno i neprijatelji. Militarizam, pak, sve osobe tretira kao vojnike – ili „naše“ ili „neprijateljske“, pa se tako i odnosi prema drugima. Naš je javni diskurs sada prepun upravo šovinističkih i militarističkih pojmova, kao što su „peta kolona“, „veleizdajnici“, „stožer“, „rat“, „agresori“, „branitelji“, „okupatori“, „ratne kukavice“, „dezzerteri“ i sl. Vijesti nam izgledaju kao da i dalje živimo u ratu, ili smo iz njega tek jučer izašli. O meni osobno se konstruira slika kao o Neprijatelju – možda upravo zato što nacionalistički narativ nema prostora za Drugog koji bi bio Prijatelj. Naročito ako je taj drugi Srbin ili je barem percipiran kao Srbin.

Kod nas je demokracija, kad je formalno uvedena s prvim izborima u 1990. bila u potpunosti populistička i majoritarna. To znači da se svela na brojanje glasova, pa su svi oni koji su bili u manjini strahovali od takve demokracije (...) Probajte se poljubiti na ulici s partnerom ako ste gej, ili izaći u grad u majici sa nekim srpskim nacionalnim simbolom, pa ćete vidjeti živimo li doista svi u slobodnoj zemlji, ili je sloboda rezervirana samo za neke

U mom slučaju došlo je i do sekuritizacije: najprije se pisalo da sam britanski agent, potom da sam sigurnosna opasnost za Hrvatsku, a onda da sam neprijatelj koji ruši temelje hrvatske državnosti. Jedan od suvremenih hrvatskih Ilija Čvorovića čak je rekao da sam veća prijetnja nacionalnoj sigurnosti od Islamske države. Rečeno je i da sigurnosna provjera u mom slučaju nije bila dovoljno rigorozna. Lagalo se da nisam dobio licencu za pristup sigurnosno osjetljivim informacijama. Kad sam u javnosti pokazao dokaz da je to laž, nastavilo se kao da nisam demantirao. Kod nas je laž postala normalna stvar, a činjenice i dokazi su nebitni. U Hrvatskoj ima jedan broj onih koji žive od rata i koji su nezadovoljni rezultatom prošlog (ili čak i onog prethodnog, Drugog svjetskog) rata, pa priželjkiju novi. Nisu zadovoljni, recimo, mirnom reintegracijom Istočne Slavonije, i nije im prihvatljiv ni jedan jedini Srbin, pa ni ovih tri ili četiri posto koliko je Srba ostalo u Hrvatskoj nakon tragedije iz 1991-1995. Poruke koje se pritom šalju Srbima su – da bi bilo najbolje da odu, ili da se asimiliraju ili da jednom zauvijek ušute, da se sakriju u kuće i nikad ništa ne kažu u javnosti. Njima je svaki Srbin – velikosrbin, i nema tako malog Srbina koji ne bi bio sigurnosni problem. Ja sam im posebno iritantan jer sam jedan od onih

koji se vratio u Hrvatsku, i to nakon 15 godina boravka u inozemstvu. Oni znaju da moj povratak šalje signal ohrabrenja drugima koji bi se željeli vratiti, kao i da moje javno djelovanje ohrabruje druge da govore slobodno. A to ovi agresivni šovinisti ne žele. Upravo obrnuto, žele zaplašiti ne samo one koji bi se htjeli vratiti u Hrvatsku – a Srbi su, ili su protivnici nacionalističke ideologije – nego i one koji sada žive u Hrvatskoj. Žele ih potaći da je napuste.

Da li je sloboda govora u Hrvatskoj ugrožena? Može li se bez straha i posljedica slobodno izraziti mišljenje, kako se to voli reći? U nedavnom intervjuu kazali ste da se u Hrvatskoj vodi bitka između mitova i slobode...

Dejan Jović: Slobode u Hrvatskoj – ali ni u mnogim drugim zemljama – nema dovoljno i nikad je nije bilo dovoljno. Ima slobode za uvrede i za laganje, ali čak i to ne smiju svi nego samo oni koji su stvorili dojam da

su opasni momci i da je bolje ne suprotstavljati im se. Oni mogu što hoće – čak i kad je to što rade protivno zakonima. Ima i slobode za plagiranje, ponavljanje jednog te istog, za pričanje o svemu i stalno ali da se ništa ne kaže, da se ne pojavi ni jedna nova ideja. Ima slobode za šovinizam – naravno, samo za hrvatski šovinizam, ne za srpski. Međutim, za nove ideje, za izazove koji bi dovodili u pitanje tu galamu praznim rečenicama, za izvornost – za to nema prostora. Nema prostora ni za slobodno iskazivanje identiteta ako taj identitet nije po volji konzervativnom nacionalizmu. Probajte se poljubiti na ulici s partnerom ako ste gej, ili izaći u grad u majici sa nekim srpskim nacionalnim simbolom, pa ćete vidjeti živimo li doista svi u slobodnoj zemlji, ili je sloboda rezervirana samo za neke.

U biti ideje da su „branitelji stvorili Hrvatsku“ stoji razmišljanje po kojem ako su je oni stvorili, onda imaju i pravo s njome raspolagati kao što stvoritelj raspolaže sa stvorenim – neograničeno i po vlastitoj volji

Isto je tako i s iznošenjem zaključaka – čak i kad to činite u akademskom kontekstu – koji su alternativni u odnosu na nacionalne mitove. Mitovi koji su stvoreni u ovih 20 i više godina sad su se učvrstili, tako da je iznošenje činjenica šokantno i subverzivno. Laž je pretvorena u istinu, pa kad, primjerice, citirate referendumsko pitanje iz svibnja 1991. mlađe generacije, npr. mnogi moji studenti, koji su u potpunosti obrazovani u tom nacionalističkom sistemu, ne vjeruju da je to istina. Vidjeli smo to i u ovome što radi Oliver Frljić – već samo podsjećanje na izjave, dakle, citiranje, se smatra skandaloznim i uvredljivim. Drugi primjer je onaj Bojana Glavaševića, koji je samo iznio činjenice, i to empirijski verificirane. Ali, to se „ne smije“, jer narušava mitove. Nalazimo se, dakle, između mitova i slobode. Govoriti činjenice i vlastite stavove – koliko god to bilo šokantno i riskantno – nužno je, ako želimo živjeti u slobodi.

Povratak Vojislava Šešelja iz Haaga ponovo je razbudio sve one koji su oružje samo stavili iza vrata čekajući novu priliku da ga izvađe. Opet se koriste teške riječi, više se i lupa šakom o stol, poziva se vojska na granice. Koliko takvo usijavanje atmosfere utječe na svakodnevni život? Zapravo, hoću pitati jesmo li postali „normalni“ pa da vodimo „normalni“ život na koji politika teško može utjecati, barem u onom dijelu koji je povezan sa stanjem u novčaniku.

Dejan Jović: Pitanje je tko smo „mi“. Naime, većina ljudi je „normalna“ i bavi se svakodnevnim životom, a ne ratom i politikom. Ali, ima i mnogo onih koji žive od rata – koji su u ratu stekli status i osjećaj važnosti, gotovo mesijanski u nekim slučajevima – i kojima nikako ne odgovara da se odmaknemo od rata i okrenemo prema novim temama. O tim novim

temama, oni nemaju što reći. Oni imaju samo jednu temu: rat, i tu temu održavaju na životu, evo, prilično uspješno već više od 20 godina. Pogledate li naše vijesti, posebno radijske a dijelom i televizijske, nema dana da se u njima ne spomene rat: ili onaj iz 1990-ih ili onaj iz 1940-ih. Kao što sam svojedobno napisao u jednom njemačkom akademskom časopisu, to je rat kojem se ne dopušta da bude zaboravljen. No, to ne radi nikakva većina građana – to radi manjina koja sebe vidi kao roditelje države. Naime, oni negiraju demokratski legitimitet izabranim predstavnicima građana – npr. vladi, ministrima, Hrvatskom saboru, Predsjedniku Republike – zato što smatraju da nad demokracijom mora biti valjda neko „vijeće čuvara revolucije“, kao u Iranu, gdje doduše ima izbora ali na njima mogu sudjelovati samo kandidati koje odobri to vijeće. Tako se i kod nas čulo da bi Predsjednik Republike morao, prije nego je izabran, proći „sigurnosnu provjeru“, a ta „sigurnosna provjera“ bila bi o svemu samo ne o stvarnim sigurnosnim prijetnjama. Bila bi o političkim stavovima i „podobnosti“ za funkciju. Time bi se netransparentni „čuvari revolucije“ postavili iznad volje naroda. To je u biti ideje da su „branitelji stvorili Hrvatsku“. Ako su je oni stvorili, onda imaju i pravo da njome raspolažu kao što stvoritelj raspolaže sa stvorenim – neograničeno i po vlastitoj volji. Zato je ta ideja u svojoj biti antidemokratska i negira koncept jednakosti svih državljana. Ona duboko ugrožava ne samo demokratski karakter Hrvatske, nego i samu ideju građanske jednakosti u njoj.

Na izbore ima smisla izaći ne toliko zbog toga što ćemo nešto pozitivno promijeniti, nego da spriječimo pad u još veću dubinu

Hoćete li izaći na predsjedničke izbore? Ima li smisla glasati? Kao da sve više ljudi ima stav da su svi oni isti, pa da nema smisla izlaziti na izbore. Jesmo li se zasitili demokracije, a da je nismo ni okusili?

Dejan Jović: Prisjećam se sad izjave jednog britanskog zastupnika, Tonya Benna, koji je svojedobno rekao: „Kad bi izbori doista mogli nešto promijeniti, budite sigurni da bi već netko našao načina da ih ukine“. To je u biti točno – dijelom i zbog toga što politička sfera više nema toliko vlasti koliko je ranije imala, i ona ne može, čak i da hoće, kontrolirati stvarno moćne sfere od kojih su gotovo sve međunarodne po karakteru i gotovo su u potpunosti izvan svake demokratske kontrole. Ali, ipak – možda pozitivne promjene nisu moguće na izborima, ali bojim se da su negativne sasvim moguće. Prema tome, na izbore ima smisla izaći ne toliko zbog toga što ćemo nešto pozitivno promijeniti, nego da spriječimo pad u još veću dubinu. O tome se radi i izborima koji su pred nama: i to i na predsjedničkim, i na predstojećim parlamentarnim. Uostalom, ako već ništa ne možemo promijeniti nabolje, barem će nam ostati osjećaj da smo nešto pokušali.

SRBI U DONJEM LAPCU

SPROVODI SU OVDJE JEDINI EVENTI

PIŠE: Milan Tadić

Lapac je mjesto iz kojeg se još samo odlazi. Čak su posjete iz dijaspare postale sve rjeđe jer goste više nema tko dočekati. Cijele ulice, naselja i sela potpuno su prazna ili će takva biti za koju godinu. Glavni, čak jedini, događaji su sahrane, a podušja *afterparty* na kojima se ljudi susreću razgovaraju i nagađaju gdje će biti sljedeći *event*

Donji Lapac, mjesto smješteno na istoku Like uz granicu sa Bosnom, okruženo šumovitim obroncima plješevičkog masiva, na svoju nesreću naseljen je većinom srpskim življem pa mu ljepota prirode, čistoća zraka i vode znače koliko i pijesak Sahari. Do devedestih godina prošlog stoljeća bilo je to relativno uspješno mjesto s obzirom na prilike u bivšoj državi. Danas je i dalje u ruševinama, sa malim ili nikakvim izgledima za oporavak. Druge općine se koliko-toliko bore i ne predaju se, neke čak prilično uspješno (Udbina) iako su imale sudbinu sličnu ovoj lapačkoj u proteklih četvrt stoljeća. No, sličnosti više nema. Lapac je jedno od rijetkih mjesta koje stoji ne samo u prostoru, kao sva ostala mjesta, već stoji i u vremenu.

Lapac je jedno od rijetkih mjesta koje stoji ne samo u prostoru, kao sva ostala mjesta, već stoji i u vremenu

Tjednima je nebo tmurno, tjednima već pada kiša, a oblaci zaklanjaju sunce i pogled na veličanstvene vrhove Plješevice koji okružuju lapačku kotlinu. Stanovnicima Lapca i okolice dozlogrdilo je. Dosta im je i oblaka i kiše i sivila! Što se tiče vremena, sigurno je kako će se oblaci raspršiti pojavom prve anticiklone. Što se tiče one druge vrste oblaka i tmine koja se nadvila nad ovo mjesto na istoku Like, zna se da je neće otjerati nikakva bura i anticiklona.

Lapac je mjesto iz kojeg se samo još odlazi, čak su posjete dijaspare postale sve rjeđe i to najviše zato što ih više nema tko dočekati. Cijele ulice,

naselja i sela su potpuno prazna ili će takva biti za koji godinu. Donji Lapac je mjesto u kojem su glavni, čak jedini, *eventi* sahrane a podušja (karmine) *afterparty* na kojima se ljudi susreću, razgovaraju i nagađaju gdje će biti sljedeći *event*.

Lapac ima jedan zanimljiv institut kada su u pitanju sahrane, a to je „učesće“, odnosno novčani doprinos zajednice obitelji kako bi mogla organizirati dostojanstvenu sahranu i odgovarajuće podušje. Minimum učesća je dogovorenih pedeset kuna, ali je uobičajeni iznos stotinu, pa i više kuna ovisno o odnosu davatelja i obitelji pokojnika. Ove jeseni se, u relativno kratkom roku, dogodilo da je umrlo desetak ljudi, što je desetak sahrana, pa učesće od prosječnih stotinu kuna po svakoj sahrani čini ogroman udar na budžet lokalnog stanovništva o kojem nije potrebno trošiti riječi.

Miodrag Vlatković (48) tako u polušali kaže kako njegovu generaciju neće imati tko pokopati:

„Najbolje da sami iskopamo rake i da kraj njih čekamo smrt nadajući se da ćemo se nekako otkotrljati unutra u datom trenu.“

Da odem ili da ostanem?

Bajagina obrada pjesme *Should I stay or should I go?* najbolje bi opisala stanje među mlađom lapačkom populacijom:

- *Da li da odem ili ne*
- *Ako idem kad i gde*
- *Da li da ovde ostanem*
- *Il' neko drugi postanem*

Mlađi naraštaji pokušavaju otići u obećane zemlje Zapadne Evrope, nadajući se izbjavljenju iz beznadne situacije, roditelji nagovaraju djecu da odu što dalje, pa makar na Novi Zeland kako bi mogli ostvariti život dostojan čovjeku 21-og stoljeća. Odvažniji, spretniji i sretniji uspijevaju otići makar i

na sezonski rad kako bi prikupili dovoljno sredstava da dostojanstveno prežive zimu, da ne moraju štedjeti na ogrjevu i zimnici, pritom se nadajući da će na proljeće biti opet pozvani da svoje znanje i snagu upregnu u jednoj od obećanih zemalja Evropske unije i da će uspjeti dobiti stalnu radnu dozvolu koja bi im omogućila da tamo započnu novi život.

Roditelji nagovaraju djecu da odu što dalje, pa makar na Novi Zeland kako bi mogli ostvariti život dostojan čovjeka

Ali što je sa onima koji ostaju, jer niti svi mogu, niti žele otići na Novi Zeland, Island ili Kanarske otoke. Oni koji ostaju iz bilo kojeg razloga zavide onima koji odlaze jer imaju cilj.

—„Svi znaju da ovdje ne valja osim nas koji ovdje živimo“, reći će Zoran Karanović (43) koji godinama nije uspijevaao steći hrvatsko državljanstvo, iako je rođen i uvijek živio u Lapcu, a sada se pita zašto se uopće trudio oko toga.

Ali o odlasku ne razmišlja, bar ne ozbiljno, jer nikad nije ni želio živjeti na nekom drugom mjestu, iako nije nimalo optimističan pa u šali kaže kako je nekidan zvao profesora Baltazara, ali kad mu je rekao da zove iz Lapca vrlo profesor se duboko ispričao i sa žaljenjem konstatirao kako Lapcu ni on ne može pomoći.

Pesimizam, ako ne i očaj, najbolji je opis stanja u Lapcu. Čak i zaposleni i relativno situirani članovi zajednice dijele takvu percepciju. Martina i Milan Dražić spadaju u sretnike jer su oboje na „državnim jaslama“. Martina kao nastavnica u OŠ Donji Lapac, a Milan u lokalnom pogonu HEP-a.

„Voljela bih da svi rade jer bi život bio puno ljepši a ovako se ponekad osjećam krivom samo zato što radim.“

Iz tih riječi je vidljivo da materijalno nije dovoljno, nezadovoljstvo i apatija su zarazni, a čovjek nije otok. Martina (36) je rođena Gospićanka, Hrvatica, koja se udala za Milana (36) Lapčanina i Srbina pa se pitanje nacionalnosti i nacionalizma nameće samo po sebi. Svi sugovornici tvrde da nacionalizam nije nikakav problem u Lapcu. O tome se eventualno komentira i raspravlja ukoliko mediji napušu neku priču kao ovu zadnju o Šešelju ili o ćirilčnim pločama u Vukovaru, ali ipak su ti isti sugovornici primijetili kako većina Hrvata koji žive u Lapcu ima posao, dok ga većina Srba nema.

Osjećaj diskriminacije

U Lapcu su još uvijek primjetne ruševine i paljevine zaostale od „Oluje“. Mnoge od tih ruina neće biti obnovljene u dogledno vrijeme, a neke nikada. Administrativne zapreke kojima su bili izloženi povratnici često su nevjerovatne. Gastarbajteri koji su na privremenom radu i boravku nisu mogli ostvariti pravo na obnovu jer navodno nisu imali prebivalište na navedenoj adresi 1991. godine, ali ukoliko su prodali takvu ruševinu državi ili nekom od naseljenih Hrvata, onda je obnova tekla glatko. Mnogi nisu uspjeli ostvariti pravo na obnovu ili stambeno zbrinjavanje, iako su se vratili još davne 1998. godine.

O nacionalizmu se raspravlja tek kad mediji napušu neku priču poput ove o Šešelju ili o ćiriličnim pločama u Vukovaru (...) Prosvjetini sugovornici primjećuju kako većina Hrvata u Lapcu ima posao, dok ga većina Srba nema

— „Bio bih neizmjereno zahvalan Republici Hrvatskoj da me hoće iseliti, jer ovo više nema smisla“, kaže Stevica Dražić (39) jedan od onih koji još od 1998. čeka obnovu. Dosadila su mu sva silna obećanja i tapšanja po ramenu prije svakih izbora, i kao većina nema uopće volje pričati o politici.

„Ovi što su sada na vlasti su isti kao oni prije njih i isti kao oni što će doći poslije njih!“

Ova rečenica najbolje opisuje apolitičnost u cijeloj državi, a vjerovatno i šire, i pokazuje kako nitko više ne očekuje promjene koje bi donijeli neki novi politički faktori. Kafane, kafići i restorani su tradicionalna mjesta na kojima se uvijek bistrila politika, ne samo na Balkanu već u cijeloj Evropi, a kafe su najbolji izvor informacija i mjesta na kojima se najbolje može opipati puls naroda.

A u kafani ni riječi o politici! Kao da ne predstoje predsjednički izbori, kao da je sve u najboljem redu i jedini je problem kako je tko tipovao na kladionici. Tek pokoji komentar ukoliko na vijestima objave nešto vezano za Šešelja ili branitelje pod šatorom u Savskoj ulici.

„A da i mi razapnemo šator u Zagrebu kao branitelji?“

čuje se komentar iz dubine sale.

„al' bi se dobro proveli da ga razapnemo!“

... uzvraća glas sa šanka.

Debata izaziva opći smijeh prisutnih ali samo nakratko, pa već u sljedećem trenutku svatko sa svojim društvom vodi razgovor o stvarnim životnim problemima ili o trivijalnostima kao što su kladionički koeficijenti, u nadi da će im se sreća osmjehnuti i da će osvojiti bar više od onoga što su uložili.

Miodrag Vlatković

Treba obratiti pažnju na ljude

Postoje i neumoljivi optimisti, ljudi bez kojih je nezamisliv bilo kakav ljudski napredak i bez kojih bi svijet davno nestao. Možda je teško za povjerovati, ali takvi se nađu i u Lapcu, i oni za razliku od pesimista u svakoj, pa i najcrnijoj situaciji, vide mogućnost i pokazuju volju da te samo njima vidljive mogućnosti iskoriste.

Svi koji malo detaljnije prate medije primijetiti će kako je odlazak na rad i iseljavanje velika tema. Demografi javno upozoravaju na pogubnost takvog trenda koji poprima vrlo ozbiljne razmjere

Ivana Sinobad (29) dipl. filolog arapskog jezika i književnosti se nakon diplome vratila iz Beograda nakon čega je završila tečaj za pisanje EU proje-

Stevo Dražić

kata, radi kod oca u kafiću i usput daje jednom učeniku instrukcije iz engleskog jezika. Ivana smatra kako je daleko ugodnije živjeti u malom mjestu ali ne isključuje mogućnost odlaska.

Ako ljudski potencijal predstavlja jedan od najvažnijih faktora za napredak, onda postoji opasnost da odlaskom tog potencijala nestaje svaka šansa da se Lapac ikad više osovi na noge i koliko-toliko vrati stari sjaj

– „Treba obratiti pažnju na ljude jer na ljude nitko ne gleda“, kaže.

Ivana pokazuje određenu orijentalnu smirenost i mudrost, koju je vjerovatno usvojila tokom studija, pa objašnjava da je najveći potencijal upravo u ljudima kojeg „samo“ treba okupiti i usmjeriti u pravom smjeru.

Jedna mala sitnica, ideja ili projekt mogu sve okrenuti naglavačke, a

kad se to dogodi – stvari više nikad neće biti iste. Spominje ostale entuzijaste u Lapcu koji uporno guraju dalje i kad sve izgleda beznadno. Ženska grupa „Donji Lapac“ je vrlo pozitivan primjer gdje nekolicina žena ne odustaje kako bi ovo mjesto učinile boljim i ugodnijim za život. One su uspjele progurati projekt igraonice za predškolsku djecu, jer za djecu tog uzrasta u Lapcu nema vrtića, i bez njihovog entuzijazma djeci koja nisu iz užeg središta Lapca bi bilo uskraćeno druženje sa vršnjacima, pored svih ostalih pogodnosti koje nude vrtići i slične ustanove. Drugi primjer je Klub ekstremnih sportova koji i pored skromnih rezultata i raznih opstrukcija i dalje radi na promociji aktivnog turizma, prvenstveno na rijeci Uni.

Mnogi se kaju što su se vratili, što su u jednom trenutku dozvolili emocijama da nadvladaju razum. Rijetki su oni koji imaju volje i upornosti da nastave

Takvi primjeri svakako daju Ivani za pravo kada kaže da je najvažniji ljudski potencijal, ali isto tako potvrđuje pesimizam onih koji znaju da to nije dovoljno, jer su usamljeni i bez ikakve ozbiljne političke i druge podrške.

Hoće li Donji Lapac i njegova okolica ikad više doživjeti stanje slično onom prije devedesetih? Teško! Stariji Lapčani sa sjetom pričaju o zlatnim vremenima kada nisu radili samo oni koji nisu htjeli. S teškom mukom pokušavaju razumjeti trenutno stanje, i koliko god se trudili, uvijek se vraćaju na ta sretna vremena.

Oni malo mlađi i mladi nastoje se prilagoditi situaciji i trenutku u kojem žive, a to često znači da su u dilemi da li da odu ili ne. To naravno nije nikakva posebnost Lapca, nego više slika općeg stanja u Hrvatskoj, pa i cijeloj regiji. Možda je samo vidljivije i izraženije u razrušenom i praznom gradu. Svi koji malo podrobnije prate medije primijetiti će kako je odlazak na rad i iseljavanje velika tema. Demografi javno upozoravaju na pogubnost takvog trenda koji poprima vrlo ozbiljne razmjere, čega nije pošteđen ni jedan mali Lapac.

Ako ljudski potencijal predstavlja jedan od najvažnijih faktora za napredak, onda postoji opasnost da odlaskom tog potencijala nestaje svaka šansa da se Lapac ikad više osovi na noge i koliko-toliko vrati stari sjaj. Za sada izgleda da stvari idu upravo u tom smjeru, većina sugovornika u ovom tekstu izjavila je kako ozbiljno razmišlja o odlasku. Jedni su čvrsto odlučili da će otići, a neki su već i uspjeli u tome. Drugi se kaju što su se vratili, što su u jednom trenutku dozvolili emocijama da nadvladaju razum. Uglavnom su rijetki oni koji imaju volje i upornosti da nastave.

Bilo je ekstremnih izjava očajnih ljudi koji sve teže uspijevaju sastavljati kraj sa krajem, ali ima i onih koji se ne predaju, koji žele naprijed bez obzira na prepreke i zapreke. „Malo nas je al' nas ima“, rekli bi navijači...

POTENCIJAL ŠUMSKE MASE JE OGROMAN, SAMO GA TREBA ZNATI ISKORISTITI

NIJE ČUDNA ŠUMA, NEGO SU ČUDNI LJUDI

Goran Borković

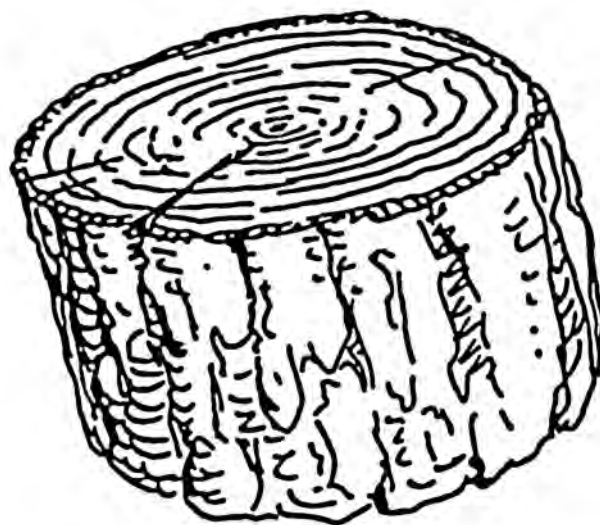
Legalna, ali i ilegalna sječa šuma po Baniji i Kordunu pojedina područja, poput onog na Petrovoj gori, pretvorila je u južni Velebit. Iza drvosječa ne ostaje niti grančica

„Čudna šuma je to“, pjevala je svojedobno jedna od pionirskih jugoslavenskih rock skupina YU grupa, da bi se na njezin hit kasnije prigodno nadovezala Disciplina kičme. Zaista, „čudna šuma je to“. Već desetljećima, stoljećima, tisućljećima, eonima ne odustaje, nego raste li ga raste.

Ljudi sijeku, pale, uništavaju na sve moguće načine dajući mašti na volju, a šuma – čudna, kakva već jest – zagledana u nebo nastavlja svoj put prema visini dok je neki drvosječa ne obori. Pa opet tako isto, sve ponovo, kao i u životu. Jer i šuma, baš kao i ljudi, ima svoj ciklus.

Na primjer, jeste li znali da na šume i šumsko zemljište otpada gotovo polovica teritorija Hrvatske, točnije 47,5 posto, a da je, za razliku od one evropske, u Hrvatskoj šuma gotovo u cijelosti prirodna? Podaci koje je u svojoj strategiji za gospodarenje šumom objavila stranka ORaH kažu da je u Hrvatskoj čak 95 posto šuma prirodno, samonastalo, samoizraslo. Najviše je bukve, nešto više od trećine, slijedi hrast s 27 posto, a s manje od 10 posto zastupljeni su obični grab, obični jasen, bjelogorica, nešto više jela i smreka...

U Evropskoj uniji taj je postotak znatno niži. Tek ih je četiri posto netaknuto, osam posto je zasađeno, a ostatak su tzv. poluprirodne šume koje oblikuje čovjek. Zbog intenzivne eksploatacije autohtone šume u EU uglavnom su uništene i nadomještene brzorastućim vrstama, što je dovelo do stvaranja šumskih monokultura, odnosno područja sastavljenih od samo jedne naknadno posađene vrste, pa su takve šume posebno osjetljivi i ekološki nestabilni sustavi. Osim toga, imaju i lošiju strukturu vlakana, zbog čega su manje vrijedne u kasnijoj preradi i obradi, pa ne čudi da su strani drvoprerađivači još davnih godina „bacili oko“ na naše

prirodno bogatstvo, kojeg se sada, i to usprkos nevjerojatnoj sposobnosti održavanja i samoobnove, ipak polako rješavamo.

Za razliku od EU gdje su autohtone vrste uništene i nadomještene brzorastućim, u Hrvatskoj je čak 95 posto šuma prirodno

Najbolji primjer za to je sječa koja se zadnjih godina događa na područjima Banije i Korduna s kojih čak i vikendima (ili je promet tada veći da se prikrije ilegalna sječa?) odlaze kamioni sa stranim registracijama čiji teški motori štekću pod pritiskom drvnih trupaca. Pojedina područja, posebno ona uz Petrovu goru, sve više nalikuju na južnu stranu Velebita nakon što su ga Mlečani temeljito opustošili. Jer ovdje se ne sječe da se šumom gospodari, a uz to i zaradi, nego se sječe po redu, temeljito i u potpunosti. Kao da je uz neizbježan novac jednako važno da šuma tamo više nikad ne naraste, pa da – logika je očito takva – zajedno s njom zamre i onaj drugi, ljudski život.

Baš ti krajevi, uključujući Liku, na kojima je nekad živjelo većinski srpsko stanovništvo, i inače pogođeno teškom ekonomskom krizom i siromaštvom, vape za osmišljavanjem konkretnih mjera za poticanje

poduzetničkih projekata koji su održivi i logični za ta područja. Naravno da tu posebnu ulogu ima baš šumarsko-drveni sektor. „Nužno je posvetiti daleko veći značaj privatnim šumama i šumoposjednicima, potencijalu koji je zapušten i zaboravljen, iako je u Hrvatskoj 22 posto šuma u privatnom vlasništvu. Uz uredno korištenje EU-fondova, privatne šume mogu biti velik razvojni potencijal u područjima s dugom tradicijom drvoprerađivanja, a time mogu sprečavati iseljavanje i negativne demografske trendove“, kažu u ORaH-u, zalažući se za veću i značajniju ulogu samih vlasnika šuma, koji su po postojećoj zakonskoj regulativi ovisni o odlukama Hrvatskih šuma.

Nužno je posvetiti daleko veći značaj privatnim šumama i šumoposjednicima, potencijalu koji je zapušten i zaboravljen, iako je u Hrvatskoj 22 posto šuma u privatnom vlasništvu

Problem prekomjernog iskorištavanja riješio bi se izdavanjem licenci za obavljanje ove privredne grane, a prevelikoj usitnjenosti posjeda i nesređenom imovinskom stanju doskočilo bi se modelom udruživanja vlasnika u zadruge, kako je to već uspješno napravljeno u Austriji. Time bi se vratio značaj vlasnika manjih parcela čiji se šumski potencijal ne koristi ili ga se koristi ilegalno. Prema saznanjima ORaH-a, većina malih posjednika želi prodati drvo Hrvatskim šumama jer je država najbolji kupac.

U EU je omjer obrnut, pa je otprilike 60 posto šuma u privatnom, a 40 posto u državnom vlasništvu, što omogućava i značajniju ulogu manjih posjednika u gospodarskom iskorištavanju, koje je iznimno bogato. Procjene kažu da se jedan posto BDP-a u EU odnosi upravo na šumarstvo i drvoprerađivačku industriju u kojoj radi 2,6 milijuna ljudi. Najviše se koristi u energetske svrhe (42 posto), za potrebe pilana (24 posto), industrije papira (17 posto) i u industriji drvenih ploča (12 posto). Uz to, važno je znati da se polovina potrošnje obnovljive energije, čijem povećanju po usvojenim dokumentima mora težiti i Hrvatska, dobiva upravo od drva. Da se ništa ne prepušta slučaju, svjedoči i brojka od 5,4 milijarde eura, koliko je od 2007. do 2013. godine izdvojeno iz Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj za posebne mjere za šumu.

Regulativu ima i Hrvatska. I to ne samo da je ima, nego je po ocjeni ORaH-a prenormirana, čime se omogućava predstavnicima vlasti diskrecijsko odlučivanje na terenu, što pak otvara vrata korupciji, pogodovanju pojedincima, smanjenju efikasnosti upravljanja i poskupljivanju proizvoda, a ne potiče razvoj prateće industrije koja stvara tzv. dodanu vrijednost.

Problem je i stalni atak drugih sektora poput turističkoga kada je riječ o golf-terenima, građevinskoga ili prometnoga, koji žele „zaposjesti“ šume i ući u njihov prostor. Tu je i već spomenuta nezakonita sječa i krađa drvne sirovine kao i manjak volje državnih tijela i samih Hrvatskih šuma da se takve radnje spriječe. Ta državna tvrtka već godinama čeka temeljito „provjetranje“, koje se uporno ne želi napraviti jer postojeće stanje mnogima odgovara. Mediji godinama pišu o krađi šuma koja se događa pred očima odgovornih, ali praktički bez ikakvih rezultata.

I uza sve to, bogatstvo šuma u Hrvatskoj impresivno je. Jednostavno, ni svi oni silno moćni lobiji ne mogu – ili barem zasad nisu mogli – uništiti šumu.

Evo i primjera: svake godine na područjima kojima upravljaju Hrvatske šume bilježi se prirast od 10,5 milijuna kubičnih metara nove drvne mase, dok je ETAT cijelog šumskog područja (količina drvne mase koju je dopušteno iskorištavati u gospodarske svrhe) 6,6 milijuna kubičnih metara. Dakle, službeno tvrde da svaku godinu imamo veći prirast nego sječu. Neslužbeno, znamo, praksa kaže nešto sasvim drugo, ali se ti podaci ne objavljuju, premda možda čak više pogađaju privatne vlasnike kojima se krade šuma nego državnu kompaniju.

Svake godine na područjima kojima upravljaju Hrvatske šume bilježi se prirast od 10,5 milijuna kubičnih metara nove drvne mase, dok je godišnje dopušteno iskoristiti 6,6 milijuna kubičnih metara

Na terenu se tuže i na poteškoće koje imaju s prenamjenom livada, pašnjaka i zapuštenih zemljišta u šumska. Naime, po zakonskim odredbama najprije treba zasaditi šumu, pa pričekati nekoliko godina da bi se uopće mogla tražiti prenamjena, što usporava ili čak i onemogućava dobivanje poticaja za pošumljavanje, pa zapuštena zemljišta ostaju šikare.

Ništa manji problem nije ni s plasiranjem drvenih proizvoda. U analizi strukture izvoza, izvještava ORaH, uočava se pad izvoza drvnih proizvoda s visokom dodanom vrijednošću. Na primjer, 2011. godine izvezeno je ukupno 964,2 milijuna dolara drva, drvnih proizvoda i namještaja, od čega ovog posljednjeg za 352,3 milijuna dolara. Godinu kasnije izvoz namještaja pao je na 323,9 milijuna dolara, a ukupni na 902,3 milijuna. Međutim, i to je ono što zabrinjava, kada se gleda u kubičnim metrima, iz Hrvatske je otišlo više drva nego godinu ranije, što se tumači trendom pretvaranja Republike Hrvatske u čistog izvoznika sirovine, koji, uostalom, traje već dulje vrijeme, a da nitko nije učinio ništa da ga promijeni. Štoviše, djeluje nezaustavljivo. Nije, kako smo rekli, čudna šuma. Čudni su ljudi...

**КАКО ЈЕ ЕВРОПА ПОВУКЛА РУЧНУ У
ОДНОСИМА С РУСИЈОМ**

ЛУЖНИ ТОК – ВЕЛИКА ГЕОПОЛИТИЧКА ИГРА

Љубинка Милинчић

Ако потписивање гасног уговора са Кином, тешког 400 милијарди долара и изградња гасовода “Снага Сибира” није представљало заокрет Русије према Кини, јер Русија има довољно гаса да продаје и Европи и Кини, заустављање Јужног тока пре него што је гас и потекао њиме, представља управо то – трасирање новог пута и објављивање на велика звона промене руске политике према Европи

Владимир Путин обуставио је изградњу Јужног тока, пројекта гасовода који је требало да доведе руски гас “на врата” крајњих потрошача у Европи, и који је, како тврди Брисел, кршио антимонополске законе ЕУ. Уместо да заједно са осталим власницима (да се не заборави, 50 посто власништва гасовода припада компанијама из Немачке, Италије и Француске) трасира и изгради “пут” за сопствени гас, а онда га уступи на коришћење свима који то пожеље, и још суочена са бугарском забраном да прође преко њене територије, Русија је одлучила да Европи понуди другу варијанту – доведи гас до границе Европске уније (Турске и Грчке, заправо) а одатле свако може сам да га транспортује даље. То јест да сам (о свом трошку) гради гасоводе.

И где чуда, Европа која је годинама против изградње гасовода, уместо да ужива у “победи” над Путином – “повлачи ручну”. Ангела Меркел се састаје са бугарским премијером и даје му подршку да изврши обавезе које је Бугарска прихватила потписујући са Русијом уговор о изградњи Јужног тока, и које је

показала забрањујући пролазак гасовода преко њене територије. Уз то, председница немачке владе је обећала да ће разговарати са председником Европске комисије Жан Клодом Јункером, како би Европа усагласила правила игре са Русијом.

Чини се да се Европа коначно тргла – први пут после дужег времена почело је да се говори да је Јужни ток био одличан пројекат који је одговарао стратегији диверсификације енергетског тржишта и појачавању инфраструктуре. Нови гасовод је био повољан за Европу и зато што је већи део трошкова требало да сноси руска страна. У општој хајци на Русију, у оркестрираној жељи да казни Путина, ЕУ се показала као веома кратковидна и, заборавивши да ће, бар у догледно време, зависити од руског гаса, довела себе у ситуацију да систематски, корак по корак, уништава све оно што је деценијама градила.

Жером Ферје, председник Међународног гасног савеза подсећа да је тврђа да Европа може да пређе на друге изворе енергије – лажна. “Чак и ако су компаније у САД заиста добиле дозволу за извоз нафте и гаса из шкриљаца, не треба заборавити да ће он бити оријентисан пре свега на азијске земље”. Он подсећа да се украјинска криза мора завршити, а онда ће постати јасно колико велику улогу у стабилности Европе имају гасоводи.

Тешко је данас предвидети како ће Москва реаговати на овај заокрет Европе, поготову што се чини да су у години која је на измаку односи Европске уније и Русије дошли до тачке са које нема повратка. А колико јуче, сматрало се да међу њима постоји „стратешко

партнерство”, и ма колико тај термин мало значио а много обећавао, изгледало је да су и Москва и Брисел сматрали да међусобна сарадња нема алтернативу и да ће у будућности моћи само да се шири и појачава.

Чини се да се Европа коначно тргла – први пут после дужег времена почело је да се говори да је Јужни ток био одличан пројекат који је одговарао стратегији диверсификације енергетског тржишта и појачавању инфраструктуре

Украјинска криза је показала да се годинама мукотрпно стваране везе могу у врло кратком временском периоду распасти. А кад се то деси, онда свака страна иде својим путем. Ако потписивање гасног уговора са Кином, тешког 400 милијарди долара и изградња гасвода “Снага Сибира” није представљало заокрет Русије према Кини, јер Русија има довољно гаса да продаје и Европи и Кини, заустављање

Јужног тока пре него што је гас и потекао њиме, представља управо то – трасирање новог пута и објављивање на велика звона промене руске политике према Европи. Четрдесет година трајала је љубав између, најпре СССР-а, а потом Русије са Европом, заснована на систему гасовода и дугорочним уговорима о гасу. Стратешке одлуке донете за време хладног рата, шездесетих и седамдесетих година, чврсто су везале Москву и европске престонице везама узајамне зависности – не само економским, већ и геополитичким.

Основу такве политике чинила је оријентација Западне Немачке која је већ педесетих, шездесетих година почела да се враћа на источно тржиште. То је био једини облик експанзије дозвољен земљи која је изгубила рат, па је сибирски гас кренуо у Европу кроз цеви немачких произвођача и успоставио се модел који је издржао и сва искушења хладног рата, и уједињење две Немачке, и распада СССР-а.

Тај модел пукао је на – Украјини. Берлин је, први пут после рата, заузео став потпуно супротан руском. То се објашњава растућом улогом Немачке у светској политици. Наслеђе прошлог столећа је заборављено, а јака Немачка може себи да дозволи чак и да свесно доведе готово до банкротства једну земљу, као што је урадила са Кипром. Водећа улога Немачке у Европи, вољом Немачке или њеном послушношћу према прекоокеанском налогодавцу, схваћена као искључивање Русије из свих главних токова, гура Москву у савезе са азијским земљама, као и земљама BRIKS – државама које се данас најбрже развијају. Неколико споразума, укључујући и најважнији

— формирање развојне банке BRIKS-a, који подрива досадашњу економску доминацију Америке и Европе у финансијском сектору, највећи су докази да је тако. Инфраструктура слична оној која је створена у Европи, почиње да се ствара и на евроазијском простору — уговор са Кином и Турском, представљају само почетак те нове руске (гео)политике. Фактички данас се на Истоку ради оно што је седамдесетих и осамдесетих рађено на Западу.

**У општој хаџи на Русију, у
оркестрираној жељи да казни
Путина, ЕУ се показала као веома
кратковидна и, заборавивши
да ће, бар у догледно време,
зависити од руског гаса, довела
себе у ситуацију да систематски,
корак по корак, уништава све
оно што је деценијама градила**

Кад је реч о Јужном току, Европа је такоређи од самог почетка преговарања о траси, чинила све да онемогући или бар успори изградњу гасовода, измишљајући препреке за сваки метар будућег гасовода, потом и читав алтернативни пут, назван "Набуко" који је имао зелено светло свих земаља чијом територијом је требало да прође, само није имао једно — гас. Од њега се одустало, али је настављено са ометањем Русије најпре измишљањем све тежих услова које је морала са испуни, а онда, накнадно и доношењем такозваног Трећег енергетског пакета који би Русија требало да примени ретроактивно. Кад ни то није помогло, и кад су се, усред санкција, пројекту придружиле Мађарска и Аустрија, Бугарска је добила налог да спречи изградњу преко њене територије, што је и учињено. Украјина, због чије је некоректности, Јужни ток и настао као идеја, одједном се прогласила за озбиљног и поузданог транзитера (!), али је убрзо морала да заћути јер је шеф Гаспрома Алексеј Милер отворено рекао да након изградње новог гасовода до границе Грчке са Турском, који ће заменити Јужни ток, уз постојање Северног, потреба за коришћењем украјинског гасовода отпада. Зато се, кад истекне постојећи уговор између Русије и Украјине, 2017. године, нови неће потписивати.

Како сада ствари стоје, Европа ће подржати Бугарску, Мађарску и остале земље којима је Јужни ток једина шанса за сигурно снабдевање гасом, у њиховим покушајима да наговоре Русију да ипак сагради гасовод. Али, тешко да ће Русија на то пристати уколико се не уклони најважнија препрека — трећи енергетски пакет који је накнадно смишљен како би се натерала Русија да део својих транзитних капацитета уступи другим извозницима гаса.

Доносећи тешку одлуку о одустајању од изградње новог гасовода, руски председник је морао имати у виду чињеницу да САД из све снаге труде да увуку Европу у трансатлантско партнерство, то јест да своју геополитичку и војну контролу допуне и стварањем јединственог тржишта. И ма колико било мало вероватно да ће то успети, Русија се припрема тако што смањује зависност и од Европе и од Америке. Споразум са Турском је јасна порука да се може и без ЕУ. А Европи остаје или да се помири са чињеницом да кривицом другог (САД) остане без пројекта који јој је био далеко повољнији од онога који се сада нуди, или да се врати старој политици сарадње са Русијом, која, хтели не хтели — нема алтернативу.

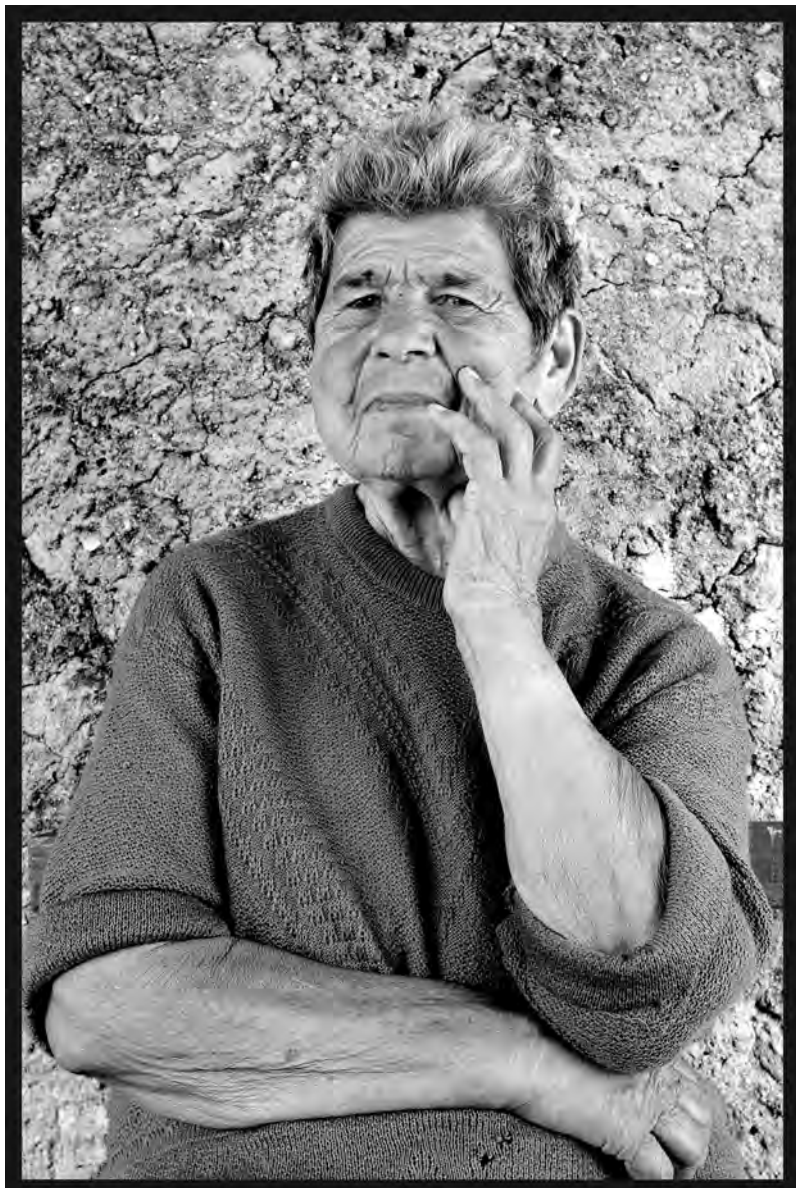
И једно и друго у овом тренутку није ни мало лако — Путинова одлука може врло лако да доведе у Немачкој до продубљења већ постојећег сукоба, с једне стране бизнис елите, којој је једни и главни циљ профит (а то у овом случају значи и Јужни ток) и атлантиста, којима су односи са САД важнији од свега. Одричући се Јужног тока, Европа је омогућила Турској гасни вентил који ће она моћи и те како да искористи у преговорима са Европом, сада већ из позиције великог геополитичког играча чија ће се снага мерити чак и са снагом Немачке.

**Европа је такоређи од самог
почетка преговарања о траси,
чинила све да онемогући или
бар успори изградњу гасовода,
измишљајући препреке за сваки
метар будућег гасовода**

А Русија се, за сада, просто измакла, остављајући својим деценијским партнерима да још једном измере, пре него што пресеку. Што се ње тиче, поручује да неће наставити да их снабдева преко Украјине, и да за себе има алтернативу, што потврђују бројни уговори склопљени током последње године.

Путинова одлука може се посматрати и кроз перспективу велике геополитичке игре. Уводећи санкције Русији, Вашингтон јој је заправо објавио економски рат. Москва је реаговала трудећи се да постане што независнија од земаља Запада. Њој су потребне слободне руке за изградњу Евроазијског савеза, као и за стварање новог светског поретка у коме светом неће господарити једна држава, макар она била и најразвијенија. Задатак тежак, али могућ.

Тако су, ипак, санкције које су Европа и Америка увеле, дале резултат. Истина, не онакав какав су желеле самопроглашене судије, већ сасвим супротан. Суочена са све жешћим и жешћим санкцијама, Москва је, уместо да, као што су очекивали, још једном поклати Крим Украјини, и још јој помогне да настави са уништавањем Донбаса и Луганска, одлучила да своје позиције задржи, а пословне односе, уместо са Европом, гради са Истоком. За сада.

AUTOR: Jadran Boban

POVRATAK – U FOTOGRAFIJI

EVO NAS DOMA

Fotografije Jadrana Bobana nastale su tijekom snimanja televizijskog serijala "Povratak" koji tematizira probleme s kojima se susreću Srbi povratnici u Hrvatsku. Svaki nastavak bavi se specifičnom problematikom – od nedostatke infrastrukture potrebne za život, naknadama materijalne i nematerijalne štete, obnove, suživota, i problema zapošljavanja do govora mržnje.

Serijal je snimljen u produkciji *Fade In-a* i koprodukciji *Zagreb filma*, a sufinanciran je sredstvima Agencije za elektroničke medije i Srpskog narodnog vijeća. Prikazivao se na Kanalu RI od početka listopada, a od 24. do 30. 11. 2014. prikazano je prvih pet epizoda i na HTV-u, od 21.12. jednom tjedno je moguće pogledati po epizodu na portalu *Novosti*, a planira se prikazivanje i na drugim lokalnim i regionalnim elektroničkim medijima (TV i internet portali). Autor je Hrvoje Mabić, redatelj Jadran Boban, a scenarist Dragan Grozdanić.

RASPRAVE O NOTORNOM (1)

POKAJANJE

Goran Babić

Kad bi nekim slučajem, papa Ivan Pavao Drugi ponovno posjetio Hrvatsku vjerujem da bi vidio da ovoj maloj zemljici nedostaju stotine hiljada njenih građana srpske nacionalnosti i uglavnom pravoslavne vjere. Možda bi mu pokojni kardinal Kuharić kazao da su dotična gospoda napustila domovinu svojevrijedno, ali bi ih Papa, kao razuman i iskusan čovjek, morao upitati zašto se ti pobjegari nakon toliko vremena ne vraćaju u svoje spaljene kuće, na svoja poharana groblja

Čitam tu i tamo, premda nevjernik, i teologe i nalazim da u tome štivu znade biti vrlo zanimljivih, čak i aktuelnih stvari. Neku noć, na primjer, na jednom katoličkom *sajtu* naiđem na veoma inspirativno tumačenje riječi (pojma, termina) pokajanje. Nepotpisani autor tvrdi da se pokajanje, u svom izvornom (grčkom) obliku, prevodi kao „promjena mišljenja“. Nadalje, u spisima se najčešće dovodi u vezu sa ispoviješću, ali sad iz dva razloga u tu pod/temu ne bih zalazio. Najprvo stoga što bismo neizostavno zalutali u onom bespuću što se zove posredovanje između Gospoda i vjernika, a zatim i zbog toga što u tumačenju pojma/termina pokajanje postoji nešto važnije od crkve, tj. od njene posredničke uloge, tako presudne prilikom ispovijedi. To važnije od crkve (ne svake nego samo one koja se uglavljuje između Boga i vjernika) jest stav, tvrdnja prema kojoj pristup Gospodu (a to će reći šansu na vječni život) ima tekar onaj pojedinac, koji se pokajao. Kao nevjernik, a pride i laik, protiv te teze ne bih mogao da pronađem nikakav argument budući da je savršeno čista i logična. Bog, ta vrhovna svetinja, u svoje carstvo zaista ne može da primi nikakvu nečist, da ne kažem prljavštinu ili laž. Pokajanje, dakle, služi da bismo odbacili svoje dotadašnje mišljenje, ogrezlo u grijehu, i da bi nam Gospod, očišćenim od svakog zla, podario mjesto u raju do sebe. Onaj, koji se nije pokajao, tamo ne može stići ni sada ni ikada, a to mora znati sada, dok je živ. Nema te

Spomenik Ivanu Pavlu II u Sarajevu, 2014.

naknadne molitve, koja bi mu eventualno mogla pomoći pred vratima raja ako se ne pokaje na ovome svijetu te mu u tome mukotrpnom poslu ne može pomoći ni sam Papa rimski ni patrijarh vasiljenski.

No dobro, a kakve veze to ima sa sadašnjim i životom naših ljudi? Nadnaslov ovog teksta upućuje na namjeru da se rasprave očigledne stvari, one koje su bar na prvi pogled toliko nesporne da ih ni najveće zanovijetalo ne može dovesti u sumnju. Koje su to na priliku (stvari) u našem slučaju, šta se ne može zaniijekati kad su u pitanju zbivanja u posljednjih četvrt vijeka a na "slavenskom jugu"? Ovo u navodnicima je Krležino, a ovdje se koristi jer nešto bolje naprosto ne postoji.

Elem, neka prvi u nizu nespornih bude fakat da nema više Jugoslavije, ni ovakve ni onakve, da nema više nikakve. Ta se (bjelodana i neosporna) činjenica, dakle, bar za sada teško može dovesti u vezu s pokajanjem pa ćemo je do daljnega ostaviti po strani iako proteklo vrijeme (od njene propasti na ovamo) nije nikome donijelo sreću, a mnogima jest nesreću pa bi se već zbog toga mnogi mogli pokajati. Napominjem još jedared da se kajanje odvija neposredno pred Gospodom od koga se (kako dogma uči) ništa ne da skriti, kako ono što se zbilo tako i ono što se (iz bilo kojeg razloga) nije dogodilo. Uostalom, ne može se znati je li propast Jugoslavije bila Božja volja te se, shodno tome, oni koji su to sproveli nemaju rašta kajati. A opet, ako nije, ako se to dogodilo nasuprot Njegovoj volji i htijenju, ne znamo može li On to krivcima oprostiti, može li prihvatiti njihovo pokajanje. Hoće li se, pri tome, jednako odnositi prema onima među njima, koji su bili vjernici (kao na primjer Alija Izetbegović) i prema onima koji to (tada) nisu bili (recimo Momir Bulatović). Kakav će stav zauzeti prema konvertitima? Hoće li prihvatiti njihovu preobrazbu, bar On koji zna koliko su iskrena kršćanska znamenja na grobovima u međuvremenu pomrlih zemaljskih glavara? Ovakvim marginalijama možda nije potrebno pridavati najveću

pažnju, ali ni zanemarivati ih sasvim nije naj mudrije. No idemo dalje kako zbog uzroka ne bismo zapostavili posljedice.

Nesporna je, nadam se, i dosljedno provedena (u svim sredinama nekadašnje zajedničke države) destrukcija dotad postojećeg političkog i ekonomskog sistema kao i svih njegovih sastavnih elemenata. Isti proces je poprimao različite nazive pa se jednom zvao tranzicija, drugi put privatizacija, prvobitna akumulacija, denacionalizacija, restitucija, ukidanje društvenog vlasništva, povratak kapitalizmu, demontaža socijalizma, pljačka, krađa itd. Nemoguće je i u najkraćim crtama obuhvatiti razmjere jednog procesa čije se dimenzije još ni izdaleka ne mogu sagledati, dok će se posljedice svakako prepoznavati u životima brojnih budućih generacija. Logično je da je u tome bilo grešaka svake vrste, kako onih vidljivih tako još više onih nevidljivih te bi "materijala" za kajanje bilo u izobilju, ali će i decenije, koje slijede, biti nedovoljne da se promašaji, gluposti, lopovluci i marifetluci i evidentiraju. Možda bi kao zajednički imenitelj ukupne katastrofe mogla poslužiti definicija (bolje reći dijagnoza), koja sve to sagledava kao smjenu klasa na vlasti. Za kormilo lađe (čitaj društva) došli su novi kapetani a prethodne su noštrome bacili u vodu. Poneki je barba umio da pliva, a mnogi se bogme i utopio. Za kajanje tu nije bilo ni mjesta, ni potrebe ni mogućnosti, a uostalom jedne je ratne godine na velikom beogradskom trgu osvanula parola jedriličarske regate na kojoj je stajalo "Poslije jedrenja nema kajanja".

Nemoguće je i u najkraćim crtama obuhvatiti razmjere procesa destrukcije Jugoslavije čije se dimenzije još ni izdaleka ne mogu sagledati, dok će se posljedice svakako prepoznavati u životima brojnih budućih generacija

No ratovi, kao ratovi, pored mase gubitnika, mrtvih, ranjenih, ojađenih, osakaćenih, osramoćenih i osiromašenih izbace na površinu (u vrh sofere) i nemali broj dobitnika. Bivši magacioneri, skladištari, avanturisti, zubari, slastičari itd. postaju preko noći generali, predsjednici, premijeri, ministri, guverneri i u svakom slučaju bogatuni. Tako je, vele skeptici, od početka svijeta, a i neće se promijeniti nikad te tu mjesta za pokajanje nema jer je Bog daleko, a čar nadohvat ruke. Napokon zar se i ne ratuje zbog toga da bi se fukara dočepala blaga, srebra, zlata i drugih dragulja? Sve neka je tako, ali u našem slučaju postoji specifičnost jer je iz ratova devedesetih kao najveći dobitnik u svim sredinama izašla mjesna (da rekne-mo domicilna) crkva. Ako ju je prethodni režim, dakle socijalizam u raznim svojim oblicima, i držao stisnutu i zgrčenu, crkva se nakon zadnjih ratova razmahala i razgoropadila tako i toliko da ne postoji druga snaga kadra da se nosi s njom. Pogledajmo samo na trenutak na situaciju u tzv. Putinovoj

Rusiji gdje iz svakog skrivenog kutka ljudske egzistencije, sto godina nakon Lenjina, viri neka mantija. Ne znam da li se to (tamo i drugdje) događa po Božjoj volji, ali znam (vjerujem) da je Isus bio siromašan i nemoćan pa je i sam Karol Wojtila sahranjen u skromnom drvenom kovčegu kako bi se, valjda, svetom Petru ključaru adekvatno ukazao.

Razlika, međutim, u angažmanu ovdašnjih crkava i onih drugih, rasutih po svijetu i okolici, opet je specifična jer dok se ove, da kažemo bjelosvjetske, bave problemima vezanim na primjer za pedofiliju, opadanje broja vjernika ili finansijskim aferama, ovdašnje su se zadržale na međunacionalnim sukobima i sličnim temama vezanim ponajviše za problematiku krvi i tla. Sve u svemu, crkve su postale važnije od vjernika pa i od samog Isusa, a ako se ovako nastavi u dogledno vrijeme neće im biti potreban ni On ni kajanje kao takvo. Prošlost, kako evropska tako i ovih krajeva, pamti slična razdoblja, periode kad su (što bi Surep rekao) "živi zavideli mrtvima".

Iz ratova devedesetih kao najveći dobitnik u svim sredinama izašla je crkva. Ako ju je prethodni režim, dakle socijalizam u raznim svojim oblicima, i držao stisnutu i zgrčenu, crkva se nakon zadnjih ratova razmahala i razgoropadila tako i toliko da ne postoji druga snaga kadra da se nosi s njom

Za završetak naše kratke rasprave o kajanju nad notornim ostavio sam jedno od većih čudesa novije evropske historije, a o kojem čudu danas više nego informirana Evropa baš ništa ne govori niti u svom parlamentu raspravlja. Kad bi, dakle, nekim slučajem, Sveti Otac Ivan Pavao Drugi, premda mrtav, ponovno posjetio Hrvatsku, on bi, vjerujem, ipak morao vidjeti (ako prilikom prethodnih posjeta slučajno nije vidio) da ovoj maloj zemljici u srcu kontinenta (i NATO pakta) već više od dvije decenije nedostaju stotine hiljada njenih građana srpske nacionalnosti i uglavnom pravoslavne vjere. Možda bi mu pokojni kardinal Kuharić (ili živi Bozanić) kazali da su dotična gospoda napustila domovinu svojevrijedno (čineći agresiju na svoje domove), ali bi ih Papa, kao razuman i iskusan čovjek, morao upitati zašto se ti pobjegari nakon toliko vremena ne vraćaju u svoje spaljene kuće, na svoja poharana groblja. Siguran sam, naime, da će im ta pitanja (ako ih Wojtila i ne upita) jednog dana biti postavljena. Onda kad se nađu ispred Gospodina, na ulazu u Njegovo carstvo.

Tu negdje završava znanje utemeljeno na laičkoj interpretaciji pokajanja kao propusnice za carstvo nebesko. Držim da je jasno kako se nipošto ne radi o pukom materijalističkom tumačenju složenog religijskog fenomena. Držim naprosto da raj ne liči na spaljenu zemlju.

UZ PREDSTAVU "GROBNICA ZA BORISA DAVIDOVIČA" DANILA KIŠA

MALA MU JE OVA "GROBNICA..."

Igor Ružić

Kao posveta ili svojevrsni počasni plotun, ovakvo čitanje Kiša dio je obljetničarske tradicije ispisane drugim, ali jednako sigurnim i osiguranim sredstvima. Umjesto obljetničarskog prigodničarenja, govora i simptomatičnih referata, ovom predstavom ispisan je tek nešto drukčiji nekrolog

Dvadeset i pet godina od smrti posljednjeg jugoslavenskog pisca i jednog od najvećih koji mogu ili su željeli stati u tako zadani okvir, na regionalnoj pozornici dogodila se još jedna "Grobница za Borisa Davidoviča". Legendarni revolucionar kojeg revolucija nije sačuvala ali književnost jest, još jedanput je uzletio u zanosu, izgubio ga i na koncu priznao poraz, zajedno sa svima koji su ga gledali, slušali i čitali.

Bez obzira na ekstatičnost i pretjeranost obljetnica i njihovog u pravilu ritualnog obilježavanja, četvrt stoljeća od smrti Danila Kiša u Hrvatskoj nije čak niti spomenuto. Uz rijetke izuzetke, koji su ponegdje nešto spomenuli ili su se osvrnuli, ne gnjevno, nego s nježnošću sjete i razumijevanjem potrebe da se dobru literaturu uvijek ponovno čita, djelo pisca kojeg se voli nazivati kulturnim ostalo bi u zakucima medijske površnosti i onim policama knjižnica do kojih dolaze tek oni koji znaju što traže.

Bez potrebe za ponovnim iznošenjem predsmrtnih i posmrtnih činjenica, jer s Kišom je situacija vrlo jednostavna – ili se zna tko je bio i što je radio, te još više što je napravio, ili se ne zna, pa sve ostalo nije ni važno – javni zaborav koji nije prekrpio samo Kiša i njegovo djelo u Hrvatskoj, primjer je upravo onoga o čemu je često i sam pisao i govorio.

No, zaborav djela i biografije u ovom slučaju ipak nije u potpunosti preslika njegovih poigravanja sa zbiljom, na primjer staljinizma, po čemu ga se najviše i pamti, nego tek uvijek ponovno nezgodna kombinacija namjere i slučajnosti, programa, povijesnog konteksta i nebrige. Umjesto svećanih akademija, okruglih stolova i ostalih počasti koje institucionalizirana i institucionalna kultura ima na raspolaganju za održavanje statusa quo, Kiša se u Hrvatskoj sjećaju margine, a živi u zagovorima nastavnika na pojedinim sveučilišnim odsjecima ili rijetkih srednjoškolskih profesora koje još nisu odustale od svoje primarne misije te na poletnoj i još uvijek za "rubno" zain-

teresiranoj mladosti. Izvan tog kruga, koji se ne smanjuje ali se i ne širi, Kiša u Hrvatskoj nema i njegovo djelo ne postoji.

Logična je to posljedica političkog raspada, nakon čega dolazi i kulturni koji i nije drugo nego zatiranje zajedničke memorije u korist partikularne, pa se danas kulturna svijest svake pojedine sastavnice nekadašnjeg zajedničkog i političkog ali i kulturnog prostora mjeri upravo udjelom uglavnom namjerno, svjesno i programirano zaboravljenog, napuštenog i zapuštenog. Hrvatska u tome drži visoko mjesto, zaslužio naporom da se kvaliteta zaboravi u korist pripadnosti i nerijetko izravno posljedične "ispravnosti". Tako je i Kiš ponovno, iako posthumno, zaslužio svoju opsesivnu temu, i a njegovo djelo pokazalo koliko je točno u dijagnostici – ono o čemu je pisao dogodilo mu se najprije za života, a onda i nakon smrti.

Pitanje koliko su danas u Hrvatskoj poznati, a ne više koliko su "živi", Pekić i Crnjanski, koliko ima interesa za Albaharija ili Basaru, svodi se na čuvenu tezu o bugarskoj književnosti, već toliko puta 'izrazgovaranu' da se na tu temu može, umjesto točke, postaviti još samo komparativna statistika vremena prije i vremena nakon međusobnog "pobugarenja".

Javni zaborav koji nije prekrpio samo Kiša i njegovo djelo u Hrvatskoj, primjer je upravo onoga o čemu je često i sam veliki književnik pisao i govorio

Ni drama tu puno bolje ne stoji, iako hrvatsko glumište jest postavilo dva komada Biljane Srbljanović, a treće u regionalnoj produkcijskoj suradnji "via Brijuni". No, ona je ujedno i jedina s kojom se ozbiljno računa. Ni s uvozom redatelja s "onih strana" hrvatsko kazalište ne stoji ništa bolje, uz par iznimaka, poput Nikole Zavišića i Borisa Liješevića. Ukratko, pokidane veze između hrvatske i srbijanske kulture i dalje su, ili nisu ali bi trebale biti, područja posebne državne skrbi, s obje strane granice.

Zato je regionalna koprodukcija predstave "Grobница za Borisa Davidoviča" velik i važan projekt, s kojim se jednostavno nije moglo promašiti, barem u kulturnopolitičkom smislu, ako već ne, barem ne u tolikoj mjeri, i u

18.10.2014 OB 20.00 / CENTER URBANE KULTURE KINO SIŠKA / TRG PREKOMORSKIH BRIGAD 3, LJUBLJANA

DANILO KIŠ GROBNICA ZA BORISA DAVIDOVIČA

REŽIJA : IVICA BULJAN
IGRAJU : ALEKSANDRA JANKOVIĆ, MILUTIN MILOŠEVIĆ, VLADIMIR ALEKSIĆ, STIPE KOSTANIĆ, BENJAMIN KRNETIĆ, BORIS VLASTELICA,
MARKO GRABEZ, IVA KEVRA, NIKOLA MALBAŠA / DRAMATURGIJA : NAŠA SEMIČIĆ / KOSTUMOGRAFIJA : ANA SAVIĆ GECAN
GLASBA : MITJA VRHOVNIK SMREKAR / OBLIKOVANJE LUČI I SCENE : SIMONA

onom estetskom. Iza njega stoji redatelj Ivica Buljan, također jedan od onih kojima granice ne predstavljaju problem nego izazov koji uspješno zaobilazi i preskače. Dokazuje to i cijeli niz partnera okupljenih oko projekta koji je trebao biti kruna Kišove obljetnice: nositelj je beogradski izuzetno agilni producent Hartefakt fond, s podrškom gomile partnera od ljubljanskog Mini Teatra i zagrebačkog Novog kazališta, preko Zadra snova, do beogradskih Ustanove kulture Parobrod, Centra za kulturnu dekontaminaciju i na koncu Bitefa. Ipak, ostavi li se za neku drugu priliku pitanje čega je zapravo Buljanova "Grobница..." kruna, treba se posvetiti onom možda i bitnijem: kakva je, što i koliko znači, i kome...?

Ivica Buljan na "Grobnicu za Borisa Davidoviča" bacio se svom silinom svojeg istraživačkog duha koji od u pravilu kvalitetnih predložaka, raznim strategijama dramatizacijskog i izvedbenog "oneobličavanja" i "očuđenja", stvara zanimljive ili manje zanimljive predstave, naizgled uglavnom efektne istraživačke projekte ili jednostavno nazoviekperimente. U tome nema nominalno gotovo ničega lošeg, niti se o tome može raspravljati na razini lošeg ili dobrog, kvalitetnog ili nekvalitetnog jer njegova je poetika jednostavno toliko spretno rastegnuta unutar primijenjenih avangardi, revolucionarnih koncepata i domaće ili "ovdašnje" – dakle regionalne – kazališne zbilje, da njegove produkcije uvijek zauzimaju visoko mjesto u pojedinim repertoarnim složencima, a ne zaostaju niti po interesu publike i kazališnih ljudi, onih iz i oko kazališta. Pridodati tome treba i poslovično eruditsku redateljevu eksplikaciju, koja je uvijek u stanju elaborirati i argumentirati vrludanje u izboru predložaka u dijapazonu od poznatih i kanoniziranih do modernističkih klasika koje je već pojeo vrijeme ili prekrila ponekad i nezaslužena prašina do sasvim novih tekstova koje na ovaj ili onaj način tek treba provjeriti.

Koliko se god nevjerojatnim činilo, "Grobница za Borisa Davidoviča"

ulazi u taj ionako previše širok raspon po nekoliko kriterija: najprije je riječ o kvalitetnoj, vrhunskoj literaturi, zatim o strukturi kojoj scenski život samo može pomoći da razvije puninu svojih performativnih potencijala, jer je riječ o stroju koji kontinuirano, svakim ponavljanjem – ponovljenim čitanjem ili izvedbom – proizvodi ne samo značenja nego i posljedice. Njih je nemoguće zaniijekati, čak i kad se, kao u ovom slučaju, ide u potpuno suprotnom smjeru.

Povijest inscenacija "Grobnice za Borisa Davidoviča" poprilično je bogata. Iako nije najčešće postavljana autorov tekst, ipak jest amblematski za lik, djelo i naslijeđe Danila Kiša, pa je i svaki spomen novog pokušaja sudaranja izvedbenog s literarnim, ovdje toliko specifično literarnim, na razini kulturne činjenice prvog reda.

Iako je u međuvremenu bilo nekoliko vrijednih i važnih pokušaja na tom tragu, za ovu priliku treba ih izdvojiti tek par. Amblematska je "Misa u a-molu", koju je 1981. u Mladinskom gledalištu ljubljanskog režirao Ljubiša Ristić i koja je ostala u analima "ovdašnjeg" kazališta čuvena po nesumnjivom uspjehu na domaćim i inozemnim pozornicama, ali i po bezobzirnom kršenju autorskih prava jer je postavljena bez pišćeve dozvole i naknadne razumne kompenzacije. Druga u ovom kontekstu zanimljiva "Grobница..." dogodila se mnogo godina kasnije u samostalnoj Hrvatskoj, točnije u Zagrebačkom kazalištu mladih, gdje je Borut Šeparović postavio autorski projekt "Mauzer" inspiriran njom i istoimenim tekstom Heinera Müllera. Treća je, naravno, Buljanova.

Svaka od njih posebna je na svoj način i bavi se vlastitim idealima i prokletstvima, dok sa svojih specifičnih pozicija baca svjetlo na očito neoborivu konstrukciju originala. Riječ original je, u ovom slučaju bitno više nego inače, prožeta nužnim slojevima ironije.

**Buljan je Kišu pristupio vjerujući da
će ono što jezik i tekst iznose već
odraditi svoje ukoliko se izvedbi
pristupi s dužnim poštovanjem i
u strukturu ne zadire uopće ili
tek minimalno**

Ljubiša Ristić bavio se u "Misi u a-molu" kolektivno činjenicom pristanka izvana, brehtijanski žovijalno i ekstenzivno citatno opisujući cijeli svijet i još malo više od toga, samo da bi pojedinačnu sudbinu sveo na onaj okot koji krmača pojede, ali uzvišeni okot kojem treba podići, ili još bolje – trajno podizati, spomenik. U drukčijim vremenima, i s drukčijom, još malo 'boga-tijom' naslagom iskustva, Borut Šeparović je u "Mauzeru" prepisivao ulogu naslovnog lika Kišove priče na današnje lažne heroje i bitke za biografiju, ostavljajući pitanja otvorenima a zastavu jednako uprljanom, uz višestruku mogućnost punog sudjelovanja publike. "Mauzer" je inzistirao na identifikaciji i prepoznavanju, što ovdje specifično nisu sinonimi, jer identifikacija

se odnosi na osobni čin iskazivanja osobnog političkog stava izborom određenog narativa recentne povijesti, dok je prepoznavanje biografije koju je iz režimskog zaborava možda izvukla književna fikcija bila tek pretpostavka za to ili – predigra. Takav je postupak gotovo dijametralno suprotan onome čemu teži Ivica Buljan svojom scenskom obradom "Grobnice...".

Kao kazališni redatelj Buljan se nerijetko, a zapravo gotovo uvijek, do poda klanja tekstu, a samim time donekle i autoru, što čini njegovu specifičnu razliku u odnosu na posljednjih nekoliko desetaka godina autorskog kazališta i pristupa predlošcima svih vrsta i rodova. Ujedno, on i bira autore kojima jezik nije tek sredstvo nego jedan, ponekad i osnovni cilj, a ekspresija jezikom, u jeziku ili kroz njega, bitna ne samo kao fascinacija izrazom samim nego i kao mjesto gdje se događa ono što je najlakše nazvati umjetničkim stvaranjem i/li umjetnošću samom.

**Provokativnost, ukoliko je
uopće namjera bila provocirati
predstavom u regionalnoj
koprodukciji, svedena je tek na
već uobičajene zamke, dok je
strukturna zamka izvornika
ostala i daje nerasvjetljena**

Kišu je pristupio tako, vjerujući da će ono što jezik i tekst iznose već odrediti svoje ukoliko se izvedbi pristupi s dužnim poštovanjem i u strukturu ne zadire uopće ili tek minimalno. S druge strane, Buljan je i redatelj koji ne sputava glumačku ekspresiju nego je naprotiv dovodi do razine svemogućeg i, bez obzira na izvedbene finese, traga u izvođačima za inačicom performeru u smislu u kojem se performans razlikuje od kazališta ili barem od pojma dramske predstave. Drugim riječima, izvođaču je u Buljanovom kazalištu sve dozvoljeno naizgled, točnije sve je dozvoljeno ukoliko je odrađeno kondicijskim pripremama i ustanovljeno kodom izvedbe koji ipak regulira sam redatelj. Zato nerijetko njegovi radovi, pogotovo ukoliko je riječ o ansambl projektima s uglavnom mladim izvođačima, mogu nalikovati vježbi dekontekstualizacije ili, naizgled paradoksalno, rekontekstualizacije izvođačkog tijela u krajnjoj napetosti između scenske prisutnosti i rada teksta. Sve to ulazi u registar već odavno pedagoški i umjetnički kanoniziranih postupaka, iako institucionaliziranoj većini domaćeg glumišta i dalje nepoznato i neshvatljivo. Ipak, i u tome ima ograničenja, ponavljanja i viškova, ali oni su već postali zaštitni znak Buljanove redateljske poetike ili, u manje sretnoj procjeni, njegova prepoznatljiva istost. U finesama svake nove primjene tih principa metoda se ne razlikuje, a izvođači prolaze isti put, pa se nakon pripreme predstave ona čini vrlo sličnom onoj prethodnoj, ili onoj prije nje...

Tako je gledatelj, a pogotovo, uvjetno rečeno, stalni gledatelj Buljanovih predstava, prisiljen reagirati i na "Grobnicu za Borisa Davidovića". Susret s

poznatim ne staje pritom na tekstu predložka, nego i na sveukupnoj izvedbi i njezinim sastavnicama: od trajne frontalnosti i igre kojoj se programatski teži kako bi se ispričala priča oplemenjena ilustracijama do tek donekle utemeljenih glazbenih umetaka, od trajnog bivanja na pozornici zajedno s odmaranjima, presvlačenjima i tako jasnim naznačavanjem glumačke igre i neigre kao jednakopravnim sastavnicama izvedbenosti do nazoviekscesa navodne nesputanosti golotinje, fingiranog ili nefingiranog koitusa, pokušaja "razigravanja" ili provociranja publike i sličnim strategijama koji vesele samo tvrde tradicionaliste i fotoreportere.

**Tekst je, isključujući se ekspresivnost
prljavih i golih tijela, buka i bijes
mladih izvođača koji snagom
glasnica i mišića pokazuju
svoj nevini, prolazni i potrošni
vitalitet u odnosu na metodičnost
strukture priče i onoga što opisuje,
jednostavno interpretiran kao
čitačka proba**

Provokativnost, ukoliko je uopće namjera bila provocirati predstavom u regionalnoj koprodukciji i zadanom turnejom po festivalima, jer praiizvedba je bila na Mittelfestu u Cividaleu, i kulturnim središtima kakvi su (ipak!) Ljubljana, Zagreb i Beograd, tako je svedena tek na već uobičajene zamke, dok je strukturna zamka izvornika ostala i daje nerasvjetljena. Točnije, zamku se čak nije ni pokušalo namjestiti tako da se u nju eventualno ulovi netko ili nešto od danas ili od jučer. Tekst je, isključujući se ekspresivnost prljavih i golih tijela, buka i bijes mladih izvođača koji snagom glasnica i mišića pokazuju svoj nevini, prolazni i potrošni vitalitet u odnosu na metodičnost strukture priče i onoga što opisuje, jednostavno interpretiran kao čitačka proba. On može biti individualni čin bitan u svakoj pojedinačnoj glumačkoj karijeri u usponu, može biti čak i formativni trenutak pokojem mladom gledatelju koji se s Kišom ili ovakvom istodobno paraboličnom i sasvim bazično pravocrtnom scenskom interpretacijom tek upoznaje, ali je u biti tek ponovljena sintagma jednog redateljskog rukopisa primijenjena na strukturu od koje će se, najvjerojatnije programirano i svjesno, samo odbiti.

Kao posveta ili svojevrsni počasni plotun, ovakva "Grobnica za Borisa Davidovića" dio je obljetničarske tradicije ispisane drugim, ali jednako sigurnim i osiguranim sredstvima. Umjesto obljetničarskog prigodničarenja, govora i simptomatičnih referata, ovom predstavom ispisan je tek nešto drukčiji nekrolog. Svrha nekrologa je uvijek ista i svodi se na pokazivanje, ili dokazivanje, tko je živ a tko nije. Nažalost, u tome je ova predstava uspjela, jer pisac je mrtav onda kada se njegovi tekstovi počnu učiti napamet, ne kao izazov nego kao zakon. I kad, umjesto da odzvanjaju, samo zveče.

ULOGA ZAVIČAJNIH KLUBOVA U PRILAGOĐAVANJU JEDNOG EGZILANTA

DAJ NAM SUNCA

Đorđe Matić

Zemljake si prepoznao po onim naročitim pogledima, nekako ukošenim, sa starne, i po gestama: na primjer onoj naročitoj, nigdje drugdje viđenoj – pokretu ljudi što su se znali nepogrešivo po lizanju vrška cigarete prije nego je zapale

Božićna

I

Kad smo došli ovdje ništa nismo imali. Ničega nije bilo, materijalno ništa. Ono par kofera koji su neki provukli avionima, po autobusima, najrjeđe autima, a najčešće sve u običnim ruksacima, rancima na leđima, s dvije-tri najnužnije stvari, ne više. Sve ostalo nosili smo u egzil – u samima sebi, u vlastitim dušama i svijestima, uz tek pokoji predmet ili, što bi se reklo, "kulturni artefakt". To nam je, više od drugih stvari, najblaže rečeno, dobro došlo u onakvom vremenu. Uza sve teškoće onog, danas iz ove perspektive još uvijek teško shvatljivog osnovnog preživljavanja prvih godina (ne poželio ga nikome više!), uz, kako se to u novom žargonu nazivalo, 'snalaženje' – loše plaćene poslove, traženje soba i stanova i ponižavajuća čekanja na dozvole boravka, nešto što dotadašnji vlasnici crvenih pasoša nisu poznavali, uza vječni strah i brigu o onima koji su ostali iza "dolje" – silno važno i dobro bilo je imati uza sebe nešto svoje.

Mojoj generaciji najbliže a najpraktičnije bilo je ono čudo tehnike čijoj vrijednosti i uzbuđljivosti nijedan i-phone i slične džidže neće nikada moći konkurirati: walkman, obavezan, najbolje s radijom ako ima, i, jasno, nekoliko kazeta (tko još pamti taj nepostojeći preživjeli nosač zvuka?), s muzikom Azre, Leba i soli i Arsena, ili šta je kome već po volji bilo. Neki su teglili i izlize vhs-trake (koje neće skoro na čemu imati vrtjeti), sa snimkama Šijanovih filmova ili Radovana III. Da: i pokoji knjigu (jer više nije stalo u te prve, na brzinu spakirane ruksake). Uz Hazarski i r(j)ječnik jezika zemlje u koju se išlo. I sam sam nosio u ruksaku još samo crno-crveni talijansko-srpskohrvatski rječnik u izdanju Oboda s Cetinja, i par naših novina kupljenih na tršćanskom Kolodvoru, za uz put. Od knjiga nisu se, primijetio sam, nosili klasici nego bolje, kao 'vodič', neki od romana pokojnog Mike Oklopdžića i Mome Kapora – ljudi koji su znali Zapad, ili se nama bar ranije tako činilo. Jedna draga

cura imala je sobom u Rimu "Hiperborejce" Crnjanskoga, ne bi li, u potresnoj naivnosti, tu što korisno spoznala o gradu. Nije ništa, naravno. "Ne vidim sličnosti", rekla je. I nema ih, draga N., nije ih ni bilo.

Ničega tada nije bilo, nikakve strukture, niti mjesta gdje bi se došlo u dodir s onim odakle su drugi ljudi "od tamo" dolazili. Vrijeme, treba se stalno podsjećati, prije interneta, kad je svijet bio nesrazmjerno, nemjerljivo veći, a mogućnosti kontakta i komunikacije potpuno ograničene.

Doduše, ionako nismo mislili ostajati dugo. Bar mi mlađi. Narativ je bio gotovo u dlaku isti kod većine: malo da se smiri, pa da se vratimo odakle smo došli i nastavimo sa životima, kakvi god oni bili i što god radili u tom trenutku. Jer nije se uvijek ni radilo o naročito raskošnim životima, niti širokim perspektivama. Ali vrijeme je prolazilo naravno, i polako smo shvaćali da nećemo baš tako brzo nazad. Kako je ta spoznaja dolazila došlo je vrijeme za dvije sljedeće točke, dva mala i važna unutarnja procesa. Počelo se polako, ne iz torbi i ruksaka, nego iz glava (ili, starinski bi se reklo, duša), vaditi druga vrst poputbine. U sadašnjim, prilično zakrpljenim i, ajd', ponešto upristojenim domovinama, koje su u međuvremenu riječima izgurale negdašnju stvarnost, da se ne vidi, to bi se danas zvalo "nematerijalna baština".

Ta baština bile su pjesme i priče što smo ih počeli "vaditi" iz glave, iz sjećanja, aktivnog, izlazilo je pomalo ono što smo najviše voljeli. Makar čak i kad se kretalo u suprotnom smjeru, kao što sam sam radio, radikalno i kompulzivno – da se sve ono najdraže i najtananije u zvuku, sve ono do jučer živo, dobro i lijepo, što me je oblikovalo i napravilo – zaboravi i potisne, odlukom, svjesno, i nikada ni pod kojim uvjetom više ne izvlači na površinu.

Javila se iz toga i još jedna naročita potreba, koliko god to mnogima bilo teško priznati, pogotovo ako su bili iz većih gradova gdje se na to, iz kulturnog, posredovanog iskustva, a životnog neiskustva, gledalo s prezirom: želja za susretom sa "svojima", tko god oni bili. Susretom sa sličnima. Onima što su se, ako ništa drugo, prepoznavali naročitim pogledima, nekako ukošenim,

sa strane, i po gestama: na primjer onoj naročitoj, nigdje drugdje viđenoj – pokretu ljudi što su se znali nepogrešivo po lizanju vrška cigarete prije nego je zapale. Ponekad neoprezno, u masi i u javnom prijevozu u kojem tada još nije bilo zabranjeno pušenje. “Zašto radiš to?”, koliko sam samo puta čuo pitanje ovdašnjih. Možda upravo onoliko koliko puta sam i osjetio nagli trzaj, pokret nekoga u blizini, onoga koji je isto stigao “od tamo”. I sakrio se dobro – sve do trena kad je u blizini spazio još jednoga “svoga”, ne uspjevši sprječiti reakciju prepoznavanja – kao kad životinja namiriše drugu životinju. U onom babilonskom, kako bi se reklo na istočnoj varijanti, “zamešateljstvu” kakvo sam sretao na raznim mjestima ovoga kontinenta, nikad nisam uspio detektirati još jedan narod s istom gestom paljenja cigarete.

Nismo mislili ostajati dugo. Bar mi mlađi. Narativ je bio gotovo u dlaku isti kod većine: malo da se smiri, pa da se vratimo odakle smo došli i nastavimo sa životima, kakvi god oni bili

U takvom kaosu, u pokušaju sakupljanja razbijenog, uz prilagođavanje novim kulturama (koje su, tad se prvi put vidjelo, u svakom smislu potpuno drugačije nego se to činilo za turističkih odlazaka koje su si *Jugovići* mogli priuštiti dotad), i s potpuno novim shvaćanjem vlastite kulture, sudarili su se mnogi naši ljudi iz ove najnovije, i teže emigracije, prvo s neobičnim i neočekivanim nečim iz ‘starog kraja’, s drugačijom slikom o sebi no što su je ikada pred sobom samima mogli imati. Naletjeli su na grupu kojoj prije svega onoga nisu posvetili ni trena razmišljanja, a ako jesu onda je to bilo najčešće posprdno, s visine, ili možda ipak sa sažaljenjem: ljude nekoć tupavo označene i kao ‘radnike na privremenom (sic) radu u inozemstvu’ – naše gastarbajtere.

Novopridošli, željni komunikacije i druženja, željni da ih obgrli kakva ruka koja bi, makar grubo, pomilovala u onom surovom vremenu, barem kroz zajednički jezik i inzistiranje na nekim pogubljenim kulturnim ritualima – kad već, tako (oduvijek?) odrođeni, nisu mogli reći “običajima” – pa kroz nostalgiju ako ništa, počeli su se družiti i upoznavati s jednim zaboravljenim, bolje reći nepoznatim svijetom.

To je zaista bio pravi, istinski šok. Netko je bio *niže*, tu gdje se činilo da niža ljestvica ne postoji od one na kojoj smo kao novopečeni emigranti iz zemlje u svirepom ratu stajali (na televiziji snimke užasa i srama kao jedina legitimacija). Ali prema rastezljivosti identiteta novih emigranata koji su načelno od sebe mogli učiniti što god su htjeli, ispisati čak i prošlost nanovo, a i iz nje budućnost – zadatost stanja pak, nepromjenjivost socijalne i svake druge pozicije u gastarbajtera, bila je frapantna.

Generacija što je otišla devedesetih, ako je i po čemu karakteristična onda je to bilo po refleksu i senzibilitetu da se stvari gledaju s distance, nikad potpuno ozbiljno i s odmakom od realnosti. Samo tako, zahvaljujući ironiji

moglo se i pristupiti gastarbajterima – čije su mane, shvaćanja, i čitav kulturni milje bili jednako mutni, neshvatljivi i u isto vrijeme postajali prozirni kao voda.

Humaniji i, može li se reći, oni osjetljiviji među novima nisu se htjeli rugati, ili bar ne previše, a vjerojatno je presudila i nostalgija koja je pekla uporno i neočekivano, pa su ti naši *urbaniti*, zgrabili odjednom u nešto što nisu ni sanjali. S otkrivanjem bolno frustrirane zajednice ‘zemljaka’, došla je novim emigrantima i njena kultura. Oni što su se do jučer gurali po, tamnim svjetlom polivenim, elegantno zamračenim i zadimljenim dvoranama Ljubljane, Zagreba, Beograda i Sarajeva, što su plesali s adolescentskom i dragom samosviješću uz Nicka Cavea i *The Cure* na Križankama i u hali Tivoli; pozirali po foajeima FEST-a čekajući projekcije novih Jarmuschovih i Wendersovih filmova, išli na zagrebačko Biennale slušati kompozitora Johna Cagea ili vidjeti provokacije Laibacha; koji su sjedili na BITEF-u i Eurokazu imajući priliku da kao nitko drugi, jedinstvenim geografsko-političkim i povijesnim okolnostima, vide i američki i sovjetski eksperimentalni teatar, ples i balet na jednom mjestu – uputili su se devedesetih u kulturnu avanturu sasvim druge vrste. Zajedno, dakle, u gesti čudna pomirenja, sa svojim pratiteljima, s novim-starim “zemljacima” (termin uopće koji sami nikad ne bi izgovorili osim ironično, ali koji im je eto ušao u rječnik, baš ovako, pod nevidljivim navodnicima u govoru). Krenuli su, iz znatiželje i nostalgije, na mjesta gde se sad već druga generacija *alohtonih*, otprilike vršnjaka novih emigranata, zabavljala u slobodno vrijeme. Započeli su time pravu malu kulturnu odiseju kroz predjele (“*slikane očajem*”) koje nisu poznavali, avanturu točno primjerenu suludom vremenu i vlastitim životima što ih je historijski vjetar razbacao na sve strane u konfuznoj i gadno nacerenoj zadnjoj dekadi dvadesetog stoljeća.

II

Prva i najvažnija stanica na putu bili su takozvani (“naši”) *klubovi*. Tu je generacija gastarbajterske djece odlazila vikendom da se provodi i da među svojima i sebi sličnima, reklo bi se danas, potvrdi vlastiti “identitet”. Što se god moglo zamisliti za takve “klubove” unaprijed, mašta nije dospijevala stvarnosti. Čudne mješavine diskoteke i kafića, smještene po pravilu u “tvrđe” krajeve gradova, mjesta s imenima poput “Dejton”, “Sam-sam” ili pak, simbolikom i povijesnom ironijom nedostižni rotterdamski “*Ponte Rosso*” (čiji je vlasnik, stanoviti ‘Mrki’, kažu, prije koju godinu, ubijen u obračunu podzemlja) – ti klubovi bili su otkrovenje za neke od nas, u isti čas zapanjene ali i, priznali to sebi ili ne, privučene opasnom i energičnom egzotikom nastalom križanjem zapadnog *clubbinga* s novonastalim, negdje uz put krivo pošavšim derivatom ‘vlastite’, moderne (sub)kulture.

Od ulaska kroz velike lukove metalnih detektora, kroz koje se prolazilo kao na aerodromima, pored dvometraša iz osiguranja, iz nekog razloga redom tamnoputih a koji bi na našem jeziku pozdravljali goste (‘dobroveće’), do same “sale” u kojoj bi prvo upadale u oči izrazito mlade djevojke, skoro djevojčice još, u uskim Pradinim i Armanijevim kostimima kakvi su se na ulicama evropskih gradova rijetko viđali pri dnevnom svjetlu, ili pak utegnute u SM i fetiš kožne komplete, sve pod kuplerajski crvenim odnosno ledenim plavim, neonskim svjetlima. Do, iznad svega, zastrašujuće jakog pulsa tada najnovijeg stila što je udarao iz golemih zvučnika. Surova mješavina techno-matrice i elektronički izvođenih orijentalnih tema preko, što je poput virusa pobjeglog iz poludjele muzičke laboratorije iz negdašnjeg centra bivše

zemlje zarazila čitavu stvarnost – taj zvuk, njegovo djelovanje na novajlije, čitava atmosfera – sve to uistinu je, kao i naziv stila, bilo *turbo*. U chiaroscuro rasvjeti, činilo se iz daljine da se, načičkane oko šanka i na plesnom podiju, u ravnom ili uzbudljivom neparnom ritmu miče grupa neobičnih go-go plesačica što su istočnjačko uvijanje tijelima spojile s disco "freestyleom". Sve dok se čovjek ne bi približio i uvidio da su mnoge od njih jedva šesnaestogodišnjakinje koje s pogledima neke više hladnoće, fiksiranim u jednu točku, otvaraju usta uz začuđujuće tekstove što su grmili s moćnih razglasa: "...rađaj sinove, idi od mene..." ili vapile 'ti si samo jedna više kukavica', ili 'lična karta prazna je, samo moja slika stoji tu...jednom kad umrem da po njoj me poznaju'.

**Javila se naročita potreba, koliko
god to mnogima bilo teško
priznati, pogotovo ako su bili iz
većih gradova gdje se na to, iz
kulturnog, posredovanog iskustva,
a životnog neiskustva, gledalo s
prezirom: želja za susretom
sa "svojima"**

U isto vrijeme silno odbojni i silno privlačni, nabijeni nesvjesnom dekadentnom energijom, puni nepomirljivih kontrasta i plašućeg, uznemirujućeg erosa, klubovi su bili pastiš potpuno prispodobiv našoj pervetiranoj verziji postmodernog stanja, najbolje su izražavali osjećaj potpune katastrofičnosti za traumatizirane urbane ljude bez zemlje – koji su i u tim klubovima zapravo bili uljezi. Iskristivši ta mjesta i novu popularnu kulturu, upotrijebili su ih u vlastitu svrhu i psihološku potrebu – za svoj vlastiti ples na Titaniku, mada se tu plesalo *poslije* kalvarije već. Nesvjesna formula tog kulturnog preokreta i njegove logike bila je sasvim na liniji spomenute, pomahnitale postmoderne zapravo, i mogla je glasiti: 'ako je loše dobro, onda je najlošije – najbolje'.

Subote su bile vrhunac, jer su tada dolazili *p(j)evači* – to se tako zvalo, općom imenicom – uglavnom redom neke 'jednodnevne mušice' što su se odnekud izlegle s novim brutalnim muzičkim stilom, ali i stariji, neki vrlo poznati, što smo ih pamtili iz ere kad je takozvana narodna muzika, bez obzira na popularnost, još uvijek bila relativno normalna i rubna stvar, a izvođači, ugledajući se u svoje civiliziranije i obrazovanije suparnike iz zabavnog i rock-žanra, radili na sebi, postajući sve kultiviraniji.

Sad je to sve bilo propalo. Bivši *Jugović* mogao je tako na djelu, gorko i zapanjeno, vidjeti razliku između nekad i sad (to jest *tad*), precizno izmjeriti nevjerovatnu promjenu što se u međuvremenu dogodila u standardima. Vidio je, ako je htio i umio, ponižavajući usputni efekt naše katastrofe na izvođačima koji su tu nastupali, primjećivao kako su pali oni koje, istina, nikada nije zaista slušao, ali koje je zapamtio kao imena s televizije i iz novina, iz medija i čitavog negdašnjeg ustroja jugoslavenske estrade koja je

stvarala ozbiljne, respektabilne karijere, a najuspješnijim pjevačima nekada davala status istinskih autoriteta zbog potvrđene kvalitete u svom žanru – kvalitete za koju nam je trebalo dugo da je shvatimo. Sada su oni nastupali u prilikama koje su, već uz mrvu svijesti i refleksije u svjedoka, izazivale nelagodu.

Publika, bez konteksta, bez razumijevanja kako je funkcionirala skala uspjeha u bivšoj zemlji, bez osjećaja poštovanja ka izvođačima držala ih je, plativši skupu kartu (nastupi bez sponzora, s profitom samo od ulaznica i pića), kao samo malo izdignute svadbarske pjevače i *pevaljke*, raspoložući nepisanim pravom da se ove može onda i maltretirati – penjanjem na malene bine i grljenjem, neprestanim 'slikanjem', zaslepljivanjem iz fotoaparata, ili naprosto vikanjem i dobacivanjem. Čovjek je iz blizine gledao nekadašnje istinske zvijezde što su donedavno prodavale svoje albume u nakladama od kojih bi se i na Zapadu vrtilo u glavi, kako stoje i izdržavaju na skućenim podijima (neke od bina, kao u jednom rotterdamskom klubu, 'ukrašene' srebrnom šipkom u sredini, za striptizetu – za takvu se šipku, doslovno i preneseno, jednom prilikom uhvatio bjelokosi, od više generacija voljeni rock-mesija, da sramotno pijan ne bi pao).

Pračeni, umjesto bandom ili čak punim orkestrom kao nekada, sada samo s bubnjarem i klavijaturistom što je figurirao kao čitav sastav, svirajući lijevom rukom 'ritam sekciju' a desnom i uvode i sola, karakteristične arabeske koje je publika na mah prepoznavala i urlajući s odobravanjem, iako su foršpili uglavnom ličili kao jaje jajetu – patili su se pjevači u dimu, buci i natezanju do pred jutro. Razni 'Baje', 'Mikiji', pa stanoviti Nino, različite starlete pretvorene u pjevačice – cijela buduća "ružičasta menažerija" špartala je po anonimnim pozornicama svakog petka i subote.

Nismo snobovi, nikako: kad bi se maknula zaštitna oblada ironije i svjesnog humora, sve zajedno oslikavalo se kao jasna posljedica jedne potpuno izludjele civilizacije. To je onaj racionalni dio. Ali bilo je čudno i neprijatno vidjeti u ovakvoj okolini legendarnu pjevačicu koju su pamtili mnogi kao apsolutnu zvijezdu socijalističke Jugoslavije, sjećali je se kako u mickjaggerovskom kranu lebdi nad stadionima, čak i van granica, kao u onim čuvenim snimkama koncerata kod naših prvih i (u ono vrijeme samo!) manje sretnih rumunjskih susjeda. Ona se pojavila odjednom nakon vremena u kojemu nam se sve dogodilo, i po njoj se, ovako kako je djelovala, iz blizine i prvi put uživo, moglo vidjeti koliko je sve to skupa koštalo proteklih godina. Gore još: među rijetkim rokerima ("zabavnjacima", kako su ih zvali vlasnici i klijentela klubova), tu se u dvije prilike našao i Bajaga, između ostalog i zbog gorko duhovite "Moji drugovi", pjesme prepoznavanja i prave himne dijela nove emigracije. Gledati toga izuzetno talentiranog, šarmantnog kantautora koji je nekoć svojim tamnim baritonom nosio samo svjetlo, šefa jedne od najuigranijih rock-postava kako na matricu izvodi svoj katalog koji je oplemenio živote tinejdžera osamdesetih – vidjeti ga ovako na maloj, ružnoj pozornici bilo je nelagodno, do razjedajuće melankolije. Da, znamo, muzičarska sudbina u nevrijeme, moralo se preživljavati, jasno, no ipak...

Neki su se ponekad pokazivali u neočekivanom svjetlu, kao dragi i mudri Šaban Šaulić koji je skromno i strpljivo, pokazujući profesionalizam za primjer, sjedio uz klupski šank i, čekajući ponovnu smjenu na bini, tiho i uljudno razgovarao s poznanicima i uopće svakim tko bi mu prišao. Osjetljivo oko moglo je svašta primijetiti u izvođačima stare garde na tim strašnim

tezgama, detalje koji su govorili neizrečeno bolje nego sve riječi: Harisa Džinovića, akademski obrazovanog muzičara, i njegov nagli grč na licu zbog grešaka nedostojnog, 's koca i konopca' pokupljenog trija što ga je pratio, i ur-Bosanča Halida Bešlića koji je jednom prilikom usred tipičnog 'derneka', odjednom utišao čitavu salu, pjevajući poneseno izmiješanoj publici svega godinu-dvije nakon katastrofe: "...samo zbog tebe Beograđanko mala..." - dok su se u publici naglo spuštale neke od glava.

**Generacija što je otišla
devedesetih, ako je i po čemu
karakteristična onda je to bilo po
refleksi i senzibilitetu da se stvari
gledaju s distance, nikad potpuno
ozbiljno i s odmakom od realnosti**

Zato, nekako, uza sve prepuštanje ovome svijetu (koliko se to moglo), uza subotnje ludovanje, naš se urbani Bezemljaš sve češće vraćao kući sa sve manje ispunjenosti, a sve više s osjećanjem čudne melankolije. A onda se jednostavno umorio jednog dana od svega toga, od buke, od podzemlja, od balkanskog raspašaja na hiljadu kilometara daljine i od relativizirajuće ironije. Napustivši podzemlje, zatvorio je mnogi apatrid za sobom ta vrata zauvijek. Trebalo nam je svjetla ponovo.

III

Teško je uprijeti prstom u takav moment ili ga označiti – ako postoji uopće – ali pamtim kad mi se učinilo da je sunce prvi put kroz pjesmu ponovo ušlo u našu popularnu muziku prošle decenije.

Sunčani prvi klavirski akord, samoobjavljujući D-dur u ravnoj pratnji gudača, sa silazećom kadencom uvoda do trenutka kad se broj instrumenata smanjuje i kad ulazi pjevač, sam, u šturom, asketskom uvodu, samo s pratnjom klavira, sunčanim stihovima – sve se tu odjednom razlikuje od pjesama uz koje se pojavila, u atmosferi, tonu i jeziku pjesme, muzičkom i stihovnom. Osjete se doduše danas, i čuju sirotinjska vremena u njoj – ni skučenost zvučne slike nije smetala, naprotiv, samo je stvarala razumijevanje i suučesničku bliskost spram vlastita siromaštva.

Kažu da je *Cesarica* spasila karijeru Olivera Dragojevića. Ne znam je li istina – koga uostalom i briga za karijeru? – no slušajući ga po toliki put kako izvodi ovu radosnu pjesmu autora Zlatana Stipišića Gibonija, s neuobičajenom i beskrajno poetičnom arhaičnom dijalektalnom riječi u naslovu, nije se moglo oteti dojmu da se direktno svjedoči dubokoj unutarnjoj promjeni. Oslobođajući se rutine, na mah, guleći je kao staru kožu, kao da uz pomoć pjesme i pjevač napokon shvaća nešto što je, kao i u toliko slučajeva kod mnogih najboljih, svakome bilo jasno osim njemu samom – koliko je dobar, koliko zapravo nema konkurenta nigdje.

I koliko se bio zapustio u međuvremenu. U svakom smislu.

Cesarica je učinila nešto što dugo nije osjetio. Oliver pjeva kao da se

maloprije probudio iz duge more. Čini se kao da je pjesma maknula nešto od one magle koju je i pjevač, slično kao i mnogi, sigurno osjećao i na duši i pred sobom, u zraku, u stvarnosti presvučenoj gadnim tamnim slojem. Osjećam točno što će se pomisliti na sljedeće ovdje, pogotovo s obzirom na Oliverovo trajno odbijanje činjenja one "presudne" simboličke geste odlaska "preko", koju su ostvarili gotovo svi prošlih godina. Ali ne vrijede za svakoga ista pravila, za najveće pogotovo. Znam jedno: Oliver, uvijek je nekako zračio aurom bazično dobra čovjeka, nekoga bez zlih misli i bez lukavosti, skoro naivnog – svakako nesposobnog da mrzi. A ovdje u pjesmi kao da tonom pokazuje, oslikava naglu spoznaju, priznanje u kakvom je kaosu živio proteklih nekoliko tako mučnih godina. Sav užas i sva presija života u mržnji – bilo kojoj i ka bilo kome – a koja je dobra čovjeka krajnje zbunjivala, činila ga konfužnim i nesretnim, kao da se napokon malo digla i nestala, raspršila se, a jedna zraka svjetla probila se da osvijetli naziruću mogućnost da se čovjek na tren može okrenuti dobrim stvarima – pjevanju o romantičarskoj ljubavi, utjehi stihova na vlastitom, bliskom govornom jeziku i napokon, spašavajućoj, neprocjenjivoj, ljekovitoj snazi muzike.

Cesarica se, formalno muzički, igra dinamikom i gradacijom: princip je stalno iz 'manjeg' prema 'većem', od tihog prema glasnijem, kroz broj i širenje instrumenata i pridruživanje pozadinskih vokala solistu, preko izostavljanja i ponavljanja ka kulminaciji. Danas, s pogledom unazad i saznanjima o autoru, nekako je razvidno zašto on na jednom nesvjesnom nivou kao da postupno stvara takav simbolični prelazak – iz opreznog uvoda, iz nižeg tonaliteta na početku, pomalo oklijevajući, pjesma se sve sigurnije otvara, i sve jasnije osjeća se prijelaz: iz sjene, iz tamnog – u svjetlo. Kao čovjek koji ujutro prije izlaska sunca gleda u nebo i čeka svjetlost da se pojavi a onda stoji dok svjetlost ne postane tako jaka da mora staviti ruku pred oči.

Autor je tu pokazao da je naučio više važnih lekcija, no možda najvažnija bila je u tome da će ti pjesme najduže trajati ako se čine kao da su došle iz pučkog – iz "naroda" što bi se reklo, pogotovo kad nastaju iz plemenite prividne jednostavnosti, zapravo tako slojevite, kad im je suptilnost rođena iz nesamosvijesti, ili čak iz grubosti i skučenosti stilskih sredstava, iz kontradikcija koje omogućavaju delikatnost za koju je naša izgovorena riječ u stanju.

Namjerna starinska jednostavnost, "naivnost" u slikama i usporedbama, stihovi sastavljeni od versa koji kao da su došli iz pučkih pjesama ili stare književnosti, izdižu se u nešto čisto i novo, u ljepotu boje i slike koje pravi upravo čarobni rječnik, što je u korijenu naše kulture od davnina i gdje ga je autor možda i našao:

"Ukopat ću u ove gore,
Tve sramote, me *prikore*.
Bješe *zlatan* pram vrh čela
Za razbludu raspustila,
Svitlost draga i vesela
Sjaše iz oči *sunca* mila."

Između stihova Gundulićevog *Sina razmetnoga* i Gibonija dok piše "zlatni konci litnje zore" ili "bile dvore moje pokore", ide – neprekinuta linija. A među dvoma stoji nekoliko stotina godina. Tradicija, umjesto zakrečenja i zatvaranja, donosi novi život, svježinu, snagu. Ima tu divnog, kao pero lakog, nevidljivog referiranja, svjesnog evociranja dalmatinskih

kulturnih tradicija u najplemenitijem obliku – naklona cijelom jednom svijetu mediteranskih romantika i trubadura, od renesanse i pučkih i ple-mićkih gradskih običaja, kulture pjevanja i dolaženja pod prozore – pod ‘bile dvore’. Arhaični poetski jezik njegova oca Ljube Stipišića Delmate, nije isti kad ga tu upotrijebi mladi autor. Moderni, gradski čovjek, što je živio i formirao se gledajući uvijek dalje i šire, vraća se simboličnoj prvoj kući; baš u ono vrijeme odlučuje se odbaciti standard jer prirodni, živi jezik okruženja kao i posezanje za baštinom predstavlja ne samo estetički užitek stvaranja i izvedbe nego je, mnogo ozbiljnije, posredno i spas od ludila što je posvuda, u svijetu i u jeziku.

**Prva i najvažnija stanica na putu
bili su takozvani (“naši”) klubovi. Tu
je generacija gastarbajterske djece
odlazila vikendom da se provodi i
da potvrdi vlastiti “identitet”. Što
se god moglo zamisliti za takve
“klubove” unaprijed, mašta nije
dospijevala stvarnosti**

Oživjela je pjesma i neke sentimente, koji su bili zaspali u dugom, ruž-nom vremenu – takla u naročit, za našu kulturu specifičan doživljaj ljubavi. Uхватила je i vratila trajno prisutni, a skriven, motiv naročite katoličke sen-zualnosti, što ju je naša literatura, od Krležine Beatrice, Marinkovićeve Glo-rije, do bezbrojnih Smojinih erotičkih vinjeta, prije znala tako misteriozno, uzbudljivo ili pak duhovito i provokativno uhvatiti točku u kojoj se skrušeno i tjelesno, sveto i erotsko, prečisto i grešno puteno miješaju poetski. Autor je kasnije objašnjavao da je cesarica s čijom ljepotom se uspoređuje žena kojoj se pjeva ovdje, u dijalektu, “kraljeva ili careva žena”, a ne to što mu se već netko našao predbaciti: da je svoju ljubav bogohulno usporedio s drugom “kraljicom” – s Majkom Božjom. Svejedno – već što su mnogi, i zločesto, pomislili baš ovo, svjedoči o delikatnoj vezi između dvije suprotnosti i o tome da ju je Gibonni dotaknuo. Možda je i to osjetio i prigrlio ovaj osjetlji-viji dio publike, žedan takve vatre.

U surovo vrijeme, doba koje bi se ironično moglo nazvati “najmuški-jim”, Cesarica je o idealiziranoj ženi, najčišćoj i nedohvatnoj i, da su htjeli, mnogi muškarci mogli su se lako naći u takvoj viziji i doživljaju pjesme. Ali nisu. Kao i obično, žene su je prve prepoznale i bile njena prava publika, osjetile zlatnu toplinu i nježnost, tajni dogovor erosa i uzvišenog, i sačuvale je onako kako muškarci ne znaju. To se odlično čuje na koncertnom albumu snimljenom u Lisinskom 1996.: čim im Oliver dade prvi stih – ‘zlatni konci litnje zore...’, ženski, čuje se po glasovima, spontani zbor publike poduhva-ti pjesmu – Oliver ih prati za glasovinom, tek tu i tamo dajući im naznaku za početak strofe i refrena – i tako čitavu pjesmu, do kraja, do finalnog “ciloga života, moje tilo je bez nje”. Kao da verzija nije već ovakva potpuno uzne-sena i radosna, erotiku i emociju u zraku još k tome, apsolutno fascinantno,

pojačava i zapanjujuća muzikalnost kojom pjevaju – u jednom trenutku dio publike pjeva tercu na prvi glas druge polovice.

Cesaricu sam prvi put čuo s velikim zakašnjenjem (to je prije interne-ta još moglo), i daleko od mjesta gdje je nastala, daleko od kuće. Priče o pjesmi, nepodijeljena hvala i njen uspjeh u ružno doba, prestige su prvo slušanje i stvorile fantastičnu znatiželju. Očekivao sam mnogo od nje iz još jednog razloga, iz kuriozuma: čak i naše novine, tada, kao i ostali mediji, na najnižoj pamtljivoj točki, odreda nabrušene i otrovne, govorile su o pjesmi dobro i bez ostatka lijepo – bez onog zlog viška, bez posprdnosti i negativ-nosti kao inače u skoro svakoj temi.

Najviše sam volio slušati kako ljudi pričaju o pjesmi, kako je spominju. Način na koji bi je prizvali, ona nagla refleksija na licima, gesta internalizi-ranja i sjećanja na emociju muzike, nisu se mogli promašiti i punile su me tihom srećom. Ljude koji bi dolazili od kuće tjerao sam da mi je otpjevaju, pokušavao zapamtiti dijelove, stvarao je od komadića, od fraza stidljivo promrmljanih više nego otpjevanih, sastavljao je kroz simpatično falšira-nje, kroz zagrcnutost i pucanje glasova (u već spomenutom skoku varljivog i teškog intervala u zadnjoj frazi refrena – ‘ka cvi-će bez vode’, koji je obično previsok mnogima), sve dok je na kraju napokon nisam čuo, uhvaćenu jed-ne noći na radiju, na šištećem srednjem valu.

Uopće, s tom reakcijom koju sam gledao kod drugih, vratio se osjećaj koji sam silom prilika već bio zaboravio a nekad sam ga s radošću nesvjesno skupljao, u raznim prilikama. Vratila mi se posebna zaboravljena vrsta na-ročitog uživanja u promatranju izraza koji naši ljudi imaju kad u onom jed-nom trenu, prirodno, nesamosvjesno, bez glumljenja neafektirano prizovu muziku što ih je dirnula, kad im licem proleti sekunda spontane reakcije na nešto dobro i lijepo od muzike. Povratak toga, u ono vrijeme, makar na moment, doživljavao sam kao poklon, kao neplativo nešto. I zbog toga sam bio zahvalan toj pjesmi mnogo prije nego sam je čuo. No, sastavljajući je napamet, neodslušanu, takvo me ‘kolažiranje’, zaobilazno, na koncu vraćalo i tamo odakle sam otišao. Zamišljena pjesma stvarala je veze onda kad je tako teško bilo održati ih. Ona me zvala i podsjećala i na sve dobro što je ostalo i, teže zamislivo – na novo što se stvaralo, pokazujući da je i tada to ipak bilo moguće.

Dobacila mi je od tamo, iz daljine, od kuće, svoje nevidljive emocional-ne *kadene* da ih prihvatim i, tako bar, u jednoj dubljoj točki, podsjetim se tko sam, onda kad mi je to tako trebalo. Dobre pjesme to uostalom i rade, dobacuju svjetlost dalje nego što pretpostavljaju. Naročito kad su, kao što je ova, i same od nje napravljene.

Van osobnog pak, njeno svjetlo bilo je važno i u širem smislu kad se pojavila. Nekad davno, generacija kojoj je, ako ne idejama i senzibilitetom, onda već po dobi i bezuslovnoj ljubavi prema muzici, pripadao Oliver, imala je za jednu od svojih himni pjesmu iz mjuzikla *Kosa*, i gdje se tražila i slavila svjetlost kao u nijednoj drugoj – *Let the Sunshine In*. Taj završni, plemenito naivni, nemogući zahtjev, apel i krik koji nam je poput soli potreban i da-nas – u nekadašnjem čuvenom prijevodu neprežaljenoga, upravo otišloga Jovana Ćirilova, zvao se – *Daj nam sunca*. Oliver kao da je *Cesaricom*, svojom čistom izvedbom i ljudskošću, u onim godinama poslije htio reći isto – “tko može razumjeti sve ovo – ali znam jedno: dosta je bilo mraka”.

DVA UBOJSTVA, NEKOLIKO PREKIDA, DRON, BAKLJADA I DERBI KOJEG NIJE BIL

NASTAVAK RATA DRUGIM SREDSTVIMA

Goran Borković

Nakon drona na utakmici Srbija-Albanija oni s duljim sjećanjem odmah su prizvali maksimirski stadion 1990. i utakmicu Dinama s Crvenom zvezdom. Tada, uistinu, pukom srećom nije bio mrtvih, a i taj je meč sam po sebi pretvoren u ratnu uvertiru, što ga uvelike razlikuje od nedavnog na stadionu JNA. Nije da se mi ne bismo opet ćerali, nego se nemamo čime ćerat'

Najprije je dron pronio zastavu „velike Albanije“ iznad stadiona u Beogradu za vrijeme nogometne utakmice Srbija – Albanija; onda je u Istanbulu ubijen navijač Crvene zvezde; onda je ubijen i navijač španjolskog Deportiva, pa su navijači hrvatske nogometne reprezentacije bakljama pokušali prekinuti susret s Italijom u Milanu.

Četiri situacije, jedna za drugom, zbile su se u nešto više od mjesec dana. Sasvim dovoljno da i inače neinventivni sportski novinari počnu ponavljati onu čuvenu frazu o „sportu kao nastavku rata drugim sredstvima“, kao da ijedan od ta četiri događaja ima ikakve veze sa sportom. Sport je tu sasvim slučajno. Jednostavno je lakše isprovocirati/likvidirati protivnika/neprijatelja u tuči navijača pred utakmicu u Istanbulu nego na književnoj večeri Orhana Pamuka. Ili u dogovorenoj mamljaži u ranim jutarnjim satima u Madridu, nego na tamošnjem Institutu za filozofiju raspravljajući o pobuni masa u filozofiji Ortege y Gasseta.

Sport, dakle, nije ni „ogledalo društva“ niti je „nastavak rata drugim sredstvima“, kao što ga priučeni sociolozi na privremenom radu u medijima vole definirati. Sport naprosto još možda jedini, uz potencijalne socijalne nemire, može privući impozantnu količinu ljudstva na jednom mjestu, a natjeravanje lopte po seoskim ili gradskim livadama, ma koliko se ljudi nerviralo oko toga, nikad nije bilo niti će biti išta više od onoga što će mu se naknadno prikrpati.

Sport može poslužiti kao sredstvo, platforma za propagiranje određene ideje. Možda je primjer sa stadiona JNA najbolji kao dokaz te tvrdnje. Albanski navijači s nedaleke crkve podigli su dron sa zastavom „velike Albanije“ i spustili ga na teren među igrače. Reakcija gledalaca bila je očekivana. Krenulo je natjeravanje po terenu, gdje se vrlo brzo našla i sva srpska huliganska krema. Žandarmerija tu nije mogla puno napraviti, baš kao ni redari. Igrači Albanije pobjegli su u svlačionice, neki s nekoliko modrica po sebi, i nisu se željeli vratiti. Utakmica je

prekinuta, registrirana rezultatom 3-0 za Srbiju, kojoj su odmah potom oduzeta tri boda dobivena „za zelenim stolom“ zbog loše organizacije utakmice. Tako je UEFA, kao krovna evropska nogometna organizacija, umjesto očekivane odluke da vuk bude sit, a ovce na broju, odlučila da vuk ostane gladan, a da su ovce pojedene, bez obzira na to tko je u ovom slučaju koja životinja.

Ljudskih žrtava, na sreću, nije bilo, a nije da ih nije moglo biti. Odmah su krenule priče da je brat albanskog premijera Olsi Rama uhapšen jer da je on upravljao onim četveroelismim čudom što se kasnije, barem medijski, pokazalo netočnim.

Oni s duljim sjećanjem odmah su prizvali maksimirski stadion 1990. i utakmicu Dinama s Crvenom zvezdom na kojoj su, za razliku od ove beogradske, gostujući navijači bili na stadionu. Tada, uistinu, pukom srećom nije bio mrtvih, a i taj je meč sam po sebi pretvoren u ratnu uvertiru, što ga uvelike razlikuje od nedavnog na stadionu JNA. Nije da se mi ne bismo opet ćerali, nego se nemamo čime ćerat'.

Dok se za nogometni susret odigran „ratnim sredstvima“ između Srbije i Albanije znalo da bi mogao donijeti svašta, košarkaški meč europske Lige šampiona u Istanbulu između Galatasaraja i Crvene zvezde trebao je biti uobičajen. Košarka i inače puše u drugačije rogove od onih nogometnih. Publika je smirenija, neredi rjeđi, premda i u ovom sportu ima dvorana u kojima je ponekad bolje ne biti. Barem ne na onoj drugoj strani, kao nedavno, kada su navijači Levskog nasrnuli na Partizanove.

U Istanbulu je, dakle, izgubio život (hej, glavu, nema ga više, umro je, poginuo!) navijač Crvene zvezde. Nije se igrala Liga prvaka u nogometu. Nego jedna, sasvim obična, košarkaška Liga prvaka. Igra se već godinama. Možda bi Google pronašao neki incident, ali ga nema smisla tražiti. Imamo i vlastite i puno

opasnije primjere. Ta se liga, naime, igra tek nešto dulje od Adriatic Basketball Leaguea, kako se zove i štucje regionalna Jadranska liga, nazvana na neutralnom engleskom jeziku da se nitko od naroda i narodnosti ni slučajno ne bi našao uvrijeđen.

Bilo je i tu pokušaja „nastavka rata drugim sredstvima“, ali se dalje od vrijeđanja i pljuvanja nije išlo. Prije nekoliko godina čak se pojavila i prva navijačka skupina iz Srbije (skromno, ali su bili tamo) u zagrebačkoj Ciboni. Bilo je i gostovanja hrvatskih navijača u Beogradu, a prošle je sezone „kulminiralo“ kada je službeni spiker Cedevite pozdravio navijače Crvene zvezde u Domu sportova, pa se nastavilo u ovoj (medije je to slabo zanimalo, zato mi pišemo), kada je u zagrebačkom „košarkaškom hramu“ održana minuta šutnje za Marka Ivkovića Jagodu.

Kad se doznalo da je Hrvat Zvonko Ivković, otac ubijenog navijača Zvezde Marka, preko noći je od krvnika u uniformi SAO Krajine postao njihova žrtva

Tako se, naime, zvao i po imenu, i po prezimenu i po nadimku, 25-godišnji navijač Zvezde ubijen nožem u sukobu pred Galatasarayevom „Abdi İpekçi Arenom“ neposredno pred utakmicu. Ili za vrijeme nje. Nevažno, osim onima koji su tragali za počiniteljima. Ivković je, dok je ležao u istanbulskoj bolnici gdje su mu liječnici satima pokušavali – pokazalo se kasnije – bezuspješno spasiti život, bio tipična žrtva „nastavka rata drugim sredstvima“.

Vrag će ga znati, odnosno oni koji su bili s njim, da li je Jagoda išao u Istanbul kao navijač jednog kluba koji je konačno počeo ostvarivati sportske uspjehe ili se put Stambola zaputio drugim poslom. Njega, Ivkovića, više nema.

Hrvatski mediji odmah su krenuli za beogradskima, pa se praktički istu večer „otkrilo“ da je Marko poginuo kao i njegov otac. Jer da je, čaća mu Zvonko, inače iz Benkovca, bio u vojsci SAO Krajine, pa je stradao tamo negdje u zaleđu Zadra. Neki su spominjali Škabrnju, jer im je valjda to mjesto bilo dovoljno zvučno da se sinu pripiše „nastavak rata drugim sredstvima“ koji je započeo otac.

Onda je, pomalo stidljivo, daleko od velikih naslovnica, a time i još većih istina, objavljena priča o ocu: Zvonko Ivković, kojeg više nema baš kao što mu nema ni sina Marka, ubijen je potkraj 1992. godine u selu nedaleko od Benkovca u kojem je živio. Onako, na polju, gdje je orao njivu. Jedna priča kaže da su ga ubili vojnici SAO Krajine koji su za to i suđeni, ali ne i osuđeni, a druga tvrdi suprotno. Bilo kako bilo, šef geodetskog ureda u Benkovcu i Hrvat po nacionalnosti (ako je to uopće važno) likvidiran je kao civil, nakon čega se njegova supruga Rosa s kćeri Bojanom i sinom Markom preselila u Zemun. Marko je studirao geodeziju i za to primao stipendiju, i to od hrvatske države. Bio je dobar student i volio je košarku, ali ga nije ubila košarka nego ga je neki turski navijač više puta izbo nožem, da li zbog bitke na Kosovom polju 1389., da li zbog bune dahija, da li zbog obrane islama, da li zbog svetih Galatasarajevih boja ili zato što je budala, Marku više nije važno.

Važno je, međutim, onima koji žele nastaviti tretirati sport „kao nastavak rata drugim sredstvima“, pa su nakon ove tragedije odgodili dolazak vaterpoli-

sta Galatasaraja u Beograd, što se nikako ne može nazvati neracionalnim potezom, jer je ubojstvo navijača u međuvremenu postalo i političko pitanje o kojem se izjašnjavao i sam vrh dviju država, a ako se sjetimo utakmice u istom sportu održane prije nekoliko godina između Panathinaikosa i Olympiakosa, kada su navijači jednih pokušali baciti semafor za bilježenje trajanja napada u vodu da bi strujnim udarom pobili igrače druge momčadi, takva je odluka bila najrazumnija.

Osim što političari, kad god im zatreba, dolijevaju ulje na vatru, često i direktno koristeći, pa i plaćajući navijače da prave nered, ima i onih kojima takva vrsta motivacije nije potrebna. Na dan utakmice između Atletico Madrida i Deportiva La Coruna u španjolskom prvenstvu navijači dvaju klubova dogovorili su svoj susret u ranim jutarnjim satima. Ishod je bilo surovo ubojstvo 30-godišnjeg Jimmyja Depa, inače pripadnika radikalne ljevičarske navijačke skupine Riazor Blue. Njega su, nedaleko od stadiona Vicente Calderon, Ultrasi, ekstremno desni *funovi* Atletica bacili u rijeku Manzanares. Riazor Blue pokušao je odgovoriti kamenovanjem navijačkih klubova Atletica u Sevilli, ali ne treba sumnjati da će doći do nastavka španjolskoga građanskog rata „drugim sredstvima“.

Mada je na prosvjedu u Splitu bilo i transparenta poput onoga „ZG=BG“, sugerirajući da glavni grad Hrvatske ima jednako povlaštenu poziciju kakvu je prije imao Beograd, razlog demonstracija Torcide nije bio politički

I na kraju derbi Hrvatske nogometne lige koji nije održan, ali koji je izazvao više reakcija nego ijedan do sada. Solidarizirajući se sa svojim navijačima, koje je, što policija, što sam Dinamo, stavio na „crnu listu“ sprečavajući im tako ulazak na stadion, rukovodstvo Hajduka odlučilo je da njihovi igrači ne istrče na Maksimir. Tjedan dana kasnije održan je veliki skup na Rivi, na kojem je bilo 25 tisuća ljudi, pod nazivom „Kontra sili, kontra mraku“. Mada je bilo i transparenta poput onoga „ZG=BG“, sugerirajući da glavni grad Hrvatske ima jednako povlaštenu poziciju kakvu je prije imao Beograd kao glavni grad Jugoslavije, razlog demonstracija Torcide nije bio politički. Njima je dosta svemoći Zdravka Mamića, koji upravlja hrvatskim nogometom do te razine da bez ustručavanja može poručiti kako će reprezentacija igrati protiv Italije u Splitu samo ako on to bude htio. Mamić je dozlogrdio mnogima, pa se malo tko iznenadio kada su hrvatski navijači pokušali bakljama prekinuti meč s Italijom. Dinamovi Bad Blue Boysi godinama se osjećaju toliko poniženi da praktički više i ne odlaze na domaće utakmice. Mislili su da će bojkotom nešto postići, ali su potpuno smetnuli s uma da se nogomet ovdje ne igra radi njih. Navijači su tu, kako bi se reklo, prihvatljivi samo dok ne smetaju slobodnom protoku igrača i novca, a odnos prema njima je, reklo bi se, „nastavak businessa drugim sredstvima“. Utoliko su i obje strane, na istoj strani, i teško je reći tko je opasniji, „čuvari poretka“ ili „revolucionari“.

ИМЕ ЈЕ УВИЈЕК ВИШЕ ОД САМОГ ИМЕНА

МИЛОШ ОКУКА, ЛИНГВИСТ

Име показује развој једног народа, шта се све дешавало у историјском процесу, који су народи ту живјели, све се то може дознати из имена

РАЗГОВАРАЛА: Наташа Пушкар

ФОТО: Јовица Дробњак

У *Вртлогу матице* је ваша трећа књига у издању СКД Просвјете. Претходе јој *Српски дијалекти* објављени 2008. и *Сало дебелог јера либо азбукопротрес Саве Мркаља у старом и новом руху* из 2010. Како сте дошли на идеју да се посветите истраживању доприноса крајишких, славонских и далматинских Срба процесима стандардизације српског језика и обједините тај рад под овим сликовитим насловом?

Милош Окука: Стандардизација српског језика и спорови око језика који су вођени готово пет деценија, све је то један од централних догађаја у историји српске културе. У зависности од тога како је Вукова реформа примана у различитим српским срединама, ко су били њени противници, на који начин се долазило до неких рјешења која су била нужна и која је тражило историјско вријеме, видео сам да до сада није довољно обрађена Српска крајина, Далмација и Славонија. То значи, готово да је занемарена та област, а уствари неки главни протагонисти су били са тих подручја као нпр. Сава Мркаљ или касније Теодор Петрановић и још неки други, па сам онда мислио да би једном било потребно да се осветли та ситуација у процесу стандардизације и да се види који је допринос крајишких Срба, односно стваралаца, али не само стваралаца него и средине као социокултурне средине.

Готово два стољећа од стандардизације српског језика још постоји простор за истраживања, нове спознаје, детаљније погледе на сам процес и евентуално другачију перспективу. Шта вас је изненадило или вам је било посебно занимљиво кроз читање историјске грађе, коју у знатном обиму доносите и у самој књизи?

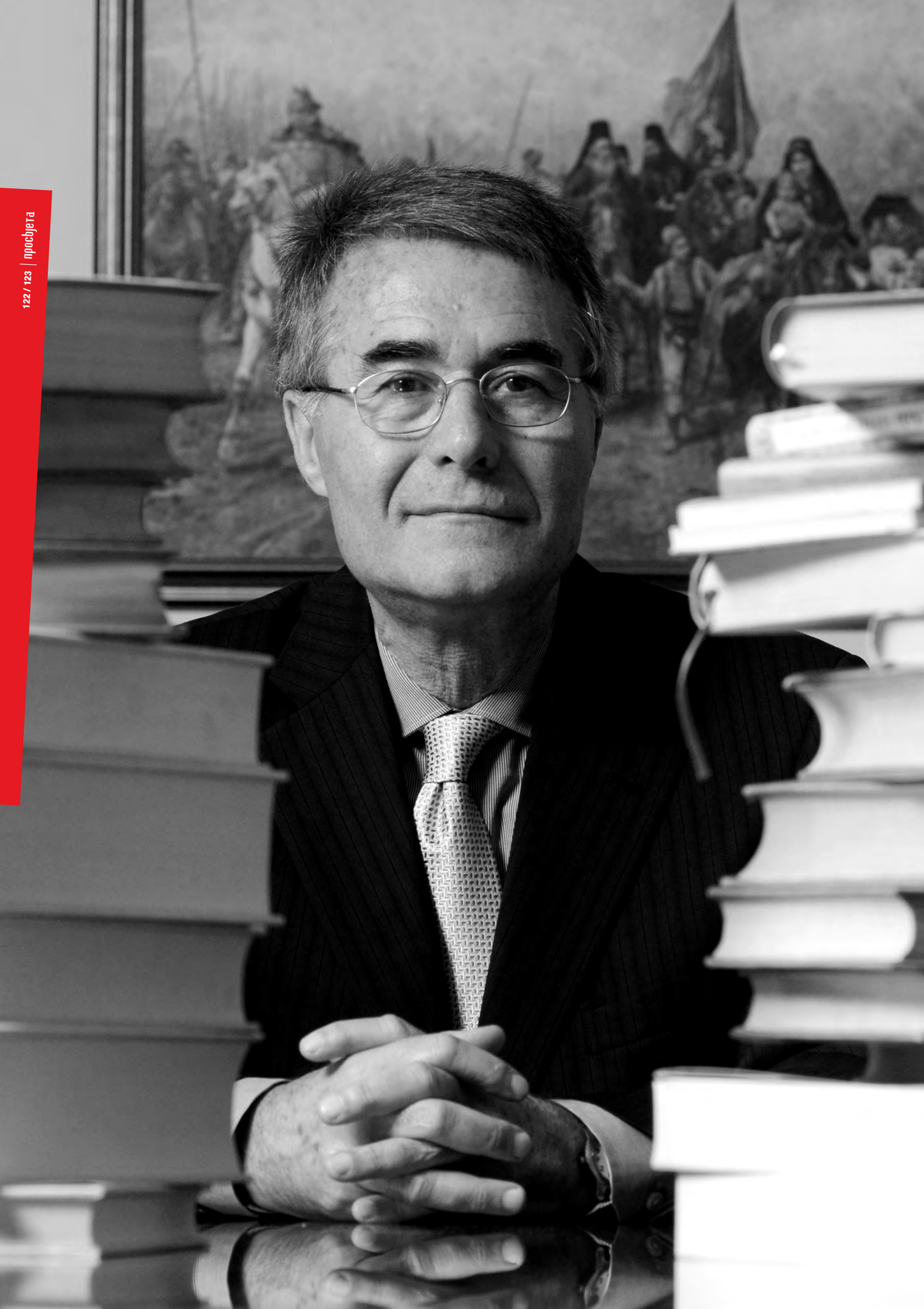
Милош Окука: Изненађења је било, наравно, али углавном сам знао у ком правцу треба ићи, како и шта треба истраживати, шта је недостајало. Било је изненађења дијелом зато што су многе ствари потпуно превиђене у историји српског језика, односно у историји српске културе. Не само превиђене, него нису уопште ни узимане у обзир. То је нешто специфично, зато што је Српска крајина као језичка средина била посебна у оквиру Аустро-Угарске Монархије јер се радило о диглосији. То је била диглосија другог типа у односу на Војводину или устаничку Србију, другачија од онога у вилајетској Босни или тзв. слободарској Црној Гори, гдје су процеси ишли другачије. Овдје су процеси ишли у диглосији: на једној страни је била аустријска и угарска култура, а на другој страни хрватска и српска култура. Врло је тешко то све сагледати; каква су била прожимања и какав је био процес развоја књижевног језика и шта је све Српска крајина у томе допринијела.

Шта вас је изненадило конкретно?

Милош Окука: Изненадило ме је то који је огроман отпор био пружен Вуковој реформи. То је једно. На другој страни било је различитих области гдје је то јако брзо примљено, не само примљено него и пропагирано на врло ефектан начин. Примјер Спиридона Јовића или нпр. Јоксима Новића Оточанина који је својим дјелом и радом, особито *Лазарицом* или *Бојем на Косову* потпуно прихватио Вуков језик и правопис. То је имало огромног утјецаја и одјека, јер је то његово дјело покривало огромна подручја српског језичког простора. Може се рећи да је било више читано него Његошев *Горски вијенац* или нека Вукова дјела.

Како тумачите толико изражен отпор Вуковој реформи?

Милош Окука: У питању је грађанска интелигенција која је релативно била развијена на овом подручју, а потом црква. Црква је практично све до негдје 70-их, 80-их година у ствари била главна власт на читавом подручју гдје је живио српски народ. Зашто је отпор био такав? Зато што се увијек гледало на то да су ове новине које је Вук увео, односно тај систем графије и ортографије, био у директној супротности са старом црквеном ортографијом, односно старим језиком. Но кад је у питању сам језик, већ је народни језик релативно од 40-их година 19. вијека био скоро прихваћен као такав какав је, односно онаквим каквим су га сматрали поједини аутори, али нова, фонолошка (орто) графија не. Увијек се мислило да је то атак на цркву, на православље, да се православље мора чувати.

У вртлогу матице је књига која доноси детаљно приказане и анализиране доприносе крајишких писаца развоју српског књижевног језика. Један од њих је и Јован Дошенић. Мркаљ га назива „истинским књижевником и учењаком“. Генерално фасцинира већ биографска цртица; дјечак из Лике школовање завршава у Падови гдје почетком 19. стољећа постаје доктором филозофије и словенских умјетности. Како ви гледате на те велике људе потекле из малих средина и њихово дјеловање у временима великих превирања?

Милош Окука: То је вријеме такозваног славеносрпског језика. Славеносрпски је тада апсолутно превладао, покривао је готово све сфере које има један књижевни језик као цивилизацијски идиом. Кажем готово, јер он није био изграђен, није био нормиран. Дошенић је један од необичних стваралаца који је увидио да су многе ствари неодрживе, осим тога он је стварао на више подручја тако да је допринио да се стилови књижевног језика развијају. Узмимо само научни стил, он је један од тих који је велике ствари урадио на том пољу. Наука је тада била у повоју код Срба. Ако је наука и било, она је само преношена, то је адаптација из Европе. Преводило се пуно, многе ствари су преношене директно, неке ствари нису биле ни прилагођене српском језику и култури. Други његов велики допринос је развој pjesничког језика. То је период предромантизма и романтизма, кад су се прожимали ти покрети, период кад је српска књижевност увозила многе елементе из европске књижевности, нарочито из њемачке или талијанске књижевности. Осим тога, не само да је многе ствари преносио, он је био и оригиналан pjesник.

Занемарена је улога Српске крајине, Далмације и Славоније у процесу стандардизације службеног српског језика (...)
Због догађаја у посљедње вријеме, потпуно је скраћена визура српских дијалеката, а то су огромни простори који су остали празни, који су се преселили

Како бисте лаику једноставно и кратко објаснили шта је Сава Мркаљ направио са српском ћирилицом?

Милош Окука: Не само лаику него и сваком обичном човјеку може се рећи да ћирилично писмо које данас имамо јесте у основи Мркаљево писмо. Он га је створио. Вук је само извршио неке дораде по принципу — један фонем један знак, и то само у четири случаја Вук је дорадио ту реформу. Творац српског ћириличног писма, по чему се Срби и разликују од других словенских народа, у ствари је Сава Мркаљ. Тако да није сада

само питање шта лаику, а шта неком другом објаснити, него то треба отворено рећи. Он није само то урадио, иако је врло мало написао због своје трагичне животне судбине и других околности, он је изнио и многе идеје које су потом наставили други, посебно Вук Караџић.

Вас је Сава Мркаљ привукао још као младог лингвисту и 1975. сте на њемачком језику објавили дјело у којем га приказујете као реформатора српске ћирилице. Више од тридесет година касније, поводом обиљежавања 200 година од изласка Мркаљеве студије, излази споменуто *Сало дебелог јера* либо *азбукопротрес Саве Мркаља у старом и новом руху* у којем га настојите сагледати и у свој сложености његовог бића и трагичне судбине. Како је изгледао ваш први сусрет са дјелом и личношћу Саве Мркаља?

Милош Окука: Мркаљем сам се почео бавити као студент и стицајем околности то је био мој дипломски рад. Видјело се да постоје многе заблуде кад је у питању реформа ћирилице, онда реформа језика и писма, да се радило и о митологијама, да није сагледана ситуација у историјском контексту, да није примијећено шта је било прије, а шта касније итд. Све се сводило на то да је то урадио један човек, а није. Кад сам одбранио дипломски рад, релативно је то примљено као нешто ново и одмах сам примљен за асистента у Сарајеву на Одсеку за јужнословенске језике. Релативно брзо сам добио једну од водећих стипендија у Европи, Хумболтову стипендију, али сам је добио радећи на једној другој теми. Међутим истовремено сам себи дао задатак да оно што сам урадио као млад, као човек који је улазио у науку, да то треба мало проширити, уобличити, представити јавности. Онда сам се одлучио да то буде управо на њемачком језику и релативно велики одјек је имала та књига, а има је и дан-данас. Иако, кад ја то гледам данас, из данашње позиције, то је неки мој првјенац који има великих слабости итд, али наравно у том времену је био баш фини првјенац јер је пласиран на „свјетском тржишту“. То дјело не само да је било признато код нас у тадашњој сербословенистици и југославистици, него и у славистици уопште. И дан-данас се цитира то дјело иако је после целокупно Мркаљево дјело испитано, написане су студије, књиге, монографије. Чак сам се и ја сам, поводом двестогодишњице, на наговор уредника „Просвјете“ Чедомира Вишњића, поново прихватио посла да напишем нову књигу, ново дјело. То није био наставак мога истраживања, него је покушај синтезе досадашњег истраживања и досадашњег знања о Мркаљу и о језичким процесима у то вријеме.

**Изненадило ме је који је
огроман отпор био пружен
Вуковој реформи, при чему су
предњачили Црква и грађанска
интелигенција**

Не знам колико сте данас у току са средњошколским граматикама српског језика, па ево неколико илустрација. Граматика српског језика Живојина Станојчића, Мркаљеву реформу ћирилице спомиње готово успутно. У сегменту посвећеном Вуку Караџићу наводи се да је Вук Писменицу писао Мркаљевом реформираном ћирилицом и да му је управо Мркаљева реформа олакшала коначну реформу писма. Нова граматика српског језика, издавачке куће Клетт, ауторица Весне Ломпар и Александре Антић, Мркаљу посвећује пола поглавља о почецима стандардизације српског језика. Спомиње се „Сало“ уз јасна и сажета објашњења важности „посла“ који је Мркаљ обавио. Евидентно је да се Мркаљ ипак пробија у средњошколске уџбенике. Како бисте оцијенили његово мјесто у средњошколским уџбеницима некада и данас?

Милош Окука: Мислим да су ови нови аутори доста добро освијетлили ту епоху и Мркаљеву улогу. Наравно, у тим уџбеницима није увијек могуће улазити у детаље и не само у детаље него у многе ствари које треба презентирати школском узрасту, али је истина да је стварно све донедавно он заобилажен. Нећемо рећи да је прешућиван, јер није прешућиван, али се није знало о чему се заправо ради. Само се знало да постоји неки Сава Мркаљ који претходи Вуку.

**Сава Мркаљ је донедавно био
заобилажен. Нећемо рећи
да је прешућиван, јер није
прешућиван, али се није знало
о чему се заправо ради. Само
се знало да постоји неки Сава
Мркаљ који претходи Вуку**

У средњим школама Мркаљу се данас не даје ни читав школски сат, али видимо да се узгредно спомене. Како мјесто он заузима у факултетској настави према вашем искуству?

Милош Окука: Прво да кажем за средњу школу. Наравно, у периоду романтизма требало би да се више обради Мркаљ. Не мора он имати посебне одреднице и посебан приступ, али он је главни стваралац предромантизма код Срба, поред Јована Дошеновића о којем смо говорили. Значи, ту би његово дјело требало бити мало више обрађено, могу се нпр. његове двије пјесме лијепо у школској настави обрадити, како би се боље освијетлио тај покрет. Када је ријеч о факултету, зависи од тога о којим се универзитетима ради, колико су предавачи упознати са тим, ко су људи који предају историју књижевног језика или књижевност. Мислим да је у задњих 20-ак, 30-ак година велики помак у томе и да се даје велики значај Мркаљу. Ја бих поменуо нпр. неке књижевнике или историчаре књижевности као што је Славко Леовац, као Јован Деретић, да не говорим о мало старијима као што је Миодраг Поповић и други. Посебно у лингвистици Павле Ивић. Његове су заслуге велике јер је и Мркаљево и Вуково мјесто стављено у прави контекст. Вуково дјело је било крајем 19-ог и почетком 20-ог вијека доста митологизовано и то је нанјело штету српском језику, али та је штета, посебно Ивићевом заслугом, доста исправљена.

Поред историје језика, подручја вашег научног интереса су и дијалектологија, стандардизација језика и књижевнорјечна политика. Овог љета сте се на кратко вратили дијалектолошким истраживањима, били сте на терену у околици Огулина и биљежили „живи говор“. Каква су вам искуства и утисци?

Милош Окука: Историја језика и дијалектологија су практично нераздвојне, то је моје мишљење. У том смислу сам се ја и развијао

као универзитетски наставник. То значи, те ствари су везане јер се ради увијек о реконструкцији неког идиома или неке културе, једне средине, једног народа итд. Једноставно да кажем, име је увијек више од самог имена; оно показује развој једног народа, шта се све дешавало у историјском процесу, који су народи ту живјели, све то говори име. Сам сам докторирао на дијалектолошку тему. Теренска истраживања су незаборавна зато што се на самом извору неке ствари боље уочавају него кад човек сакупља огроман материјал, разне изворе итд. Таквим истраживањима сам се као универзитетски професор увијек враћао.

Љетос сам имао прилику да истражујем баш на самој западној страни српског језичког простора, на крајњем западу. Једино се може рећи да је Жумберак још западнији од Горског Котара, али Жуберак је као неко острво, а Горски Котар није језичко острво. Срби, како су се насељавали, на крајњем западу су се задржали, али су остали у пуној и сталној вези са матицом, за разлику од Жумберка - они су промијенили вјеру и постали грчко-католици, али ови Срби су сачували не само своју вјеру него и свој идентитет, све су сачували. То што сам љетос радио у оквиру је једног пројекта који води Српска академија наука, односно дјела које ће изаћи у Српској академији наука и тамо су била три пункта која је требало обрадити. Невјеројатно како је сачуван тај изворни говор. Вјероватно како су ти процеси, који су се кретали углавном из источне Херцеговине и Босне па према Хрватској, односно данашњој Хрватској и зауставили су се на Горском Котару. То је љетос био један од дивних догађаја, срео сам дивне људе, видео прелијепе предјеле.

Вуково дјело је било крајем 19-ог почетком 20-ог вијека доста митологизирано и то је нанијело штету српском језику, али та је штета, посебно Ивићевом заслугом, доста исправљена

Продире ли стандард у говор људи тога краја? Колики је утјецај стандарда?

Милош Окука: Да. Наравно. То је нормално. Све се то прожима, али ствар је у томе да кад видиш изворног говорника, кад га наводиш на нешто што би требало да видиш како се реализује, онда он говори апсолутно аутохтоним језиком. Неки људи које сам видео, то су универзитетски образовани људи, али говоре тим дијалектом и то је фантастично. Они не само да говоре, него и објашњавају многе ствари које су и мени биле непознате, а зато што су управо на овоме терену настале, у том језичком социокултурном окружењу у којем су се ти људи нашла.

Говори Баније и Кордуна нису били посебно занимљиви хрватским дијалектолозима, а ни српска дијалектологија се није много њима

бавила, уз велики изузетак Драгољуба Петровића који је седамдесетих година прошлог стољећа објавио *Говоре Баније и Кордуна*. Имала сам прилику видјети попис пунктова за израду Српског дијалектолошког атласа Српске академије наука и ситуација је таква да постоји велики број потпуно неистражених села у којима данас живе ријетки и вјеројатно посљедњи носиоци локалних говора. Како данас обавити тај посао, с обзиром на све околности? Јесмо ли закаснили?

Милош Окука: Јесмо, али је ипак нешто урађено. Јесмо, закаснили смо због нестанка тих људи што је нормално и природно. Нестанком тих људи нестаје и њихов говор и њихова култура. Али не само то, због догађаја у посљедње вријеме, потпуно је скраћена визура српских дијалеката. То су огромни простори који су остали празни, који су се преселили. Значи, ти говори су се преселили у многа друга подручја, у многе друге говорне регије и онда се мијешају у тим говорним регијама, посебно на еквским говорним територијама. Није потпуно касно. Може се још нешто урадити. Могу се испитати говори избјеглица. Они који су у остали у Хрватској, треба их апсолутно истражити до краја, испитати те говоре. Кад су у питању Срби и њихов говор треба посао завршити у смислу да се и ови остаци обраде да би изашло то cjеловито дјело које показује какве су изоглосе на цијелом српском говорном подручју.

Осим рада на Филозофском факултету у Сарајеву, радили сте и као лектор српскохрватског језика у Њемачкој (Берлин и Минхен), касније сте предавали и у Загребу на Филозофском факултету на студију јужне славистике. Након тако богатог и разноврсног предавачког искуства, можете ли направити паралелу између Сарајева некад и студија јужне славистике у Њемачкој и у Загребу данас?

Милош Окука: То је врло занимљиво питање. Зашто? Зато што је сербокroatистика некад била врло утицајна и значајна грана у славистици. Била, али није више. Због знаних догађаја није на жалост више. Како да одговорим на то питање? Својевремено, све до ових трагичних најновијих догађаја, сербокroatистика је била један од ступова јужне славистике уопште. Кад се гледа славистика као наука уопште, Срби и Хрвати су у свијету били одмах иза Руса, одмах иза русистике, по важности и по признању. Другачији је био однос, третман, садржај студија него што је сада. Сад се то изломило, испарцелисало тако да су настале кroatистика, србистика, боснистика итд. У настави, у свијету, то је сведено скоро на минимум јер су многе ствари нејасне, многе ствари су у повоју или у противрјечностима. Што се тиче бивших република, односно садашњих држава, свака од њих има своју језичку политику и свој приступ који се не може никако довести у неку заједничку линију. То значи да се србистика као наука осамостаљује, кroatистика се исто као наука осамостаљује, почиње да настаје боснистика и монтегристика итд. То су велики преокрети, велики ломови, не знам шта ће на крају испасти из свега тога. Кад је у питању Хрватска, положај србистике у Хрватској је неповољан. Нестало је људи, нестало је институција, нестало је много шта. Ту су само покушаји да се нешто уради. Покушаји су за похвалу, али се може више урадити и то тако да се истражује језичко насљеђе, а на другој страни да се студија развија према неким модернијим свјетским критеријима.

С обзиром на тренутно врло незахвалне друштвено-политичке прилике у Хрватској гдје је недавно сакупљено више од 500.000 потписа за забрану ћирилице, какав профил младих људи уписује студиј у жне славистике у Загребу и одлучује слушати наставу српског језика и књижевности? Ко данас студира српски у Загребу?

Милош Окука: Највише Хрвати. Срба мало има, али шта значи профил. Ради се о томе да многи виде ту неки свој интерес, своју будућност и да желе другачије прилазити тој области него што се то официјелно чини. То је једно. Друго, српска књижевност је ипак једна од водећих књижевности на јужнословенском подручју, без обзира на све. Треће, присутни су отпори кроатизацији. Срби се под утицајем Хрвата практично кроатизирају, ту се може видјети и тај однос да многи студенти то не прихватају и не желе да буде тако, него желе да уче, студирају оно што јесте, а не оно што је под другим утицајем, што треба да буде. Ја видим да је србистика у Загребу релативно добро посјећена и ако би се развијао кадар мало боље него што је то до сада било, онда би то имало мало ширег значаја, више од локалног.

**Ћириличко писмо које данас
имамо јесте у основи Мркаљево
писмо. Он га је створио. Вук је
само извршио неке дораде по
принципу – један фонем један
знак, и то само у четири случаја
Вук је дорадио ту реформу**

Прошле године сте учествовали на једном округлом столу у Загребу и у једној од пауза, у неформалном разговору, неко од колега вас је питао шта све предајете у Загребу студентима српског, а ваш одговор је био кратак и јасан – „све“. Колеге су се смијале док нисте почели набрајати низ колегија. Какву будућност видите у проучавању српског језика и књижевности у Загребу, на Одсјеку за јужнословенске језике и књижевности, с обзиром на све споменуте недостатке? Има ли ту потенцијала?

Милош Окука: Има потенцијала и биће више заинтересираних и способних. Они који, надам се, неће само бити на локалној разини, него који ће знати и бар један од свјетских језика, енглески и поготово њемачки. Југославистика је заправо створена у Њемачкој и на њемачком језику. Има потенцијала, има могућности, тај студиј се може развијати. Требало би им мало више помоћи, не само из ове средине него и са стране, из Србије. Не само да добију одређене књиге и литературу, него и за укључивање у пројекте, за потпору студија, евентуално да се неко доведе са стране, не мислим само из Србије него и из других центара. Затим, да се отвори неки истраживачки центар, не мора то бити институт, институт је велика ствар. Постоји Институт за хрватски језик и језикословље који је јако развијен, гдје су велики

пројекти, дугорочни пројекти, али могло би у оквиру тога института да буде један одјел, односно један дио који ће србистичку истраживати, посебно српски језик и историју на овом подручју. Или у оквиру неке друге српске институције да се заснивају пројекти. Ево, рецимо попут овога пројекта, тема коју сам ја обрадио у посљедњој књизи, а тога има невјероватно много. Тај дио не само да није слабо истражен него није готово никако истражен. Од овог периода гдје сам ја стао, негдје 60-их година 19. стољећа, а онда до 1918. У том периоду могу бити два пројекта, на којима би радило по двоје, троје људи. Већ пет људи на томе може да се развија и усавршава. Да не кажем онда, читава дијалектолошка ситуација Срба у Хрватској. Имате неколико важних људи који су јако добро испитивали подручја, не само Драгољуб Петровић којег сте ви помињали, има још њих, нпр. Крајишници Бјелановић и Драгићевић, него имате онда читаве терене који су као мрље остали празни. То исто треба истражити. Онда би требало истражити оно што је посебно слабо истражено на пољу лексике, на пољу фразеологије итд. То су страшно неистражена подручја, поготово у овоме дијелу код Срба у данашњој Хрватској, а то је важно зато што су многе ствари сачуване из ранијег периода, то је једно, а многе ствари су онда настале у другом окружењу; у кајавском, чакавском или у хрватској култури итд. Дакле, међудисциплинарни пројекти би били потребни да би се онда развијала и србистика.

Ове јесени сте привели крају своје обавезе на загребачком Филозофском факултету, а у Минхену сте већ у мировини. Какви су вам планови за даље?

Милош Окука: Ја сам то привео крају јер сам биолошки приведен крају (смијех). Нисам на крају јер још увијек радим и путујем, држим предавања, учествујем у пројектима. Ево нпр. сад ћу бити у Београду на скупу о Вуку, у децембру у Српској академији наука. Спремио сам једну студију из ономастике за Академију наука и умјетности Републике Српске. Траже ме људи са разних страна, али наравно ја не могу на то све одговорити, и не само да не могу него није ни потребно. Треба сада мирније живјети него што сам до сада жив.

НАГРАДА "ПАВЛЕ И МИЛКА ИВИЋ"

Књига Милоша Окуке "У вртлогу матице" (СКД Просвјета, 2014. Загреб) награђена је наградом "Павле и Милка Ивић" коју додјељује Славистичко друштво Србије. Ова награда се додјељује од 1953. године, а овогодишњем лауреату ће бити уручена 9. јануара у Београду, приликом отварања Славистичког скупа.

МИЛОШ ОКУКА: „У ВРТЛОГУ МАТИЦЕ – ДОПРИНОСИ КРАЈИШКИХ ПИСАЦА РАЗВОЈУ СРПСКОГ КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА У ПРВОЈ ПОЛОВИНИ 19. СТОЉЕЋА”, СКД ПРОСВЈЕТА, ЗАГРЕБ, 2014.

НОВЕ (РЕ)ВИЗИЈЕ О СТАРИМ ЈЕЗИЧНИМ ПИТАЊИМА

Вирна Карлић

Окукино дјело доноси прегршт нових информација, спознаја и анализа, као и ревизија већ постојећих незадовољавајућих интерпретација чиме је аутор још једном показао да је овај период развоја српског књижевног језика још увијек непресушно врело за истраживаче, иако нас од њега дијеле готово два стољећа

Након књиге *‘Сало лебелог јера либо азбукопротрес’ Саве Мркаља у старом и новом руху* (СКД Просвјета, 2010), објављене поводом двестоте годишњице првог издања Мркаљевог чувеног дјела, лингвист др. сц. Милош Окука наставио је, те додатно проширио своје интересе у смјеру бављења зачецима процеса стандардизације српског књижевног језика.

Ауторов прегледан и исцрпан знанствено-истраживачки рад резултирао је новим насловом *У вртлогу матице*, у којему нуди цијели низ нових спознаја, те свјежих, ревидираних увида у доприносе појединих крајишких писаца развоју српског књижевног језика у првој половини 19. стољећа. Овом књигом Милош Окука прије свега показује колико је питања о овој теми дан данас отворено те колико још знанственог рада предстоји лингвистима на путу према стјецању целовите слике и пуног разумијевања процеса конституције једног књижевно-језичног стандарда. Осим расвјетљавања његове комплексности, аутор је овом књигом учинио велик корак напријед према постизању тог знанственог циља. Доследно његову досадашњем знанственом писму, Окука је ову проблематику представио на прегледан, суставан и информативан начин, који ће, без сумње, бити едукативан и разумљив широј читалачкој публици. Истовремено, ово дјело ће послужити стручњацима као незаобилазна библиографска јединица која обилује новим,

знанствено утемељеним подацима и увјерљиво аргументираним (ре)интерпретацијама, као и инспиративним идејама за даљњи знанствено-истраживачки рад.

О каквом је вртлогу ријеч?

У уводном поглављу под насловом *Епоха превирања* аутор отвара своју књигу језгровитим приказом сложености језичне ситуације у раздобљу 18. и 19. стољећа, смјештајући на тај начин предмет својега истраживања у шири језично-повијесни и социолингвистички контекст. Дакле, о каквом је вртлогу и превирањима ријеч?

Раздобље којим се бави ова књига специфично је по томе што се огледава у неизвјесности исхода језичног питања о томе који ће идиом у коначници преузети и вршити функцију српског књижевног језика. Тијеком тих двају стољећа нудиле су се различите алтернативе чија је судбина остала неизвјесна све до коначног прихватања Караџићеве језичне реформе крајем 19. стољећа. Укратко, Срби су ушли у 18. стољеће с два књижевнојезична израза – српском редакцијом старославенског језика (српскославенски) те народним језиком / вернакуларом. Нити један од тих двају језика није био „дорастао“ вршењу функције књижевно-језичног стандарда – први због тога што је, према ауторовим ријечима, био окоштао и мртав, а други због тога што је био недовољно развијен. Таква

двојезична ситуација додатно се усложнила четрдесетих година 18. стољећа, када је стјецајем новонасталих друштвено-политичких и културних околности као трећа алтернатива уведен рускославенски језик (руска редакција старославенског језика). Рускославенски је с временом потиснуо српкославенски, те је почео попримати све више елемената српског народног језика.

Мијешањем елемената рускославенског, руског и српског народног језика настао је нови „хибридни“ славеносрпски језик, који је, пак, врло брзо почео са сцене истискивати рускославенски. Према Окукину тумачењу, то се догодило зато што је славеносрпски „[...] боље задовољавао потребе просвјетитељства и захтјеве новог доба, које је тражило да језик књижевности буде приступачнији широким слојевима народа како би се они књигом образовали и културно уздизали. Он је био ближи матерњем српском говору, језик лакши за учење, писање и разумијевање. Писцима је пружао могућност избора, избегавање како црквеног тако и (просто)народног језика. Он их је стављао у повољнију ситуацију него „учени“ рускословенски са сложенем структуром или народни језик који је био лексички сиромашан у областима апстрактних појмова. Књижевници су једноставно и лако посезали за облицима и формама и једнога и другог или трећег идиома, што је довело до својеврсне мјешавине језичких израза [...] – практички је било допуштено употрежити сваку језичку појединост из рускословенског, руског и /или народног (говорног) српског језика.”

**Досљедно његову знанственом
писму, Окука је проблематику
представио на прегледан, суставан
и информативан начин, који
ће, без сумње, бити едукативан
и разумљив широј читалачкој
публици, али и послужити
стручњацима као незаобилазна
библиографска јединица**

Крајем 18. и почетком 19. стољећа епоху просвјетитељства смјењује епоха предромантизма, што доноси развој нових политичких, културних и књижевних тенденција. Те промјене доприносе додатном усложњавању језичне ситуације, због чега аутор ове књиге тај период назива „добом превирања и тражења”. У то се вријеме интелектуалци нису међусобно слагали око актуалног језичног питања, те су убрзо започете и јавне расправе о том горућем проблему. Отворена полемика кренула је доласком Вука Караџића на књижевну сцену, а његово сучељавање с Милованом Видаковићем у даљу је расправу увукло и друге књижевнике. Тиме је отпочео сукоб између представника струје која се залагала за народни језик као основицу будућег књижевно-језичног стандарда

с једне стране, те представника усмјерења које је било склоно настављању дотадашње језичне традиције с друге стране. Та је расправа потрајала све до осамдесетих година 19. стољећа, када се језична ситуација у коначници стабилизовала. У међувремену је српски књижевни језик у потпуности трансформиран – постао је стандардни језик – а у том су процесу судјеловали бројни филолози и српски књижевници. Међу њима су били и крајишки српски писци, чијим доприносима Милош Окука придаје посебну пажњу у овој књизи.

Доприноси крајишких писаца развоју српског књижевног језика

У књизи „У вртлогу матице” аутор анализира и приказује доприносе развоју српског књижевног језика дванаесторице српских крајишких писаца који су дјеловали у првој половини 19. стољећа, с тиме да највећи простор посвећује раду Јована Дошенивића, Саве Мркаља, Николе Боројевића и Божицара Петрановића.

Прва три поглавља књиге баве се Јованом Дошенивићем – pjesником, преводиоцем и теоретичаром српског стиха. Иако је ријеч о аутору који је иза себе оставио релативно мален књижевни опус, његов одјек у српској књижевности нипошто није занемарив. Окука у својем истраживању полази од постојећих интерпретација Дошенивићева језичног израза, који поједини србисти одређују као народни. Аутор у првоме поглављу посвећеном овоме писцу анализира језична обиљежја његових дјела (проводи детаљну анализу графици, правописа, фонолошких, морфолошких, творбених и синтактичких обиљежја), доводећи у питање увијезени став о томе да је Дошенивић писао народним језиком, те представљајући и аргументирајући свој став да је ријеч о србизираној верзији славеносрпског језика. У наредном поглављу аутор приступа Дошенивићу као језичном пуристу који се бавио ковањем нових ријечи с циљем ослобађања српског књижевног језика од страних елемената, док у трећем поглављу анализира његове доприносе српском pjesничком језику и метајезику.

Сљедећа четири поглавља књиге посвећена су Сави Мркаљу и његовом чувеном дјелу „Сало дебелог јера либо азбукопротрес” из 1810. године. Ријеч је о првенствено ортографској расправи у којој се аутор залаже за народни језик као основу књижевног језика (као израза грађанског слоја друштва) те представља реформирану, „у пракси високопримјенљиву” азбуку и правопис који се заснива на начелу „пиши како говориш” – што је оновремено била револуционарна идеја. Окука у књизи посебну пажњу придаје Мркаљевим ставовима о српском књижевном језику, његовој ћириличној реформи те филозофским ставовима о односу између човјекова ума и језика.

У трима поглављима о Николи Боројевићу аутор се бави ревизијом устаљених и широко прихваћених тумачења његова опуса и језичног израза (према којима је он био противник Караџићеве језичне реформе) те пишевим односом према посуђеницама и посрбљеницама у језику његових дјела.

Најекстензивније поглавље ове књиге посвећено је раду

Божидара Петрановића – аутора пријевода Аустријског грађанског законика те дјела у којему је изнио своје преводилачке поступке правне и политичке терминологије с њемачког на српски језик, као и своја схваћања о српском књижевном језику. Будући да су у то вријеме настала два засебна рјечника правне и политичке терминологије хрватског и српског језика (аутор хрватског рјечника је Димитрије Деметар), Оука се у својој књизи бави њиховом контрастивном анализом, уз коју прилаже разликовни попис хрватско-српских рјечничких јединица.

Раздобље којим се бави ова књига специфично је по томе што се огледава у неизвјесности исхода језичног питања о томе који ће идиом у коначници преузети и вршити функцију српског књижевног језика

Осталој осморици писаца аутор је посветио по једно поглавље књиге. У целини о Герасиму Зелићу и његову „Житију“ из 1823. године Оука проучава пишећег језик, који на први поглед дјелује као славеносрпски, но који темељем лингвистичке анализе на концу одређује као „свјеж и жив народни језични израз натруњен славеносрпским језичним елементима“. О разапетости српских писаца између славеносрпске и народне језичне традиције аутор проговара и у поглављу о Константину Пејчићу – крајишком pjesнику те драмском и прозном писцу о којему у досадашњој литератури није било много ријечи. Надаље, Оука се у књизи бави и језичном анализом pjesама Гаје Балаћа, једног од Вукових народних певача, чија поједина дјела носе високу умјетничку вриједност. У поглављу посвећеном pjesнику и етнографском писцу Спиридону Јовићу, приказана је важност његова (невеликог) опуса, као и потпоре Караџићеву раду у процесу формирања српског књижевног језика те реформирања писма и правописа. Надаље, у целини о Урошу Миланковићу аутор се бави његовим опусом, с посебним нагласком на његове ставове о језичном питању те његово залагање за такозвани „југославјански језик“ – јединствени језик за све јужне Славене.

Наредно поглавље посвећено је утјецајима и књижевнојезичном те националном значају „Лазарице или Боја на Косову“ Јоксима Новића Оточанина – аутора који се од самог почетка свог стваралаштва определио писати искључиво на народном језику те тискати своја дјела Вуковом грађијом и правописом, због чега је имао проблема с цензуром. У завршном дијелу књиге два су поглавља посвећена представницима српских аутора који се сврставају у „табор“ Караџићевих идејних противника – Никанору Грујићу и

Николи Беговићу. Грујић је био трећи рецензент Вукова пријевода Новог завјета, који је у функцији представника Цркве изложио своје „примјетбе“, чији претисак (прво поглавље и закључак) Оука представља у својој књизи. Беговић, којему је посвећено посљедње поглавље, представник је струје српских писаца који су се залагали за књижевни језик утемељен на штокавском граматичком систему, али прожет славеносрпским елементима на свим језичним ралинама те с етимолошком грађијом и правописом. Будући да се у српској повијести књижевног језика не зна много о ставовима о језику, писму и правопису овога аутора, Оука у својој књизи представља претисак његова текста о тој теми.

У књизи аутор анализира и приказује доприносе развоју српског књижевног језика дванаесторице српских крајишких писаца који су дјеловали у првој половини 19. стољећа, највише Јована Дошеновића, Саве Мркаља, Николе Боројевића и Божидара Петрановића

Комплексност стандардизацијског процеса

Милош Оука је овом књигом учинио неколико важних корака напријед за знаност о (српском) језику. Прије свега, приказао је и освијестио комплексност процеса стандардизације језика. У (неријетко симплифицираним) приказима повијесног развоја књижевних језика тај се процес често своди/ограничава на доприносе неколико кључних фигура чији је рад донио промјене/реформе на језичном плану. Међутим, често се губи из вида чињеница да су писци и њихови доприноси у виду књижевног рада те промишљања о језичним питањима неизоставни (ако не и пресудни) елементи тог изузетно сложеног мозаика. Овом књигом аутор је понудио приказ крупног плана једног од сегмената тога мозаика о којему се до сада није знало много. Онеким од представљених крајишких писаца готово да и нема литературе, док је о некима знаност о језику прихватила неутемељене (у неким случајевима чак и погрешне) ставове, који су били засновани на недовољно прецизним истраживањима. Сходно томе, *У вртлогу матице* је дјело које доноси прегршт нових информација, спознаја и анализа, као и ревизија већ постојећих (из споменутих разлога) незадовољавајућих интерпретација. Тиме је Милош Оука још једном показао да је овај период развоја српског књижевног језика још увијек непресушно врело за истраживаче, иако нас од њега дијеле готово два стољећа.

IZ STARIH BROJEVA *SRPSKE RIJEČI* – PROSVJETE

MUZEJ SRBA U HRVATSKOJ

PIŠE: FEDOR MOAČANIN

Muzej Srba u Hrvatskoj najmlađa je naša muzealna ustanova u Zagrebu. On nastaje u našoj novoj stvarnosti poslije Oslobođenja, na inicijativu srpskih, organizacija u Hrvatskoj, potporom narodnih vlasti i zajedničkim trudom Srba i Hrvata, kao jedan od spomenika bratstva i jedinstva.

Muzej nije slučajno nastao istom poslije Oslobođenja. U uslovima državnog i socijalnog uređenja stare Jugoslavije takav bi muzej ili bio nemoguć ili bi služio kao žarište za podstrekavanje nacionalne netrpeljivosti. Danas je svrha Muzeja Srba u Hrvatskoj da na strogo naučnoj bazi prouči i prikaže ekonomski, socijalni, politički i kulturni razvitak Srba u Hrvatskoj od doseljavanja na ovamo, i zajedničku borbu srpskih i hrvatskih masa protiv tuđinskih ugnjetača i njihovih domaćih pomagača.

Za vrijeme okupacije prikupljeni su inicijativom naprednih Hrvata-muzealaca spomenici srpskih crkava i manastira na području NDH – ukoliko nisu postali žrtvom fašističkog razaranja – i pohranjeni u Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu

Prema tome, ovim se Muzejem manifestuje još jednom puna ravnopravnost Srba u Hrvatskoj, dok je njegova pravilna postava značajan prilog produbljivanju bratstva i jedinstva srpskog i hrvatskog naroda. Nažalost, Muzej zasada – kao i većina drugih muzeja u Zagrebu – ne raspolaže dovoljnim brojem izložbenih dvorana da bi mogao, makar i u vrlo skućenom pregledu, da prikaže sve periode života Srba u Hrvatskoj. Zasada će biti obuhvaćen samo period do Bečkog kongresa 1815. g., kada su svi Srbi na teritoriju današnje NR Hrvatske potpali bilo direktno bilo indirektno pod Beč. Stogodišnji period do propasti Austro-Ugarske 1918. g. i period stare Jugoslavije 1918–1941 g. zahtijevaju naročito proučavanje. Muzej je već prikupio prilično materijala i za njihovu ilustraciju i taj će biti izložen u svoje vrijeme. Konačno, ovaj Muzej, postavljen do kraja, morat će svakako prikazati život i borbu srpskog naroda u Hrvatskoj za vrijeme NOB i zajed-

ničke napore i ostvarenja srpskog i hrvatskog naroda kako u oslobodilačkoj borbi tako i u izgradnji NR Hrvatske. Dana je periodizacija djelomično privremena, jer vodi uglavnom računa o izvjesnim faktorima političke prirode. Uslovljena je donekle tehničkim momentom, t. j. materijalom, a donekle time što stanje naučnog istraživanja na tom području naše istorije ne daje jasan uvid u ekonomiku na osnovu koje bi mogli dati jednu strogo naučnu periodizaciju.

Kratki istorijat muzeja

Za vrijeme okupacije prikupljeni su inicijativom naprednih Hrvata-muzealaca spomenici srpskih crkava i manastira na području NDH – ukoliko nisu postali žrtvom fašističkog razaranja – i pohranjeni u Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu.

Poslije Oslobođenja, inicijativom Glavnog odbora Srba u Hrvatskoj i Srpskog kulturnog društva "Prosvjeta" osnovan je 1946 g. Muzej Srba u Hrvatskoj kao odjel Muzeja za umjetnost i obrt. U zbirke Muzeja ušli su gore spomenuti spomenici s teritorija NR Hrvatske, dok su predmete s teritorija NR Srbije preuzeli izaslanici Ministarstva prosvjete Srbije i Patrijaršije. Potporom narodnih vlasti, kao i darovima i pozajmicama pojedinaca nadopunjene su muzejske zbirke profanim materijalom. Početkom 1948. g. postao je Muzej Srba u Hrvatskoj odjeljenje Povijesnog muzeja Hrvatske, kojemu svakako pripada po tematici koju obrađuje.

Postav izložbenih dvorana

Kod postava izložbenih dvorana radni kolektiv Muzeja rukovodio se uvijek idejnim momentom. Ekspoziti su tu da nešto protumače, a ne samo da figuriraju svojom ljepotom kao predmeti za udivljenje. Idejnosti je katkad žrtvovan estetski momenat, iako se nastojalo da se po mogućnosti jedno s drugim poveže. Radni kolektiv ne može da pretenduje na to da postavom muzeja dade rješenje svih problema istorije Srba u Hrvatskoj dane epohe, ali nastoji da mnoge probleme postavi, mnogima dade barem približno rješenje. Pogreške su dakako neizbježive. No treba jednom prekinuti sa zaobilazanjem osnovnih problema naše istorije iz straha da se možda ne zastrani. Ukoliko neka rješenja problema nisu tačna, bit će ona ispravljena konstruktivnom kritikom stručnjaka i cijele naše javnosti.

Kod postava Muzeja pošlo se od ovih osnovnih načela:

— Postoji kontinuitet svijesti kod Srba u Hrvatskoj od doseljavanja na ovamo o pripadnosti cjelini srpskog naroda.

- Postoji osnovna zajednica interesa srpskih i hrvatskih narodnih masa u borbi protiv stranih zavojevača i klasnih ugnjetača kroz cijelu historiju Srba u Hrvatskoj.
- Postoje klasne diferencijacije i suprotnosti unutar srpskog i hrvatskog naroda. Vladajući slojevi jednog i drugog naroda (hrvatsko plemstvo, svjetovno i duhovno; srpsko visoko sveštenstvo i viši graničarski oficiri; buržoazija u kasnijim periodima) katkad su u međusobnom sukobu, no često čine zajednički front protiv vlastitih naroda, redovno za račun stranog zavojevača.
- Postoji kontinuirana veza Srba u Hrvatskoj s ruskim svijetom od najranijih dana na ovamo.

Valja istaknuti da se srpske mase u borbi za opstanak protiv nasilja vlasti nisu nikad ogriježile o interese hrvatskih masa. Naprotiv ima mnogo dokumentarnog materijala o zajedničkim masovnim istupima Srba i Hrvata u bunama

Nadalje, valja istaknuti da se srpske mase u borbi za opstanak protiv nasilja vlasti nisu nikad ogriježile o interese hrvatskih masa. Naprotiv ima mnogo dokumentarnog materijala o zajedničkim masovnim istupima Srba i Hrvata u bunama. Građanska historiografija je tome momentu posvetila oskudnu pažnju. Ono malo što je na tom području i publikovano, ostalo je redovno svojinom tek nekoliko stručnjaka. Buna takvih razmjera kao što je bila ona Srbina Petra Ljubojevića i Hrvata Stjepana Domjanića 1755. g. nije našla pristupa u udžbenike stare Jugo-slavije, koji su punjeni Lajošima, Marijama Terezijama itd. Ovdje ne mislimo da poreknemo važnost uloge Marije Terezije u našoj historiji, no smatramo da je jedan od krupnih zadataka ne samo Muzeja nego i naše historijske nauke uopšte da prouči kako buntovnu prošlost našeg naroda, tako ulogu pojedinih vođa narodnog otpora. I to ne samo da prouči nego i pojedine svijetle figure populariše u širokim narodnim masama.

Muzej teško osjeća nestašicu etnografskog materijala za starije periode. Nažalost, tog materijala nema. Legendama i crtežima djelomično se uklanja taj nedostatak.

Sam materijal podijeljen je na pet izložbenih dvorana: 1) Od doseljavanja Srba u Hrvatsku do velike seobe 1690. g. 2) Umjetnički i zanatski radovi XVIII vijeka. 3) Crkva, vojska i narod u XVIII vijeku. 4) Građanstvo i prosvjetiteljstvo na prelomu XVIII i XIX vijeka.

Prva dvorana koja prikazuje doba od doseljavanja Srba u Hrvatsku do velike seobe 1690. g. treba da objasni kako Srbi dolaze uglavnom kao vojnici, bilo naseljeni od Turaka, bilo u borbi s Turcima, i kako se naseljavaju po tada opustjelim zemljama koje opet svojim trudom privode kulturi. Ističu se zajedničke seobe i Srba i Hrvata. Napominje se mržnja feudalaca prema srpskim masama koje se odlučno opiru da postanu kmetovi i teže da sačuvaju svoju naročitu socijalnu organizaciju koju donose sa sobom prilikom seobe. Ta dvorana treba također da prikaže značajna kulturna i umjetnička ostvarenja te epohe, ostvarena usred seljenja, gonjenja i stradanja, te napokon veze s ruskim svijetom od XVI stoljeća dalje.

Glavni eksponati koji služe za dokumentaciju jesu:

Za vojnički život Srba: Portret Stojana Jankovića † 1687 g. (kopija poč. XIX v. rađena po propalom originalu XVII v.), oružje XVI i XVII v. iz kule Stojana Jankovića u Grčkom Islamu, šljem i pancir-košulja Jovana Sinobada iz Knina. *Stradanja Srba:* Savremeni crtež Nijemca tamničara i portret (doduše iz XVIII v.) grofa Brankovića koji je umro u internaciji 1711. g. *Svijest o pripadnosti cjelini srpskog naroda:* Triptih iz manastira Orahovice s likovima iz Dragovića u Dalmaciji (1551. g.) tipik manastira Stupe u Bosni (1629. g.) oba prenesena u Orahovicu. Zapis o velikoj seobi 1690 g. na psaltiru iz Ravne Reke u Sandžaku koji je kasnije dospio preko Sv. Andreje u manastir Nakru. *Umjetnost i kultura:* Radovi kujundžije Avrama Hlapovića (1617. g.), slikara Savatija Krabuleća (1607. g.) i Ostoje Mrkojevića (konac XVII v.) iz Orahovice. Drvorezbarski radovi i uvez u koži XVI–XVII v. Evanđelje iz doba Sv. Save (konac XII v. poč. XIII. v.).¹ Oktoih crnogorske štamparije konca XV v., izdanja Božidara Vukovića 1519. g., Zagurovića 1569. g., štamparije u Goraždu 1519. g., Mileševu 1544. g., Beogradu 1552. g. *Veze s ruskim svijetom:* Ostroška biblija Ivana Fjodorova 1580/1. g., gramatika grčkog i slavenskog jezika (Lavov 1591. g.), apostol V. F. Burceva (Moskva 1638 g.), izdanja Evje 1616. g. i Kijev 1623. g., rukopisno četveroevanđelje koje je Matej iz grada Lavova "zemlje ruske" darovao 1537. g. crkvi kod manastira Krušedola.

Druga dvorana pokazuje dalji razvoj umjetnosti i zanata kod Srba u Hrvatskoj i stalne veze Srba s Rusijom kroz cijeli XVIII vijek. U njoj se također objašnjava zašto je umjetnost u to doba kod nas još pretežno crkvenog karaktera.

Dokumentacija:

Umjetnost i zanatstvo: Ikone komogovinske (prva pol. XVIII v.) i gomirske (druga pol. XVIII v.) slikarske škole i kujundžijski radovi Jakova Kujundžiie (prva pol. XVIII v.), metalni okov knjige rad Mihe Narandžića (1605. g.) i kožni uvezi Kirila Gomirca (1707–1715. g.). *Ekonomska podloga crkvene umjetnosti:* Slika manastira Gomirja (poč. XIX v.) s manastirskim zemljama i šumom, seljacima na radu u polju i pastirima kod stada. *Veze s Rusijom:* Gomirska slikarska škola Simeona Baltića koji je učio slikanje u Kijevu. Okov evanđelja XVIII v. rađen u Rusiji, koji je služio u Orahovici na ugled za okivanje evanđelja 1735. g. Evanđelje koje je Petar Veliki poklonio cetinjskom mitropolitu Danilu, a cetinjski mitropolit Sava episkopu Prokopiju Popoviću.

¹ Datiranje prof. dra Radoslava Grujića

Treća dvorana govori nam o postepenom odvajanju vladika od naroda, sve jačem pritisku državnih vlasti, o privilegijama koje su carevi darivali srpskom narodu, no kojih su se rijetko držali, o bunama srpskog naroda naročito u zajednici s Hrvatima, te napokon o životu Srba pod Venecijom. (XVIII v.)

**Napominje se mržnja feudalaca
prema srpskim masama koje se
odlučno opiru da postanu kmetovi
i teže da sačuvaju svoju naročitu
socijalnu organizaciju koju donose
sa sobom prilikom seobe**

Dokumentacija:

Portret mitropolita Atanasija Ljubojevića (1681–1712. g.), „rđavo opisanog“ kod carskog dvora, koga su vlasti trpile samo „stoga, što je taj starina kod cijelog naroda u velikom poštovanju i uvažanju, pa tijekom, što bi se njegova osoba javno prezrela i isključila moglo bi u ovom jogunastom narodu ne samo buknući veliko nezadovoljstvo, nego bi to vrlo lako moglo povući sa sobom i opasnu šizmu“.² Kao suprotnost je postavljen portret Danila Jakšića vladike karlovačkog (1751–1771. g.) koji je pomagao prilikom ugušenja tri narodne bune i dobio od Marije Terezije zlatan lanac i zlatnu kolajnu s likom njezinog veličanstva i koji „se ponosi sa revnovanja za carsku kuću“. Srebrna petohljebnica (rađena 1761. g. u Beču) koju je vladika poklonio manastiru Gomirju popunjava karakteristiku Danila Jakšića. Resi je carski dvoglavi orao i gravirani natpis da je njezino srebro vrijedno 660 forinti i 24 krajcara. *Pritisak carske vlasti*: Rokoko svijećnjak iz Pakraca s carskim orlom. Dekret s originalnim potpisom Marije Terezije o ukidanju kostajničko-severinske eparhije (1772. g.). Peticija Srba protiv generala Petacija (1753. g.). *Narodni život*: Kopije savremenih grafika i negve kojima su u tamnici okivali graničare. *Privilegije*: Štampane privilegije (XVIII v.). Škrinja u kojoj su do 1884. g. čuvana »Statuta Vallachorum« i druge privilegije Srba u Varaždinskom Generalatu. Bune: Kronika aliti spomenek vsega szveta vekov, otvorena na strani gdje se govori o stradanju Hrvata Stjepana Domjanića radi učešća u buni Srbina Petra Ljubojevića 1755. g. *Srbi pod Mletačkom Republikom*: Portret drniškog serdara Ilije Milojevića Jovića (1766. g.) u bogatom odijelu i s plemićkim grbom i kao pandan zapis o smrti popa Kuridže († 1749. g.) koji je svoj vijek proveo bilo u mletačkoj tamnici bilo u internaciji.

Četvrta dvorana treba da objasni sve veću ulogu građanskog staleža u životu Srba u Hrvatskoj potkraj XVIII v., treba da istakne ulogu Cincara

u formiranju srpske buržoazije. Ona također obrađuje jačanje profanog elementa u književnosti i veliki razmah prosvijećenosti u poređenju s feudalnom zaostalosti. Prikazuje osim toga nastojanje Beča da ukloni ruski kulturni uticaj na Srbe i preko Kurcbeka i drugih štamparija politički upliviše na Srbe. Napokon je ukratko obrađen relativno progresivan značaj francuske vladavine u našim zemljama.

Dokumentacija:

Građanstvo: Cehovska diploma Vuka Katane Jovanovića (Osijek 1720. g.). Dva srpska građanska portreta (Osijek 1796. g.). Trgovačka korespondencija Vasilija Nikolića (konac XVIII v.). Crkvene matice konca XVIII i početka XIX vijeka po kojima se vidi miješanje Srba i Cincara. *Borba Beča protiv ruskog uticaja*: Kurcbekov iznakaženi katehizis iz 1776. g. itd. *Prosvijećenost*: Figura Dositeja Obradovića od hrvatskog kipara Valdeca, djela Dositejeva od prvih izdanja do danas. Portret Jovana Bovana (f 1806 g.) osnivača srpske škole u Šibeniku. Jovan Rajić: *Kratkaja istorija* (Beč 1793. g.) Jovan Muškatirović: *Pritče ili... poslovice* (Budim 1807. g.) Pavle Kengelac: *Jestestvoslovije* (Budim 1811. g.) itd. *Francuska vladavina*: Šobatov katehizis, zabranjen od bečkih vlasti, štampan za vrijeme francuske vladavine 1813. g. u Veneciji. Proglašio Napoleona i Dandola na Srbe u Dalmaciji. Originalni rukopis Gerasima Zelića (popis 80 najuglednijih Srba u Dalmaciji koje Zelić predlaže Dandolu, da bi se od njih izabralo 40 za sabor u Zadru 1808. g.). Originalna štica (ulje na platnu) iz Senja (1813. g.).

Peta dvorana ima karakter umjetničke izložbe. U njoj su zastupani radovi srpskih slikara XVIII v. Mojsija Subotića (Blagovijest), Jovana Četirevića Grabovana (Marija Magdalena i fragment ikonostasa iz mjesta Orahovice), Todora Ilića Češljara (Mučenje Sv. Varvare) i Arse Teodorovića (episkop Kiril Živković). Osim toga, zastupani su i grafičari Stefan Likić, Zaharija Orfelin i Hristifor Žefarović.

Legende, crteži i karte u svim dvoranama treba da nadopune ono, što se ne može kazati samim eksponatima.

Zaključak

Već iz ovog kratkog izlaganja vidi se koliko je problematika koju obrađuje Muzej mnogostrana i komplikovana. Za pravilno razrađivanje istorije Srba u Hrvatskoj nije dovoljno samo zalaganje radnog kolektiva Muzeja. Dok Muzej bude kadar da svlada muzeološku stranu problema, bilo sâm, bilo u diskusijama u okviru muzealnih krugova — u institutskom radu detaljnog proučavanja pojedinih tema mora da računa i na potporu vanmuzejskih stručnjaka pojedinih naučnih disciplina. Muzej računa i s time da zainteresuje za probleme istorije Srba u Hrvatskoj naročito naš naučni podmladak, studente istorijskih grupa. U tom pravcu postignuti su dosada veoma skromni rezultati, ali se krenulo s mrtve tačke.

Na kraju treba ponovno da se istakne: Muzej Srba u Hrvatskoj predstavlja jedno od najsvjetlijih svjedočanstava o ravnopravnosti Srba u Hrvatskoj i trajan spomenik ljubavi, bratstva i jedinstva srpskog i hrvatskog naroda.

² Iz izvještaja carskog komesara na saboru u Krušedolu 1708. g. Citirano po: Grbić, Karlovačko vladništvo I, 265 (Karlovac 1891).

PRED OSLOBOĐENJE BEOGRADA

ZAROBLJENI "ESESOVCI"

Mirko Andrić Gudžulić

**Glas nastavi da me teši, ohrabruje, sokoli;
da više zverskim urlikom: najlakše je ubiti,
streljati, likvidirati! Koga? Zašto? Teže je,
opasnije spasiti, sačuvati, i svoj i nečiji drugi
život! Strah se smenjivao s povremenim
ohrabrivanjem da će se sve dobro svršiti.
Kad si već zagrizao — grizi dokraja...**

Borbe za oslobođenje Beograda već su na veliko počele. Naša Dvadeset i prva srpska udarna divizija, Peta krajiška i Šesta lička, zajedno s crvenoarmejcima, na veliku radost svih nas, uspešno su napredovali. Štab naše divizije, gde smo bili i mi, kuriri, zanoćio je na prilazima naselja Mali Mokri Lug.

U našu prateću četu doteraše dva zarobljena SS-ovca. Komandir čete dodeli ih nama, u kurirski vod, da ih čuvamo kao oči u glavi do sutra, kad treba da ih sasluša kapetan Karan, obaveštajni oficir divizije, Krajišnik, kao proveren kadar dodeljen štabu naše divizije, kao i novi politički komesar, Krajišnik, Mlađo Marin. "Verovatno će biti osuđeni na streljanje, pošto ih sasluša kapetan Karan", reče mi komandir čete, prvoborac iz Puste Reke, Velja Bublčki.

Zarobljeni SS-ovci bili su mladići dvadesetih godina, koliko je bila stara i većina partizanskih boraca za oslobođenje Beograda. Zarobljenici su bili lepo odnegovani, plavih očiju i svetle kose, pravi primerci Hitlerove nadržane, kako sam u prvi mah pomislio kad sam ih ugledao. Komandir čete mi reče da sam lično odgovoran za njih svojom glavom. Neka organizujem kako znam da do sutra ostanu živi.

Iznenadio sam se kad sam primetio da su Švabe više zbunjene nego uplašene. Strah u njihovim očima bio je primetno slabašan. Očekivali su da će odmah biti streljani prilikom zarobljavanja, pa je sve izvan toga bila čista dobit, kako mi je kasnije priznao onaj malo viši i možda godinu ili dve stariji zarobljenik. Već su se nadali da će ih sada, kad su ostali živi, otpremiti u neki zarobljenički logor. Pojma nisu imali da zarobljeničkih logora u ovom trenutku nemamo. Sve što bi za njih moglo biti dobro jeste da bi mogli biti svrstani u grupe zarobljenika za raščišćavanje ruševina po Beogradu. Odredio sam dva skojevca, Radoša i Božina, najpoverljivije u kurirskom vodu, da se do jutra smenjuju i paze na Švabe u

jednoj izolovanoj sobi velike domaćinske kuće, pored drumu, da prenoće s njima. Jedan može malo da pridrema dok drugi mora biti budan i paziti. Neka se smenjuju do jutra. Rekao sam, na svoju ruku, da Nemcima odreše ruke. Time sam prekršio propise. Činili su mi se nekako bezopasni da nešto pokušaju.

Otišao sam u veliku sobu nove seljačke kuće, kakve smo viđali po Šumadiji dok smo prolazili selima posle prelaska Ibra. Po pomoćnim zgradama u velikoj avliji, štalama, ambaru, košu za kukuruz, plevnji i još nekim manjim građevinama, verovatno za spavanje nekih članova porodice — zaključio sam da je Šumadinac imućan, dobar gazda. U kući smo zatekli samo dve starije žene. Bar su izgledale starije s tamnim maramama na glavi navučenim iznad očiju. Domaćina i druge mlađe čeljadi nije bilo u kući. Domaćinova žena ostala je s jetrvom da čuva kuću, kako nam reče. Svi ostali otišli su na svadbu. Ženio se mlađi brat jedne snaje. Nisam se opterećivao da ispitujem dalje, nego sam brzo otišao u sobu i između drugova legao na slamu na patosu velike sobe. Starija, verovatno gazdarica, odmah, kad smo se smestili, ponudila mi je da za večeru vojnicima izaberemo jednog od ovnova u toru. Ispred štale za sitnu stoku video sam, čim sam ušao u avliju, buljuk od pedesetak ovaca. Prijatno iznenađen rekoh: "Hvala vam najlepše, imamo komoru, ekonomat i kuhinju. Dobićemo večeru."

**Zarobljeni SS-ovci bili su mladići
dvadesetih godina, koliko je
bila stara i većina partizanskih
boraca za oslobođenje Beograda.
Bili su lepo odnegovani, plavih
očiju i svetle kose, pravi primerci
Hitlerove nadržane**

Još nisam bio zaspao, tek zatljajao, Božin me primi za rame, došao je polako, nisam ga ni čuo. "Onaj malo stariji Nemač molio me da s nekim starijim razgovara. Želi da kaže nešto važno", reče poluglasno. "Lepo govori srpski, kao mi", još reče. Ustadoh nevoljko, prva skrama sna pocepa

Skojevci Dvadeset i prve udarne srpske divizije, Neposredno pre početka borbe za oslobođenje Beograda, na prilazima Beogradu: Stanko Pekeč, Krajišnik, Dara s Banije, Mirko Andrić Gudžulić, Stana Ličanka i Milorad Vasović iz Gornje Jablanice.

se. Probudi se radoznalost, jača od želje za snom. Spavali smo kao uvek, obučeni, obuveni, s oružjem pored sebe. Na vratima sobice dočeka me Radoš. Pored njega stajao je Švabo što je molio za razgovor. S neskrivenom tremom i приметnim strahom u pogledu, lepim srpskim jezikom, kakvim se govori u Banatu, s nešto dužim samoglasnicima, otegnuto, reče neusiljeno i prirodno: "Izvinite što sam vas uznemiravao, ako nije zabranjeno, hteo bih nešto da vam kažem". Glavom i pogledom dadoh znak neka govori.

"Oćete li sutra da nas streljate? Posle saslušanja", sad već drhtavim glasom i strahom u pogledu, pita.

"Ne znam. Ja ne odlučujem. Rešiće u štabu šta će s vama", rekoah dosta suvo, ravnodušno i službeno. Očekivao sam nešto stvarno važno da mi ispriča esesovac. Okrenuh se vratima, a Švabo nastavi jecajući, spuštenu pogleda prema patosu, još uvek uspravan pored Radoša:

"Ne bi nas niko zarobio da nismo bili rešili da se predamo. Sve do večeras nismo imali priliku. Ovo nam je bila prva borba i prilika otkad smo mobilisani pre mesec dana, kao i svi drugi nemački mladići. Nismo fašisti. Prvo u štali, posle na salašu, skrivao sam i čuvao učitelja Vojina, dok mu nije došla veza za šumu. Ako je još živ, neka ga neko pita. Drugih svedoka nemam. Niko u kući nije znao. Otac bi me prebio da je znao. Bio sam učiteljev đak; voleo me mnogo, više od ostalih đaka. Jedno veče posle večere zviznuo mi je dok sam namirivao stoku u štali, s tavana spuštao seno u jasje. Pozvao me da priđem. Znali smo da se krije pred policijom. Uplašio sam se, prišao. Nasmešio se onako kao u školskoj učionici.

Oslobodio sam se. Rekao je da ga policija traži. "Kod vas neće doći da me traži. Možeš li da me sakriješ samo nekoliko dana, dok mi dođe veza?" pitao je, zamolio. "Čuvao sam ga nedelju dana" reče banatski Švaba sa zračkom nade u glasu.

"Slobodno nas onda streljajte ako lažem. Zovem se Franc Kenig, i ja i moj drug rado bi ostali s vama", da se do oslobođenja borimo protiv fašista", reče dosta ubedljivo.

Govori li esesovac istinu ili laže da spasi glavu do prve prilike za bežanje. Rekoah mu, a tako sam i odlučio, da ću ujutru da razgovaram s komesarom divizije i kažem sve što mi je Franc rekao. Neka kapetan Karan potraži druga Vojina i neka ga pita, pomislio sam. Kazaću komesaru da želite obojica da se do oslobođenja borite protiv fašizma.

Pogledah ga pravo u oči, da pročitam kako se ponaša na ovo poslednje što sam rekao. Video sam zadovoljstvo i nadu u njegovim očima. Počeo da mu verujem u sve što mi je ispričao. Vratih se u veliku sobu da legnem između svojih kurira na svežu slamu, prekrivenu svilenim platnom engleskog padobrana. Nosim ga još od Kopaonika.

Ujutro, pre doručka, dok Švabe ne odvedu kapetanu Karanu na saslušanje, ispitivanje, zamolih stražara pred štabom, dobrog druga Joću, da me pusti do komesara, druga Mlađa. Pokucah na nova vrata sobe, ofarbana tamnobraon farbom, još su mirisala. Na poziv da uđem otvorih vrata i laganim korakom priđoh dugačkom seljačkom astalu. Drug komesar, potpukovnik Mlađo Marin, Krajišnik iz Pekovog korpusa, postavljen je za komesara divizije, prema naredbi vrhovnog štaba, još u Toplici, kad

i pukovnik Miloje Milojević za komandanta, pre no što smo krenuli preko Ibra prema Šumadiji. Tad je i Koča Popović postavljen za komandanta Srbije, ako me sećanja služe. Drug Mlađo, čvrst Krajišnik, onižeg rasta, malih štucanih brkova pod nosom, čovek četrdesetih godina, sedeo je za astalom sa sekcijama i nekim brošurama pred sobom. Ustade, otpozdravi na moj pozdrav u stavu mirno pogleda me živim, smelim, bistrim pogledom, pita što sam došao, šta trebam i sede na seljačku novu stolicu s naslonom.

“Lično mi odgovaraš. Bolje da mi ne izlaziš na oči, ako se nešto dogodi,” reče drug Mlađo i dopuni da će zarobljenike posle ispitivanja kod druga Karana da vrate u zaštitnu četu, meni lično da na njih pazim sa svojim kuririma

Polako, reč po reč, kao što sam uvek umeo lepo da pričam, rekoh komesaru Mlađu sve što mi je rekao banatski Švabo. Svi smo komesara oslovljavali u međusobnim razgovorima samo komesar Mlađo. Niko ga, baš, nije previše voleo; bio je uvek strog, namršten. Pričalo se da je pre rata bio graničar, pa posle žandar. Nešto žandarsko, izgleda, uvek je ostalo u njemu. Na kraju rekoh kako imam utisak da mladić govori istinu. Komesar Mlađo duže počuta, kao da sâm sa sobom razgovara, traži rešenje. “Možeš li ti, druže Bratoviću” (uvek me je oslovljavao prezimenom) “da garantuješ za te Švabe? Možeš li da organizuješ budno praćenje nekoliko dana, da vidimo kako će da se ponašaju?” pita komesar divizije, kao da je već odlučio da me lično zaduži za čuvanje zarobljenika.

“Mogu, druže komesare”, ispalih kao iz topa ne razmišljajući šta sam rekao.

“Lično mi odgovaraš. Bolje da mi ne izlaziš na oči, ako se nešto dogodi,” reče drug Mlađo i dopuni da će zarobljenike posle ispitivanja kod druga Karana da vrate u zaštitnu četu, meni lično da na njih pazim sa svojim kuririma. Bio sam politički delegat kurira pri štabu Dvadeset i prve srpske udarne divizije, postavljen još u Toplici, kad su za rukovodioce divizije postavljeni pukovnik Miloje Milojević, Mlađo Marin, a za obaveštajnog oficira drug Karan. Jedino je za načelnika štaba divizije ostao drug Gorski, kao i ranije, aktivni poručnik bivše vojske Kraljevine Jugoslavije, predratni član Partije. Strah počeo da lista u meni. Je li mi to trebalo? Dvojica Švaba manje ili više. Makar i nisu krivi. Zašto sam se tako istrčao bez razmišljanja i rekao da mogu da garantujem. Pa nisu mi zarobljenici ni braća, ni komšije, ni stričevići. U šta si se to uvalio, nesrećniče, govorio sam sebi u mislima. Sad kad je rat gotov, ti srljaš, blesonjo.

Pozdravih vojnički, u stavu mirno, druga komesara i odoh svojim kuririma, još uvek uplašen za sebe. Šta ako stvarno kidnu, crni bedniče. Jedan

drugi glas u meni javi se i počeo da me sokoli, uverava da će sve dobro da se svrši. Streljati, streljati, streljati, ubiti, zaklati; prijatelji, saradnici, saveznici, pobednici, oslobodioci — glas u meni nastavio je da me “bombarduje”, da se ponavlja, vrišti. Šta se to sve nakupilo u mojoj glavi? Jesam li poavetao? Glas nastavi da me teši, ohrabruje, sokoli; da više zverskim urlikom: najlakše je ubiti, streljati, likvidirati! Koga? Zašto? Teže je, opasnije spasiti, sačuvati, i svoj i nečiji drugi život! Strah se smenjivao s povremenim ohrabivanjem da će se sve dobro svršiti. Kad si već zagrizao — grizi dokraja...

Posle saslušanja i ispitivanja, zarobljenike dovedoše u moj vod kurira. Još jednom mi je poručeno preko stražara koji su ih doveli, da pazim na njih, lično sam odgovoran. Iste sam skojevce opet zadužio da budno paze na svaki mig zatvorenika. Lično mi odgovaraju svojim životima ako se dogodi neki vag, preneo sam onu istu odgovornost i na svoje najbolje drugove među kuririma, najpoverljivije. Posle nekoliko dana, čim su počele jače borbe za oslobođenje Beograda, dvojica drugova iz prateće čete pri štabu divizije dođoše k meni i odvedoše moje Švabe, žive i čitave. U mislima zahvalih zarobljenicima što su bili poštteni prema meni. Sad me nije briga više šta će da čine. Laknulo mi je. Bili su za sve vreme krotki i poslušni. Čak i neke sitne fizičke poslove dobrovoljno su obavljali, čišćenje prostorija, timarenje i hranjenje konja, utovar i istovar namirnica u ekonomatu. Stvarno su bili poštteni; strah i panika bili su nepotrebni. Sve je dobro prošlo.

U borbi za Beograd Francov mitraljezac gine pogošen mitraljezom iz nemačkog tenka, Franc grabi mitraljez, kosi tenkovsku pratnju, naš protivkolac pali tenk, Kaćuše uništavaju tenkove

Bez teškoća pronađen je drug Vojin, na dužnosti komesara bataljona jedne vojvođanske brigade. Potvrdio je navode moga zarobljenika, banatskog Švabe. Momci su raspoređeni u Treći omladinski bataljon Četvrte srpske udarne brigade za pomoćnike puškomitraljezaca. Učestvovali u borbama za oslobođenje Beograda. U borbi protiv prodiruće nemačke grupacije da se probije u Beograd, na avalskom drumu, Francov mitraljezac gine pogošen mitraljezom iz nemačkog tenka, Franc grabi mitraljez, kosi tenkovsku pratnju, naš protivkolac pali tenk, Kaćuše uništavaju tenkove. Naši i ruski borci odbijaju nemačku grupaciju, borba za Beograd završava oslobođenjem glavnog grada Jugoslavije.

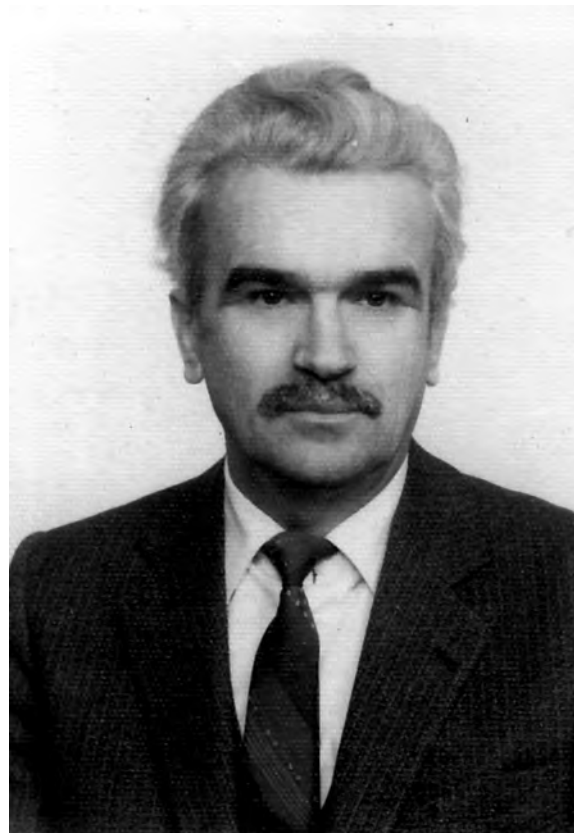
Na Sremskom frontu moji zarobljenici ističu se hrabrošću. Mlađi gine na Lovasu kao vodnik, Franc preživljava u činu potporučnika i zamenika komandira čete.

УЗ ГОДИШЊИЦУ СМРТИ ЈОВАНА С. РАДОЈЧИЋА (1933 – 2013)

ЧОВЕК КОЈИ ЈЕ НАПРАВИО ВИШЕ ОД ИНСТИТУТА

Милован Ј. Богавац

Радочићева “Биографија Срба западно од Дунава и Дрине” капитално је дело културне, историјске и цивилизацијске прошлости српског народа на тим просторима, настало као резултат тридесетогодишњег истраживачког и сакупљачког рада професора, публицисте и биографа које су сви рецензенти оценили највишим оценама

Књижевни стваралац, научни радник или културни прегалац увек припада одређеном времену, нараштају, народу — оном у коме се појавио и делао и зато је и његов израз. Такав је био и Јован С. Радочић, професор, историчар, публициста, биограф и књижевни стваралац. Друговали смо, пријатељевали и сарађивали пуне две деценије, од случајног познанства до којег је дошло у Београду с пролећа 1992. године у Народној библиотеци Србије. Касније сам објавио неколико написа о његовом раду. Умели смо се и препирати када сам ја уз дужне и примерене похвале о његовом текућем раду тражио да не прекида ни рад на књижевном пољу, односно поезији и критичким приказима књига наших савремених књижевних стваралаца — песника и прозаиста. Није се љутио што сам ја то тражио од њега уз опаску да га то одвлачи од главног посла и да то и није његов фох. Време је показало да је плодотворан био на оба поља чиме је практично изражавао оно што такви људи у суштини у себи носе и што је израз нараштаја, а не само ускоиндивидуално.

Јован Јовица С. Радочић је рођен 2. јануара 1933. године у селу Удбињи, Утињска долина, тада котар Војнић, на Кордуну. Осмо је од дванаесторо деце у породици земљорадника Станка Радочића и Данице, рођене Гаћеша, домаћице. Основно образовање стекао је у родном месту. Два разреда гимназије и приправни учитељске школе и учитељску школу завршио је у Карловцу, положио учитељску матуру 1952. године. Учитељевање је започео на Кордуну, прво у Великој Црквини, школске 1952/53. године, потом у Славском Пољу (од 1953 — 1958. године) код Вргинмоста, где је био и управник осмогодишње школе. Од тада кроз рад и руковођење у културно-просветним и информативним установама, те волонтерским и професионалним обављањем локалних друштвених и политичких функција, више је присутан у

јавности. С јесени 1958. године изабран је за секретара Општинског комитета СК Вргинмост, на којој дужности је остао професионално све до 1962. године.

Тада одлази на студиј историје, а уписује се и на Високу школу политичких наука у Београду. Дипломирао је 1966. године. Са поновног мандата секретара Општинског комитета СК Вргинмост 1967. године постављен је на место политичког радника Котарског комитета СКХ Карловац. У својству професора историје радио је од 1969. до 1974. године у Гимназији “Др Иван Рибар” и Школском центру металске и електро струке у Карловцу. Државни стручни професорски испит положио је у Загребу 1972. године.

У исто време био је веома активан у друштвено-политичким организацијама и деловао као члан СКД “Просвета” и његовог Пододбора „Др Гајо Петровић” у Карловцу. Одлуком Скупштине општине Карловац 1974. године је именован за секретара Секретаријата друштвених служби општине. Од 1976. до 1982. године био је директор и главни уредник регионалне Радне организације информативне дјелатности *Карловачки тједник* и *Радио Карловац* (РОИД). У периоду 1982 — 1990. радио је у територијалној одбрани Заједнице општина Карловац, у којем времену је, са тог радног места био 1984/85. професионални председник Председништва Конференције СКХ 30 Карловац, односно Карловачко-кордунске регије. У једном мандату био је и председник Савјета спомен-подручја Петрова гора. Оснивањем Центра за идејно-теоретски рад у Карловцу именован је 1985. године за директора тог центра, одакле је након победе ХДЗ на изборима 1990. превремено пензионисан. Почетком грађанског рата у Хрватској 1991. године с породицом је избегао у Србију.

У новој средини, у Београду где се настанио, потпуно се посвећује раније започетим бављењем публицистичким и истраживачким радом када је прилоге објављивао у *Карловачком тједнику* и *Збиљи* (Карловац). Од 1992. године чланке, приказе књига, као и разноврсне текстове је објављивао у листовима и часописима: *Политика*, *Јединство*, *Задужбина*, *Просветни преглед*, *Борба*, *Скадарлија*, *Књижевне новине*, *Савременик*, *Збиља* и другим. Аутор је рецензија, предговора или поговора у неколиким књигама поезије и прозе савремених књижевних стваралаца. Повремено се оглашавао и стиховима. Већ после само две-три године постао је стални члан-сарадник Матице српске у Новом Саду. Аутор је многих биографија у *Српском биографском речнику* 1–5 (Матица српска, Нови Сад, 2004–2011) и аутор текстова у *Српској енциклопедији*, том I, књ. 1 и 2 (А–Б) и том II (V), Матица српска, Српска академија наука и уметности, Завод за уџбенике, Нови Сад — Београд, 2011. и 2013. Умро је у осамдесет првој години, 4. VII 2013. и сахрањен на Новом бежанијском гробљу.

Оснивањем Центра за идејно-теоретски рад у Карловцу именован је 1985. за његовог директора, одакле је након победе ХДЗ на изборима 1990. превремено пензионисан. Почетком грађанског рата у Хрватској 1991. године с породицом је избегао у Србију

Књиге Јована Радојчића су објављене овим редом: *СРБИ, Српска крајина, Далмација, Славонија, Хрватска* (Биографски лексикон), Kommerce sistem d.d., Матица Срба и исељеника Србије, Фонд истине о Србима, Београд, 1994; *ПЕТРОГОРКА*, поема, Београд, 2009.; *Биографије СРБИ западно од Дунава и Дрине*, I — III, Прометеј, Нови Сад, 2009.

За историју српске књижевности од особитог интереса је Радојчићева поема *Петрогорка*. Српски народ је у току Другог светског рата био изложен невиђеном геноциду који су над њим извршили усташе Павелићеве НДХ под окриљем и свесрдну помоћ Хитлерове војске. Тада су на просторима ове монструозне државе основани логори смрти, а многа места претворена у стратишта. За кратко време поморено је на стотине хиљада жена, деце и старца, опустошена и попаљена српска села и градови, а јаме и пећине постале српске гробнице. О тим невиђеним бестијалним злочинима сведочанства су нам оставили многи књижевници у својим прозним и поетским делима. Међу делима која меморишу једно од најтрагичнијих раздобља српске историје највише је било поема. Као књижевна врста поема је у књижевности НОБ-а била погодна и зато што има своју поетску причу са назначеним ликовима, а уз њу садржи лирске слојеве и лирске појединости, а није ни без уверљивости психолошког поступка. Без свих тих карактеристика није ни *Петрогорка* Јована С. Радојчића, засигурно последња поема са тематиком из наше народне револуције у којој је исказана оптужба и протест против усташких злочина над српским народом за време нацистичке окупације.

Поема је непосредно везана за један стварни, према томе и историјски догађај из првих дана окупације наше земље када су на Петровој гори с краја 1941. и почетком 1942. године усташе Хрвати извршили стравичан покољ над српским народом — женама, децом и старцима који су у збегу на овој планини потражили спас. Писац, тада дечак од девет година, основац, био је у том збегу с многољудном породицом од којих многи нису преживели. И баш то што је аутор лично видео, доживео и преживео било је пресудно за настанак ове поеме. Несумњиво је да је тај доживљај у њему дуго живео, болна сећања непрестано обнављана, да би у зрелијим годинама осетио неодољиву жељу и потребу да тај догађај, ту стравичну епопеју и страдаљаштво стави на папир, опева. Петрова гора је, према томе, једноставно морала да проговори из њега, коме је дотад прво била опсесија, а затим постала инспирација. Размишљања о смислу и вредностима живота аутора су упућивала да догађај ваља артистички савладати и дати му ширу, универзалну основу, уверен да то неће умањити документарну вредност. Такође не смета што поема у тематском погледу подсећа на неке поеме с тематиком, такође, из НОБ-а. На смета зато што после читања *Петрогорке* остајемо у уверењу да Радојчић има свој израз, да је на свој начин нов у обради теме и додајмо веома свеж у обради истих мотива. То и најбоље потврђује да није био имитатор и да се ради о сопственом уметничком поступку и да му се оригиналност и песничко умеће не могу порицати.

Поема *Петрогорка* непосредно је везана за један стварни, према томе и историјски догађај из првих дана окупације наше земље када су на Петровој гори с краја 1941. и почетком 1942. године усташе извршили стравичан покољ над српским народом

Поема *Петрогорка* се састоји из три певања: *На згаришту, Петрогоркини разговори* и *Поново на згаришту куће*. Друго певање које је и најдуже и стојерно има два дела: *Разговор с Петровом гором* и *Разговор с гробницом и мртвом децом*. Певања су неједнаке дужине, а из самих наслова се може видети шта им је садржај. Композициони склоп поеме је у потпуној сагласности с њеним садржајем и поруком. Песничко виђење трагедије свог народа Радојчић не даје с повишеним тоном и традиционалним стихом и декламаторством, већ настоји да буде миран, сталожан, да не пригуши снажни емотивни набој, а што многим деловима поеме даје изузетну сугестивност. Иако у основи лежи епски доживљај и грађа, све је то у ствари снажно лирско доживљавање и то такво да многи делови представљају посебне лирске песме. Оваквом начину грађе је прилагођен и стил у поеми, а он је реторичан, емоционалан и тужан и са бираним речима, иако без изузетних стилских обрта. Уверен сам да нећу погрешити ако на крају кажем да по многим својим обележјима поема *Петрогорка* не заостаје за досад познатим са истом или сличном тематиком, створеним у току народне револуције или првим поратним годинама.

Радојчићу је, пак, најважнији и најзначајнији рад био рад на изради биографских лексикона коме је посвећеност била без остатка. Први, под називом *Срби, Српска крајина, Далмација, Славонија, Хрватска*, објављен у Београду почетком 1994. године, са 600 страна, садржи око 1.300 биографија људи који су оставили траг у култури, науци, уметности, политици, привреди, вери, ратовању за слободу, спорту и другим областима духовног живота Срба на реченим просторима који су немаром остали непознати, као и њихова дела широј културној јавности. Овај лексикон Радојчића представља у ствари биографску целину историјско-географских регија представља интегрални део српског националног бића. Лексикон истовремено упућује читаоца на аутохтоност и континуираност трајања српске популације на најзападнијим и делом најсевернијим странама јужнословенске заједнице.

Први биографски лексикон који је направио звао се “Срби, Српска крајина, Далмација, Славонија, Хрватска” у којем је обрадио 1.300 биографија оних који су оставили траг у култури, науци, уметности, политици, привреди, вери...

Рецензенти овог Радојчићевог дела били су академик Василије Крстић, академик Часлав Оцић, др Петар Опачић и књижевник Јован Радуловић, а аутор обимног говора је Предраг Р. Драгић Кијук.

Други Радојчићев биографски лексикон насловљен *Биографије СРБИ западно од Дунава и Дрине*, објављен у Новом Саду 2009. године се састоји од три тома (I А—З, II И—О, III П—Ш) са по хиљаду и коју стотину страна и са укупно 9.800 биографија. Ваља одмах додати да је и претходна књига инкорпорисана у овај нови волуминозни лексикон. Рецензенти су: академик Василије Крстић, академик Часлав Оцић, др Душан Иванић, др Јован Деретић, др Петар Опачић и др Марко Атлагић. У овом лексикону енциклопедијског карактера дати су популарни прикази из живота Срба књижевника, научника, уметника, јунака, политичара, просветних радника, црквених великодостојника, лекара и многих других јавних радника од мање познатих до знаменитих који су рођењем, живљењем или делом везани за огромни простор западно од Дунава и Дрине. Јован Радојчић је дао биографије близу десет хиљада људи који су окончали свој радни и животни век. Обухваћене су све личности за које је током истраживања успео да нађе податке о њиховом животу и раду, и то од времена настанка српске популације на означеном простору некадашње јужнословенске заједнице, до данашњих дана, а то значи у распону више од шест векова. Посебно су занимљиве биографије познатих православних

свештеника, као и биографије малих-великих људи из народа који нису познати, а који се на овај начин отимају од слоја заборавља овим лексиконом. Тако сазнајемо да су ови народни посленици у политичкој и културној историји Срба на плану науке, уметности и другим областима делатности одиграли видну и значајну улогу. Управо зато ове Радојчићеве биографије чине овај слој у коме се дубље и потпуније могу открити докази о живој и непрекидној српској духовности, више и боље него у многим другим делима из историје и литературе.

Капитално дело културне, историјске и цивилизацијске прошлости српског народа на реченим просторима, настало као резултат тридесетогодишњег истраживачког и сакупљачког рада професора, публицисте и биографа Јована Радојчића сви рецензенти су оценили највишим оценама и изrekli само похвале. Да то и илуструјемо са по пар реченица сваког од њих.

— Сада је припремио биографски лексикон Срба западно од Дунава и Дрине, примењујући сличне или исте, али у много чему побољшане принципе... Резултат његовог рада је импозантан. Радојчић се овим похвале достојним делом одужио своме роду (Василије Крстић).

— Радојчић је сада захватио “прекодринске” Србе, укључујући дакле Босну и Херцеговину. У целини гледан, посао који је обавио Јован С. Радојчић даје бољи, потпунији и тачнији увид у историју тзв. западног Српства него било која књига сличне врсте. То је сада најзначајнији, најпотпунији зборник биографија људи који су оставили трага у историји и животу овога дијела српског народа, рађен са огромном истраживачком енергијом и примерном акрибичношћу. Подвиг који се може очекивати само од цијелог тима људи овдје је обавио један човек упорним и систематским радом (Душан Иванић).

— Пред нама је нови подвиг професора Јована Радојчића, у вишеструко обимнијим биографијама он приказује животне путеве и дела и истакнутих Срба из Босне и Херцеговине, дакле свих Срба с оне стране Дунава и Дрине. Њихове биографије су управо живи доказ јединства културног и духовног простора српског народа (Часлав Оцић).

— Реч је очигледно о замашном капиталном подухвату какав свуда у свету раде посебни биографски институти. У овом случају тај посао преузео је један једини човек, што само по себи представља подвиг раван чуду. Због тога овај рад Јована Радојчића заслужује свако поштовање, подршку и похвалу, и захвалност, наравно. Поготово стога што он хоће да сачува спомен о људима који су највећим делом живели и радили у крајевима из којих су Срби у овим нашим данима протерани и све се чини да се избришу сви трагови да су они некад тамо уопште били. Стога би се аутору могло рећи оно што се у стара времена говорило за сличне прегаоце, да га је само истинита љубав и ревност к свом народу и отачеству покренула на овај посао и дала му снаге да издржи све тешкоће и да своје дело приведе крају (Јован Деретић).

Радојчић је уз одреднице наводио изворе које је користио, као и старију и новију литературу и још к томе када су и где који од преузетих података и делова из његових текстова објављени. Зато се слободно може рећи да је овом књигом сведока нашег вишевековног постојања и трајања, књигом незаборавља, српска културна историја добила јединствено дело које на свој начин чини део свеукупне српске и уметничке баштине.

Међу биографима у српској култури видно и веома истакнуто место од сада ће припадати Јовану Радојчићу. Такво место је заслужено стекао истраживачким и научним радом.

MILAN NOŽINIĆ – AUTOR PRVOG PARTIZANSKOG ROMANA

JUNACI OD KOJIH BI IMALI ŠTO NAUČITI

Boris Vrga

Pretvoreni u simbole hrabrosti, i Nikola Demonja i Nada Dimić, o kojima je Nožinić pisao, oličenje su onih malih i mladih ljudi koji svoju aktivističku motivaciju iznalaze u revolucioniranju svijeta, rušenju njegovih neljudskih datosti i uspostavi dostojanstva te punoće ljudskog bivstvovanja.

Drugi svjetski rat, borba za oslobođenje i obnovu porobljene zemlje te izgradnja socijalističkog društveno-političkog ustroja, uvelike su utjecali na naraštaj pisaca koji su se formirali u ratu i ranom poslijeratnom periodu. Idejni principi marksizma i klasne borbe, veličanje borbe za slobodu i angažiranost u preobražaju neposredne stvarnosti, obilježili su u tematskom i izražajnom smislu novonastala djela usklađena s proklamiranim intencijama o aktivističkoj i društvenoj ulozi književnosti. Slijedom toga, uspostavljena su i temeljna načela za estetsko vrednovanje spomenute prozne produkcije karakterizirane dokumentarnošću, proživljenošću, iskrenošću, autentičnošću i angažiranošću onih sadržaja koji su posvećeni neposrednom književnom svjedočenju o pobjedi partizanskog pokreta i one revolucionarne paradigme koja je dovela do oslobođenja zemlje i uspostave novoga društvenog, političkog i gospodarskog poretka.

U panoramskom sagledavanju fenomena ratne proze, u kojoj je upravo borba partizana protiv okupatora i fašističke rasne ideologije predstavljala poseban žanr, važno mjesto pripada književniku Milanu Nožiniću, autoru,

svojedobno vrlo cijenjenih prozних djela, čijom se recepcijom i značenjima u današnje doba malo tko bavi. Vjerojatno i stoga što živimo u vremenu koje pokazuje sve manje interesa, kako za govor o onoj literaturi koju bismo mogli sintetizirati sintagmom partizanska književnost, tako i o onom kontekstu u kojem je ista nastajala, a čije se humanističke, etičke i druge vrijednosti sve više relativiziraju i potiru.

Od Šamarice do Vjesnika

Milan Nožinić rođen je 29. IX. 1921. u banijskom selu Jošavici pokraj Petrinje u kojoj je završio nižu gimnaziju i učiteljsku školu te došao u doticaj s ljevičarskim idejama postavši 1939. član SKOJ-a. Već u ljeto 1941. postao je borac prvog partizanskog odreda formiranog na Kalinama u Šamarici. Djelujući na organizaciji ustanka na Baniji, u nekoliko se je navrata vraćao ilegalno u Petrinju da bi iz nje odveo u partizane Ivu Štajcera, Slavka Janekovića i druge.¹ Nakon boračkog staža u Kalinskom odredu, bio je obavještajni oficir i organizator NOF-a i SKOJ-a na petrinjskom području. Pokrenuo je i uređivao list *Banijska mladost* (1943.- 1944.), a u jesen

¹ Ne treba dvojiti da se je Milan Nožinić intelektualno i ideološki formirao upravo u Petrinji. U vrijeme kada je u njoj polazio IV. razred niže gimnazije, 1936. godine, zbio se je čuveni štrajk učenika Učiteljske škole, koja se nalazila u istoj zgradi gdje i gimnazija. Predsjednik odbora za pripremu i izvođenje štrajka bio je skojevac Miloš Zekić, koji je stanovao u istoj (Radićevoj, op. p.) ulici u kojoj je obitavao i Nožinić, i politički utjecao na njega. Zanimljivo je da je neka poglavlja (npr. poglavlje o Demonjinoj smrti i opis voćinske bitke) Nožinić pisao u tišini i osamljenosti jedne zgrade pokraj nekadašnje Poljoprivredne škole u Petrinji, o čemu je svojedobno izjavio: *Tu su bili idealni uvjeti za rad. Nitko me nije uznemiravao, smetao.*

Moj dobri prijatelj Pajo Manojlović i Pero Salopek (akademski slikar, koji je pisca portretirao, autor spomenika u Banskome Grabovcu, op. p.) dolazili su mi povremeno na razgovore i pomagali mi. Budući da je pisac najavljuvao zbirku novela o petrinjskom životu uoči Drugog svjetskog rata, potpisnik ovih redaka zanimao se je sredinom 1990-ih za ovaj rukopis, no supruga pokojnog pisca, isti nije uspjela pronaći. Za Petrinju je vezan Nožinićev tekst objavljen u monografiji *150 godina Mesne industrije Gavrilović* (1971.) te niz epitafa uklesanih na spomenicima palih boraca i ustanka u petrinjskom kraju (Jošavica, Luščani, Mačkovo Selo, Dodoši, Banski Grabovac i dr.).

1944. dospio je u partizansku štampariju pri ZAVNOH-u u Topuskom gdje postaje član redakcije lista *Srpska riječ*, koji u to vrijeme slovi kao organ Srpskog kluba vijećnika ZAVNOH-a. Tu ga je zatekla vijest o pogibiji Nikole Demonje, legendarnog banijskog partizana, rodom iz Vlahovića kraj Gline, koji se isticao hrabrošću, junaštvom i vrlo vještom baratanju bombama i puškomitraljezom, zahvaljujući čemu je i prošao put od običnog borca do komandanta divizije.²

**U panoramskom sagledavanju
fenomena ratne proze, u kojoj
je upravo borba partizana protiv
okupatora i fašističke rasne
ideologije predstavljala poseban
žanr, važno mjesto pripada
književniku Nožiniću**

Sa ZAVNOH-om boravio je Nožinić u Šibeniku i Splitu, a po dolasku u Zagreb 1945. postao je novinar i urednik unutrašnje-političke rubrike *Vjesnika*. Time je faktički započeo njegov novinarski put na kojem je djelovao kao urednik i glavni urednik lista CK SKH *Naprijed* (1950. – 1953.), direktor *Narodnog lista* (1954. – 1959.) i pomoćnik direktora *Vjesnika* (1959. – 1963.). Kako je završio i partijsku školu „Đuro Đaković“ pri CK KPJ u Beogradu (1946./47.), to se je bavio i političkim radom. Godine 1948./49. djelovao je u Agitpropu CK KP Hrvatske, 1949./1950. radio je kao član Oblasnog komiteta KPH i rukovodilac Agitpropa za riječko područje i naposljetku, od 1963. do 1967., kao zastupnik u Saboru SRH. Treba napomenuti da je 1953. bio direktor poduzeća *Film* u Zagrebu, a od 1965. do 1969. predsjednik SKUD *Prosvjeta* iz Zagreba, a potom član njezina Izvršnog i Glavnog odbora. Umro je u Zagrebu 7. IV. 1990. gdje je i pokopan.

Nabrojena novinarska i politička zaduženja oduzimala su Nožiniću puno vremena i kreativne snage, tako da mu nije preostalo puno vremena za pisanje. Slijedom toga je i roman *Demonja* nastajao etapno. Nakon nekrologa Nikoli Demonji, objavljenog u *Srpskoj riječi* 1944., uslijedila je nevelika brošura štampana u malom i netipičnom C6 formatu (16,5 x 11,5 cm), objavljena pod naslovom *Nikola Demonja* u ediciji „Naši junaci“ koju je pokrenula tek formirana i organizirana Prosvjeta u Zagrebu 1945. godine. Na 39 stranica teksta, objavljenog ćirilčnim pismom, Nožinić je, bez većeg književnog iskustva i dublje stvaralačke koncentracije, sažeo Demonjin život i borbeni put od kapitulacije Kraljevine Jugoslavije 1941. i prvih dana ustanka na Baniji do ranjavanja u završnim borbama za oslobađanje

Slavonske Požege (5. IX. 1944.) i smrti na operacionom stolu u selu Orljavcu dan kasnije. Shvativši da je riječ samo o „skici, prilogu agitaciji i propagandi, a ne pravoj literaturi“, fasciniran Demonjinim herojskim likom, Nožinić je počeo sakupljati građu i pripremati se za pisanje opsežnijeg proznog djela kojeg je u formi romana objavio 1950. godine.³

Naglašena dokumentarnost

Izlazak iz štampe ovoga, prema Nožinićevim navodima, „prvoga historijskog romana s temom naše revolucije“, bio je povod oficijelnoj jugoslavenskoj kritici da iznese svoja zapažanja o njegovim umjetničkim vrijednostima i manjkavostima. Već sama činjenica, da je riječ o prvom ratnom romanu u kojem dominira kroničarski način iznošenja građe, upućuje na to da pisac pri njegovu pisanju nije imao uzora na koji bi se ugledao, što je posebice važno, uzme li se u obzir iznalažak ravnoteže između faktografske okosnice fokusirane na ratna događanja i konkretne antifašističke borbe te njihovu literarnu obradu.

Prvi dio ovoga romana posvećen je vojnom i političkom sazrijevanju Nikole Demonje i kronološki se odvija u rasponu od njegova povratka iz kapitulirane jugoslavenske vojske u rodni Vlahović aprila 1941. do pogibije Demonjinog komandanta Vasilja Gaćeše i njegova polaska sa četom banijskih proletera za Slavoniju maja 1942. godine. U njemu autor kroz 46 poglavlja prikazuje početak i razvitak ustanka na Baniji, poznatoj kao jednom od najizrazitijih ustaničkih krajeva, u čijem je razbuktavanju upravo Demonja imao jednu od vrlo značajnijih uloga.

Osim centralnog lika Demonje, u romanu se javlja i niz drugih povijesnih ličnosti kao što su već spomenuti Vasilj Gaćeša, Adam Mraković, Vlado Janjić Capo, Đuro Kladarin, Artur Turkulin, Ljuban Kordić, diverzant Kalc, Petar Arbutina (opisan u pripovijesti Jože Horvata *Smrt Petra Arbutine*) Petar Drapšin i drugi. Osim njih, u romanu se javlja nekoliko živih i dojmljivih epizodnih likova, od boraca-seljaka Draganova, Luke, Markeze i Jovana, antifašistkinje Kate, skojevke Sofije, pjesnika Šućura i dezertera Šuše do neprijateljskih pojedinaca, zloglasnog ustaškog pukovnika Mraka i bojnika Josipa Burgera, Herberta Tencera inženjera Švarca i drugih koji nisu interpretirani crno-bijelom tehnikom, a koji su u pripovjednu maticu romana uvedeni kako bi se izbjegla jednostranost i plošnost u prikazu itekako složenih ratnih zbivanja i međuljudskih odnosa. Upravo stoga, pojedine od nabrojanih epizodnih likova, Nožinić je prikazao vrlo plastično i živo, autentičnim narodnim jezikom temeljenom na uvažavanju govornih karakteristika svakog naratora ponaosob, primjerice lik sebičnog juriste i kukavice Šuše, koji panično bježi što dalje od mirisa baruta i njegove žene, mlade učiteljice Janice ili pak Kate Grujićeve, kojoj su ustaše ubile sina kojeg je nosila u torbi na leđima i koja, potresena tugom za mrtvim sinom, danima, izbezumljena od bola, luta po snježnim bjelinama.

Naglašena dokumentarnost i konzekventna kronološka metoda sadržana u što vjernijem i gotovo reportažnom iznošenju opće poznate građe,

² Poznat kao neustrašivi bombaš i odličan mitraljezac, Nikola Demonja je još za života ušao u legendu. Opjevala ga je narodna pjesma, a *Zapis o smrti heroja Demonje* ispevao je pjesnik Grigor Vitez (*Republika*, 1947.).

³ „Možda bih smio i ja da kažem, da je to djelo tek sada dobilo oblik romana. Jer, u prvom izdanju prvog

dijela djelo nije oslobođeno nekih elemenata koji su ga 'vukli' na kroniku... No, u nastavku rada na *Demonji* postao sam nezadovoljan onim što sam stvorio u prvom izdanju prvog dijela. Sad sam tek vidio, kako me kroničarski postupak sputava i kako taj postupak skriva, odnosno umućuje umjetničku istinu toga života, od kojega je živjela, bujala i nabujala borba naroda.“ (J. P.: *Demonja – heroj u stvarnosti i u romanu*, Razgovor s književnikom Milanom Nožinićem, *Vjesnik u srijedu*, 24. X. 1956., str. 6.).

dovela je prema mišljenju Josipa Barkovića, plodnog pisca opsežnih ratnih romana i autora pogovora izdanju *Demonje* iz 1962., do izvjesnih ograničenja i nedostataka zanatske prirode koji se najviše očituju u prevelikom posvećivanju pažnje nevažnim detaljima i takvom opisivanju Demonjinog lika pri kojemu pisac ostaje na razini vanjskih manifestacija, zanemarujući pritom psihološku razradu „njegovog duhovnog razvoja i kao čovjeka i kao komandira.“ Iako je u svojoj ocjeni Nožinićevog djela Barković išao tako daleko, da se između ostaloga, zapitao da li je Demonjina herojska ličnost uopće pogodna za romansiranu biografiju, on u svome zaključku ipak daje pozitivnu ocjenu ovom djelu navodeći kako je autor „dao snažno i neposredno djelo ... koje djeluje svojom skoro opipljivom radnjom, koja se odigrava pred našim očima.“⁴

U romanu o Nikoli Demonji autor kroz 46 poglavlja prikazuje ustanak na Baniji u čijem je razbuktavanju upravo Demonja imao vrlo značajniju ulogu

Problemom povijesne istine, koje se Nožinić u romanu morao pridržavati i njegovim kolebanjem da li da iznese „historiju, dnevnik ili roman i da uskladi sve te tendencije“ bavio se i kritičar Ivo Ladika ističući da se je „Nožinić nužno morao držati živih likova, ali je postupao i kao umjetnik služeći se metodama odabiranja, uopćavanja i dakako upotpunjavanja maštom i umjetničkom inspiracijom onih momenata koji su bili nepoznati ili ih je trebalo stvoriti radi umjetničke kvalitete djela.“⁵ Kada je riječ o „nadopunjavanju“ dokumentarne romaneskne potke, treba reći da se Nožinić uspješno služio lirskim pasusima (npr. pri opisu Šušine majke s bijelim sjajem njenih ruku i mirisima iz njene kuhinje, Demonjinim prisjećanjima na djetinjstvo i ležanje povrh vlahovičkih kestenjara, dok bijeli oblaci lete iznad pašnjaka) ili romantičnim legendama (npr. pričom o kuriru na bijelom konju, Bosiljkinim zazivanjem mjeseca i dr.), dok su manjim uspjehom rezultirali pojedini naturalistički pasusi, primjerice Miloševo pričanje o pokolu u glinskoj crkvi ili ustaško mučenje predsjednice Kate.

Sve ove zamjerke Nožinić je nastojao ispraviti objavom cjelovitog romana 1956. godine, u kojem je, prema neposredno izgovorenom priznanju, preradio pojedine dijelove iz prvog dijela, kojega je lišio digresija

Nikola Demonja

i kompozicijski čvršće povezao, te nadopisao drugi i treći dio. U drugom dijelu romana obradio je Demonjine borbe vođene 1942., 1943. i 1944. u prostoru između Save i Drave, a u trećem njegovo ranjavanje u Slavonskoj Požegi i umiranje na operacijskom stolu u nedalekom Orljavcu ujesen 1944. godine, u vrijeme kada se već uvelike naslućivao kraj rata.

Ocjenjujući ovaj roman u cjelini, kritičar Vlatko Pavletić je kao njegovu najjaču stranu istakao upravo akcionu dinamiku i opise bitaka koji su po njemu „vrlo plastični, autentični, dinamični, napeti i bez sumnje idu u najbolje stranice koje su o samoj vanjskoj borbenoj akciji napisani poslije rata kod nas“. On ističe da Nožiniću „uopće bolje uspijevaju opisi akcije nego psihološke analize i refleksivne digresije.“⁶ Osvrćući se na legendarni Demonjin lik, Pavletić konstatira kako je isti stvoren na „granici dokumentarne istinitosti i simbolične pretjeranosti ... čas odviše tkan od poetske pređe, a čas opet suviše prikazan u svom mesu“ i kako je isti „zagnjuren u široku rijeku događaja, od kojih nisu svi ni jednako važni niti koliko treba zanimljivi, ipak ostao nedovoljno prođubljen.“

Njegovo mišljenje dijeli i Muris Idrizović tvrdeći kako unatoč au-

4 J. Barković: *Demonja*, „Republika“, 1951., br. 4/5, str. 410. – 412.

5 Ivo Ladika: *Milan Nožinić – Demonja*, „Letopis Matice srpske“, 1950., br. 5., str. 397.

6 Vlatko Pavletić: *Roman Milana Nožinića o heroju Nikoli Demonji*, „Vjesnik“, 25. XI. 1956., str. 7. Spomenuti borbeni akcionizam, ratna dinamika i napetost pojedinih prizora, vjerojatno su bili ključni razlozi zbog kojih je dio ovog romana publiciran i u formi stripa. Prvo objavljivanje uslijedilo je u zagrebačkom dječjem i omladinskom tjedniku *Plavi vjesnik* 1960. godine, štampanom u nakladi od 70.000 primjeraka. Scenarij za strip, objavljen u dvije epizode, napisao je književnik Danko Oblak, a nacrtao ga je ilustrator i dizajner Žarko Beker. Strip je bio vrlo popularan te je zauzeo drugo mjesto na čitateljskoj rang-listi omiljenosti. Prva epizoda *Demonje* publicirana je 1963. u *Strip reviji*, a krajem 1968., u proširenom (nadopisanom i nadocrtanom) obliku u dva sveska *Našeg stripa*. Slabo je poznata činjenica da je ovaj strip bio izložen na velikoj međunarodnoj likovnoj izložbi *Ne fašizmu* održanoj u Firenci 1975. godine, ali i na drugim

izložbama, čime je zadobio epitet jednog od najboljih jugoslavenskih ratnih stripova. Reprintirala ga je 2013. u Zagrebu *Udruga za očuvanje baštine i popularizaciju hrvatskog stripa ART 9*. Prema Nožinićevim navodima Šime Šimatović je napisao scenarij za film prema *Demonji*, no isti, iz njemu nepoznatih razloga, nije nikada snimljen. Nožinić je 1980., zajednički s Vladimirom Tadejom, napisao scenarij za igrani film o Nikoli Demonji, koji također nije realiziran. O popularnosti ovog Nožinićevog romana, govori činjenica da je isti objavljen u čak četiri izdanja. Prvo izdanje objavilo je 1950. zagrebačko „Novo pokoljenje“ u 15.000 primjeraka, drugo sarajevska „Svjetlost“ 1956. u 4.500 primjeraka, treće zagrebačka „Prosvjeta“ 1962. u 3.000 primjeraka i četvrtu, konačnu verziju, 1982. zajednički zagrebačka „Prosvjeta“ i „Školske novine“. Tom prigodom romanu je kao epilog pridodana pripovijest „Jabuka“. Zanimljivo je da su likovne opreme za ove romane radili naši vrhunski slikari: Edo Murtić, Miljenko Stančić i Fadil Vejzović.

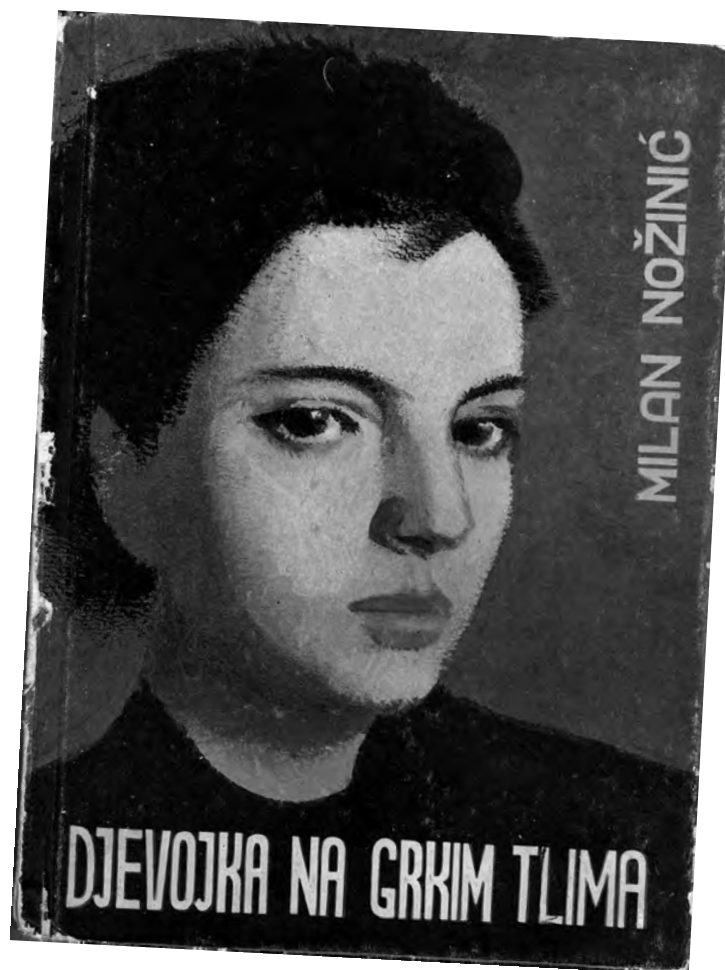
7 Muris Idrizović: *Društvena situacija u Nožinićevom 'Demonji', 'Odjek'*, 1957., br. 4(78), str. 4.

torovoj koncepcijskoj usredotočenosti na Demonjinu ličnost, „Demonja nije najuspjeliji lik u ovoj povelikoj knjizi“ budući da je u istoj prikazan kao „borac koji u gradaciji raste uporedo s razvojem događaja i ulogom u tim događajima, dok mu je unutrašnji život ostao nepotpuno osvijetljen.“⁷

Vlatko Pavletić kao najjaču stranu istakao je akcionu dinamiku i opise bitaka koji su po njemu „vrlo plastični, autentični, dinamični, napeti i bez sumnje idu u najbolje stranice koje su o samoj vanjskoj borbenoj akciji napisani poslije rata kod nas“

Nožinićevo nastojanje da se faktografski predložak romana ispoštuje u što većoj mjeri, doveo je do prevlasti vanjskih zbivanja (npr. opisi bitaka, rasporedi jedinica i njihovo naoružanje) nad unutrašnjim životima njegovih junaka što je navelo istaknutog pripovjedača i romansijera Mešu Selimovića na zaključak po kojem je pisac u „građenju spoljašne slike viđenoga postigao vanrednu plastičnost“ dok „većini ličnosti, pa i Demonji, nedostaje unutrašnja dimenzija, pa ćemo uzalud tražiti unutrašnja protivurječja, lomove, moralne, etičke pa i filozofske stavove.“ Prema Selimoviću mišljenju, najbolja mjesta u romanu su ona u kojima je Nožinić odstupio od kroničarskog pristupa i na kojima „priča začudno sočno, s pripovjedačkom sugestivnošću koja osvaja ... što se najvidljivije i najuspjelije osjeća na početku II. dijela koji predstavlja čudnu mješavinu lirike – neobične arome, neobične fakture – snoviđenja, narodske šale, čudnih monologa, živih dijaloga, brzih i oštih karakterizacija likova. Te stranice, kao i neke druge (Demonja na Kiklopovu kamenu, razmjena zarobljenika, Demonjina operacija i smrt svjedoče o nemalim mogućnostima Milana Nožinića“.⁸

Nije se teško složiti sa Selimovićem kada kao jedno o najupečatljivijih mjesta u ovoj knjizi izdvaja Demonjinu operaciju, pri čemu svi nastoje da mu spasu život, mada znaju, baš kao i sam Demonja, da taj pokušaj neće dati rezultata. Autorove riječi: „Demonja je pustio da ga bodu i da ga režu. Liječnici su, oni to moraju. On je pustio, neka obave svoju dužnost, od koje će njima biti lakše živjeti, a njemu neće biti teže umrijeti“, pokazuju njegovu pripovjedačku vještinu da na živ i zanimljiv način oblikuje ovaj dramatski momenat u kojem Demonja, poznat kao neustrašivi borac i „prkosnik smrti, koji mora moći što naumi“ (kako ga je jednom zgodom okrstio sam pisac), kojega vodi borbeni zanos i istin-

Izdanie Lykos, Zagreb, 1961.

sko junaštvo doživljava tragičan kraj. Unatoč tome, bilo bi pogrešno roman svesti samo na Demonjina akcijska ratna zbivanja, budući da je njegova sadržajna platforma puno kompleksnija, svedena na eksplikaciju idejnih i psiholoških, poglavito etičkih i emocionalnih narativa koji opterećuju likove u kaosu ratnih zbivanja, kakav je npr. odnos između Demonje i Bosiljke ili pak Demonjin stav prema suborcu iz čete Grive i lijepoj djevojci Borici.

Završna Nožinićeva rečenica „Rodiće majka sina i opet će mu dati ime Nikola“ nedvosmislena je etička poruka o pobjedi života nad smrću i mostu izgrađenom između prošlosti i budućnosti. Ona je elokventna sinteza epskih, lirskih i dramatskih elemenata ovoga romana, dokaz elementarne snage naroda i onih njegovih predstavnika koji su u stanju vlastitim junaštvom i hrabrošću utjecati na svijet i mijenjati ga te služiti kao primjer novim naraštajima iz kojih će izrasti novi Nikole.

Nakon što se afirmirao zamašnim romanom o Nikoli Demonji, Nožinić je objavio svoj drugi historijsko-biografski roman *Djevojka na grkim tlima* (1961.) čiji je siže inspiriran životom, revolucionarnim djelovanjem i herojskom pogibijom prve partizanke Hrvatske, devetnaestogodišnje Nade Dimić u ustaškom logoru u Staroj Gradiški. Iako je pri pisanju ovoga romana, Nožinić uvažavao biografske podatke svedene na Dimićkin boravak u nekoliko zatvora, ilegalni rad u Sisku i Karlovcu, priključenje Prvom sisačkom partizanskom odred, zatočeništvo u

⁸ Meša Selimović: Milan Nožinić: *Demonja*, „Izraz“, 1957., br. 1., str. 51. - 52.

logoru gdje je užasno mučena i naposljetku likvidirana, on je u istome uspio izbjeći linearnu dinamiku i epsku širinu (koji su – zbog nastojanja da se kroz Demonjin lik, iskaže i početak organiziranog antifašističkog ustanka na Baniji – na stanoviti način dominirali u *Demonji*) te literarno markirati unutarnji život glavne junakinje i iskristalizirati njezin psihološki portret.⁹

Pozivajući se na spomenute konkretne događaje iz Nadina života, Nožinić posredstvom introspekcija i reminiscencija referira o tome na koji su se način isti reflektirali na njezinu psihu i ličnost, karakteriziranu ljevičarsko-revolucionarnim svjetonazorom i nepokolebljivom šutnjom pred svojim okrutnim mučiteljima kojima nije odala, ne samo nijedno ime pripadnika komunističkog pokreta, već ni vlastiti identitet. Iako se takvo njezino ponašanje može doživjeti i kao parafraza komunističke direktive o stoičkom vladanju pred političkom policijom i u ekstremnim represivnim okolnostima, ista u književnoj transpoziciji zadobija značaj junačkog čina i herojske geste.

**Pri pisanju romana o Nadi Dimić,
Nožinić je uvažavao biografske
podatke svedene na Dimićkin
boravak u nekoliko zatvora,
ilegalni rad u Sisku i Karlovcu,
priključenje Prvom sisačkom
partizanskom odredu, zatočeništvo
u logoru gdje je užasno mučena i
naposljetku likvidirana**

Prepoznavši u zavjetu Dimićkine šutnje nadmoćnu snagu njezine ličnosti, Nožinić je istu pretvorio u esencijalni topos svoga naracijskog diskursa, nadograđenog romantičarskom idealizacijom i poetsko-lirskim slikama i vizijama. Artikulirajući antropološki lik Nade Dimić fakcionalno (činjenično) i fikcionalno (literarna estetizacija onih zblij-skih datosti koje se naziru iza prezentirane faktičnosti), autor je ovom romanu pridao egzistencijalističko-esencijalistički i transcendentalno - ontički značaj sadržan u propitivanju smisla dobra i zla, bivanja i svjesnog žrtvovanja jedne premlade žene za vrijednosne postulate roda, političke ideje i nacije.

Prihativši se literarne obrade života i smrti dvoje heroja iz narodnooslobodilačke borbe, teme koja zbog svojih autentičnih povijesnih datosti i još živih svjedoka, naizgled nije pružala previše prostora za relevantnu književnu univerzalizaciju, Nožinić je uspio realizirati dva zanimljiva, etički angažirana povijesna romana, čiji se semantički potencijal odčitava, kako na planu moralno-političke tendencioznosti, tako i na planu tematizacije utjecaja ovih dvaju protagonista na svijet koji ih okružuje. Pretvoreni u simbole hrabrosti, i Nikola Demonja i Nada Dimić oličenje su onih malih i mladih ljudi koji svoju aktivističku motivaciju iznalaze u revolucioniranju svijeta, rušenju njegovih neljudskih datosti i uspostavi dostojanstva te punoće ljudskog bivstvovanja.

**Pozivajući se na spomenute
konkretne događaje iz Nadina
života, Nožinić posredstvom
introspekcija i reminiscencija
referira o tome na koji su se način
isti reflektirali na njezinu psihu i
ličnost, karakteriziranu ljevičarsko
- revolucionarnim svjetonazorom
i nepokolebljivom šutnjom pred
svojim okrutnim mučiteljima**

Koliko god djelovale individualno i moćno, obje ove herojske figure ne funkcioniraju kao nadljudna stvorenja i nadčovječni konstrukti izdvojeni iz svoje neposredne sredine, već kao metafore kolektivnog bunta i one antropološke koncepcije koja svoje poslanje iznalazi u pružanju moralnog otpora i nepomirljivom suprotstavljanju zlu, ostvarenju sna o slobodi kao zavjetu ljudskog opstanka i uspostavi kulta čovječnosti po cijenu vlastite smrti, koje se isti nimalo ne plaše. Zahvaljujući tako pojmljenom humanizmu, vjerni vizijama boljeg i pravednijeg svijeta za čiju su realizaciju založili svoje živote, oba ova herojska lika nadrastaju vrijeme u kojem su živjela i djelovala te zadržavaju svoju simboličku relevantnost i u današnjem postmodernističkom, no i korjenito promijenjenom, poprilično revizionističkom, društveno-političkom i sociokulturnom kontekstu.¹⁰

⁹ Povodom 70. godišnjice smrti Nade Dimić, održan je u ožujku 2012. u Obrazovnom centru Spomen područja Jasenovac Okrugli stol Nada Dimić u kulturi sjećanja. Podsjećanje na spomenike, ulice, škole i tvornice koje su nosile njezino ime, bila je prava prilika – tim više što su kao organizatori skupa upisani i Centar za komparativno – historijske i interkulture studije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te Srpsko narodno vijeće – da se aktualizira značaj ovog Nožinićevog romana, što se nažalost tom prigodom nije dogodilo.

¹⁰ Štoviše, moglo bi se reći, kako se isti ukazuju u novom svjetlu. U tom smislu, nije suvišno upozoriti na zanimljivo obrazloženje o aktualnosti Nožinićevog romana *Demonja* u današnje vrijeme, koje je u pogovoru reprinta istoimenog Bekerovog stripa eksplicirao Matko Vladanović (Zagreb, 2013., str. 151.).

On naime tvrdi da je lik Demonje „katalizator zajedničkog otpora“, „ideja koja ujedinjuje raspršene i relativno neuspješne prakse otpora u jednu impozantnu silu“, jer „skinemo li s protagonista i antagonista već pomalo izbljedjele uniforme iz Drugog svjetskog rata pa na ogoljena tijela navučemo neke nove maske doći ćemo do zaključka da ključna postavka priče o otporu protiv kolonizatora još uvijek nije izgubila svoj potencijal. Zamijenimo li vojnike njemačkog Reicha i figure domaćih izdajnika njihovim suvremenijim, premda daleko bezličnijim pandanima u liku proponenata neoliberalnog kapitalizma, a partizanske figure figurom izmaltretiranog i eksploatiranog mnoštva koje se danas nekim drugim načinima bori za opstanak, dolazimo do ključa kojim se Bekerov strip otvara suvremenosti.“

NAŠA PREZIMENA (7)

OD IMENA I NADIMKA
DO PREZIMENA

Živko Bjelanović

Jedan od načina tvorbe prezimena u Bukovici je prijelaz iz vrste ličnog imena ili iz vrste ličnog nadimka u vrstu prezimena bez ikakve promjene forme. Konverzijom lično ime *Perica* i lični nadimak *Mačak* postaju prezimena: prezime *Perica* i prezime *Mačak*

1. Naznaka teme

U članku je riječ o prezimenima koja se svojim oblikom ne razlikuju od ličnih imena ovakve ili onakve tvorbenne strukture. Bit će to prezimena tipa Đurica, Radan, Vukša itd. Da bismo razumjeli zašto su takve forme, potrebno je kazati, makar samo u nacrtu, da se na cijelom prostoru nekad zajedničkog srpskog ili hrvatskog jezika prezimena oblikuju trima tvorbenim načinima.

Prvi način nastaje tako da se osnovi dodaje sufiks karakterističan za prezimenu tvorbu i to ili neproširen, tj. sufiks -ić, ili proširen, tj. sufiks -ović/-ević. Ovakvu tvorbu nazvat ćemo *sufiksacijom*. Drugi je tvorbeni način sasvim suprotnog karaktera. Nastaje skraćivanjem prezimenske postave za sufiksni segment. Zato takvu tvorbu možemo nazvati *desufiksacijom*. Za primjere ovih dvaju tvorbenih načina navest ću već spominjana prezimena *Cvjetan* — *Cvjetanović* i *Vukadinović* — *Vukadin*. Treći je način tvorbe prezimena u Bukovici također vrlo čest. Radi se o prezimenima koja nastaju prijelazom iz vrste ličnog imena ili iz vrste ličnog nadimka u vrstu prezimena bez ikakve promjene forme. Takav tvorbeni način literatura imenuje terminom *konverzija*. Konverzijom lično ime *Perica* i lični nadimak *Mačak* postaju prezimena: prezime *Perica* i prezime *Mačak*. Svaki od ova tri načina ima karakter jezične zakonitosti. Zakonitost se ostvaruje ili težnjom da jezični znak i oblikom jasno iskaže pripadnost svojoj antroponimskoj vrsti ili težnjom da se isti sadržaj iskaže što je moguće jednostavnijom formom. Prema ovoj drugoj težnji prezimena se oblikuju ili *desufiksacijom* ili *konverzijom*.

2. Općenito o ovim prezimenima

Prezimena ove forme ima u antroponimikonu Bukovice više od 10%, njih sedamdesetak. Iako je riječ o prezimenima koja su manje brojna ne samo od prezimena tvorenih od ličnih imena nekim sufiksom karakterističnim za prezimenu tvorbu, od prezimenâ ili tipa *Damjanić* ili tipa *Janković*, odnosno *Vukčević*, nego i od prezime-

na nastalih od ličnih nadimaka, kao što su *Bjelobrk*, *Ćoraš* ili *Pjevalica*, ipak je riječ o značajnom sloju antroponima dijela sjevernodalmatinskog zaleđa.

Svako je od ovih prezimena nastalo u nekom dalekom vremenu i svako motivirano ličnim imenom nekog dalekog pretka. Zato nije moguć pouzdan odgovor na pitanje je li npr. prezime *Ivaniš* nastalo prijelazom iz ličnog imena u prezime ili je nastalo desufiksacijom od prezimena *Ivanišević*. Sličan je odnos i između prezimena *Dobre* i *Dobrić*, *Karan* i *Karanović*, *Marin* i *Marinović*, *Maruna* i *Marunić* itd. u Bukovici. S nešto više sigurnosti možemo odrediti status prezimena tek kad im se različiti oblici javljaju istovremeno, u istom kontekstu, za oznaku istog entiteta, kao npr. *Cvjetan* i *Cvjetanović* u Đevrskama ili *Grga* i *Grgić* u Kruševu. Teškoće nastaju otud što su se tajne nastanka prezimena izgubile u vremenu, pa im nije moguće jasnije naznačiti odnos između osnovnog lika, dakle prezimena kako se javlja u službenoj upotrebi, i varijacije nastale promjenom njegove forme. Samo bismo praćenjem upotrebe prezimena u duljem vremenskom razdoblju mogli pouzdanije utvrditi da li mu je oblik nastao ovim ili onim tvorbenim načinom. Takvo bi praćenje bilo moguće samo onda kad bismo imali pisanih tragova za svaki pojedini znak od vremena njegova nastanka pa do naših dana.

Sva ću prezimena forme ličnog imena podijeliti u dvije skupine. U prvoj će biti ona prezimena koja sam već spominjao u dosadašnjim člancima i tamo im opisao ono najvažnije što bi moglo zanimati čitaoc. Bila bi to prezimena: *Beneta*, *Dražeta*, *Gajica*, *Ivaneža*, *Ivaniš*, *Ivas*, *Jelača*, *Jurica*, *Katuša*, *Mijaljica*, *Pešelj*, *Pešut*, *Peurača*, *Vujko*, *Vukanac* kao i ona koja sam nešto ranije ovdje spomenuo: *Cvjetan*, *Đurica*, *Perica*, *Radan*, *Vukas* i *Vukša*. Njima se ovdje neću baviti. Od ranije spominjanih prezimena kao što su *Adam*, *Karamarko*, *Pilja*, *Šveljo* i *Vukmirica* kazat ću u ovom članku o svakom od njih ponešto od onoga što nije već kazano. U drugoj su skupini svi ostali primjeri: *Božina*, *Dragaš*, *Milanko* itd.

3. Prezimena po tvorbenim osobinama

Prezimenima ove skupine tvorbenne će osobine biti opisane kao da se radi o ličnim imenima bez obzira na to jesu li ona postala prezimenima *konverzijom* ili *desufiksacijom*. Tvorbene se odlike ove skupine prezimena kreću u rasponu od netvorbenosti do tvorbenosti različitim tvorbenim načinima. Netvorbeno je npr. prezime *Adam*, a prezimenu *Vukmirica* tvorbeni su elementi rezultat dvaju tvorbenih načina. Na širem prostoru našega jezika prvo je prezime češće u obliku *Adamić*, odnosno *Adamović*,¹ ali u užem arealu nisam čuo bilo kakvu varijaciju osnovnog oblika, pa ne mogu pouzdanost kazati je li imenu forma u kojoj se naših godina javlja u sjevernodalmatinskoj subregiji rezultat ovog ili onog modela u oblikovanju njegove tvorbenne strukture. Onakvo kakvo je sada u Zelengradu, prezime *Adam* porijeklom je lično ime² netvor-

¹ Od prezimena *Adam* u Hrvatskoj je češće prezime *Adamić*, a po broju nosilaca prezimena ispred i jednog i drugog jest prezime *Adamović* (v. *Leksik prezimena SR Hrvatske*, izd. Institut za jezik, Zagreb, 1976).

² "A stara se Vajka klela svačim na svijetu da je ta kamenica tu otkad god je Pozderova kuća postala, i da je

još kao dijete čula govoriti da je bila tu i prije toga, još davno, u vrijeme kad je na tom istom fundamentu živio neki stari pop Adam", V. Desnica, *Zimsko ljetovanje*, Sabrana djela, knj. I, izd. Prosvjeta, Zagreb, 1974, str. 111.

bene strukture. Slično imenu *Mojsije*,³ rijetko je na sjevernodalmatinskom prostoru u obliku u kojem ga navode biblijski tekstovi.⁴

Između prezimena netvorbenog karaktera (*Adam*) i prezimena tvorenog s više tvorbenih načina (*Vukmirica*) nalaze se prezimena tipa *Dobre* i tipa *Dobrota*. Prva od ovih prezimena zapravo su lična imena koja pripadaju tvorenim poznatima u literaturi pod nazivom *hipokoristici*. Radi se o riječima koje posebnim tvorbenim načinom nastaju od temeljnih riječi i to skraćivanjem. Tako je ime *Dobre* nastalo skraćivanjem imena *Dobroslov* po poznatom načelu iz jezične teorije da je od dva oblika prikladniji onaj koji u sebi spaja potrebnu razumljivost i veću jednostavnost. Kao što je ovo prezime još su u Bukovici prezimena *Demo*, *Pilja*, pa, možda, još *Relja*. U većeg broja antroponima tipa *Dobrota* nalaze se hipokorističke pokraćnice u osnovnom dijelu njihove strukture i tamo manifestiraju svoje tvorbene prednosti u odnosu na ostale vrste osnova. Neka su prezimena izvedena samo jednim sufiksom ove ili one vrijednosti, npr. *Božina*, *Dragaš*, *Dujilo*, *Grgas*, *Lukač*, *Marin*, *Markoš*, *Maruna*, *Matas*, *Matek*, *Mijak*, *Mirilo*, *Mladen*, *Punoš*, *Radak*, *Radaš*, *Radeka*, *Rađen*, *Šimunac* ili *Vitas* od *Božo*, *Drago*, *Dujo* itd., u drugih je u istoj poziciji sufiksni odsječak koji bismo mogli opisati kao prošireni sufiks ili kao integraciju dvaju sufiksa: *Jurašin*, *Marčinko*, *Milanko*, *Milijaš*, *Mirčeta*, *Šimurina*, *Vulelija* itd. Od svih prezimena forme ličnog imena treba posebno izdvojiti prezimena tipa *Đurica* i *Vukanac* jer su sufiksi kojima su izvedena (tj. -ica i -ac) u istom značenjskom polju u kojem su i sufiksi tipični za prezimenu tvorbu (tj. -ić i -ović/-ević), dakle *Đurica* kao *Đurić*, odnosno *Đurović*, *Vukanac* kao *Vukanić*, odnosno *Vukanović*.

4. Prikrivena lična imena

Ovako kako je oblikovan, podnaslov nije dorečen jer bi mu značenje trebalo doreći formulacijom: Prezimena u kojima je prikrivena forma ličnog imena. Svakom prezimenu iz ove skupine prikrivenost je posebne vrste: prezimenu *Dragola* prikrivenost je posljedica pojednostavljanja izvorne forme *Dragojilo*, odnosno *Dragojila*,⁵ prezimenu *Karamarko* lično je ime prikriveno prvim dijelom složene strukture prezimena, pridjevom turskog porijekla, značenja "crn",⁶ a prezimenu *Šveljo* lično je ime prikriveno protezom /š/ (kako sam to svojevremeno već objasnio). Primjerima ove skupine pripadala bi još prezimena *Borak* i *Zorica*. Osim što ih je moguće dovesti u vezu s ličnim imenima *Borislav* i *Zorislav/a*, odnosno s pokraćenim oblicima *Bore* (*Boro*), *Zore* (*Zora*), moguće im je izvorne vrijednosti i izraza i značenja objasniti povezujući ih s općim imenicama *bor* i *zora*. Skupini bismo mogli pridružiti i prezime *Sladak*. Prikrivenost mu je posljedica činjenice što je lično ime takve forme pripadalo antroponimikonu nekadašnjeg vremena sjevernodalmatinske subregije.

5. Još dva prezimena

To su prezimena *Miodrag* i *Ra(j)ić*.⁷ Iako svojom formom pripadaju prezimenima o kojima je riječ u ovom članku, dosad ih nisam spominjao jer su svojevrsni po tvorbenom načinu. Prezime *Miodrag* složeno je jednostavnim slaganjem dvaju pridjeva u jedan znak, dakle drugačije čak i od prezimena *Vukmirica*. Prezime *Ra(j)ić* tvoreno je na razini ličnog imena neplodnim sufiksom, sufiksom toliko rijetkim u tvorbi antroponima Bukovice da je *Ra(j)ić* jedini primjer s ovakvim završetkom. Kako je sufiks -ić toliko plodan u tvorbi

prezimena, obiteljskih nadimaka i ličnih imena ne samo u Bukovici nego i u preostalom dijelu srpskog i hrvatskog jezičnog prostora, došlo je do neutralizacije razlike između dvaju sličnih oblika, dakako na štetu oblika rjeđe upotrebe. Najbolje se to vidi u teritorijalnoj raspodjeli prezimena *Ra(j)ić*. Prema popisu stanovništva 1948. u Benkovačkom Selu bilo je samo prezime *Ra(j)ić* sa 68 nosilaca toga znaka u 7 porodica, a pedesetak godina kasnije u istom selu popisani nosioci i prezimena *Raić* i prezimena *Raić* i to tako da je bilo nešto više stanovnika s karakterističnim završetkom u prezimena nego onih s prezimenom na -ić. Ovakvom interpretacijom antroponim *Ra(j)ić* postao je prezimenom prijelazom iz jedne u drugu vrstu antroponima bez promjene izvorne forme. Teško je predvidjeti koliko će ga dugo u takvom obliku moći sačuvati njegovi nosioci.

6. Brojčane vrijednosti

Brojčane su vrijednosti i u ovom korpusu slične onima koje smo već zabilježili u skupinama s manjim brojem prezimena. Dominantna je osobina i ovog korpusa da se demografska slika iz popisa stanovništva 1948. godine razlikuje od one iz popisa 2001. god. Ne samo da je prema posljednjem popisu ostalo u Bukovici tek 24% stanovnika s nekadašnjim prezimenima nego se u toj subregiji izmijenila i etnička struktura. U odnosu na svojevremeni udio od preko 70% stanovništva srpske nacionalne pripadnosti u ukupnom broju u drugom je popisu udio tog korpusa spao na 30%. Drugi je značajan podatak onaj o prosječnom broju članova u porodici. Po ovom se razlikuju dva popisa stanovništva. U prvom od njih bilo je i u srpskim i u hrvatskim porodicama podjednako velik broj članova (5-7), što je znak da je u zaleđu sjeverne Dalmacije podjednakim kontinuitetom života u patrijarhalnim zadrugama živio i jedan i drugi živalj. U kasnijem se popisu stanovništva, tj. onom s početka ovog milenija, nekadašnje stanje ravnoteže sasvim izmijenilo. Za pouzdan sud o razlozima zbog kojih je u srpskim porodicama broj članova disproporcionalno opao bilo bi potrebno temeljitije istraživanje. Pouzdana bi mogla biti samo slutnja da je poslije egzodusa stanovnika srpske nacionalnosti ostala na njihovim ognjištima samo starčad.

7. Zaključne napomene

Prezimena forme ličnog imena značajan su dio korpusa prezimena Bukovice. Mnogima od njih zameten je put postanka, pa ne možemo pouzdano znati je li ovaj ili onaj od njih nastao prijelazom iz jedne u drugu antroponimsku vrstu, iz vrste ličnog imena u vrstu prezimena bez promjene forme, ili je nastao skraćivanjem dužih oblika, izostavljanjem sufiksa -ić ili -ović, sufiksa karakterističnog za prezimenu tvorbu, tip *Vukadinović* – *Vukadin*. U članku je tvorbena struktura ovih prezimena opisana sa stanovišta opisa tvorbe ličnih imena. Iako je prezimena kakvo je prezime *Dobre* tek nekoliko u fondu od sedamdesetak primjera, pripada prezimenima toga fonda posebno mjesto jer su svojom jednostavnošću, kratkoćom oblika i značenjskom prozirnošću validne baze za tvorbu drugih antroponima, npr. *Božina* od *Božo*, a ovo od *Božidar*, *Radan* od *Rade*, a ovo od *Radoslav* itd. Prezimena forme ličnog imena pokazuju u teritorijalnoj raspodjeli karakteristike kakve susrećemo u raspodjeli većeg broja ostalih prezimenskih skupina Bukovice.

3 "Najprije svojim neobičnim imenom koje mu je valjda udario materin zavjet ili kaluđerski čef – bio je to jedini čovjek po imenu Mojsije za koga se u čitavom tom kraju znalo", V. Desnica, *Pripovijetke*, Sabrana djela, knj. III, izd. Prosvjeta, Zagreb, 1974, str. 47.

4 Usp. *Ade*, *Adamac* i *Adamčina* u *Rječniku* moje knjižice.

5 Usp. *Dragojila*, lično ime hrvatske književnice Dragojle Jarnević (1812-1875).

6 Usp. *Karađorđe*, "crni Đorđe", kako su Turci zvali vođu srpskog ustanka.

7 Zanimam ortografsku kolebljivost u prezentaciji prezimena, tj. *Raić* ili *Rajić*.

ŽENSKI ANTIFAŠISTIČKI ZAGREB, GALERIJA NOVA: 6. 12. – 10. 12. 2014.

ANTIFAŠISTKINJE 1930-ih

Srđan Sandić

Istraživanje Barbare Blasin i Igora Markovića prezentirano je dokumentarnom izložbom koja, nalik udžbeničkoj "vremenskoj crti", donosi razvoj događanja koje autori smatraju relevantnim za formiranje zagrebačke ženske antifašističke scene tridesetih

Na poticaj i poziv *Centra za ženske studije* u Zagrebu, Barbara Blasin i Igor Marković, osmislili su istraživačko-umjetnički projekt "Ženski antifašistički Zagreb". Iskustvo rada na umjetničko-istraživačkom projektu "Ženski vodič kroz Zagreb" (2003-2006.) koji se uspješno u tom razdoblju prezentirao putem galerijske izložbe, prezentacijskih i zagovaračkih štanova na ulicama i u knjižnicama grada Zagreba, vođenjem grupe po gradskim lokacijama važnim za žensku povijest te naposljetku objavljivanjem knjige u suradnji s organizacijama B.a.B.e. i BLOK, te izdavačkom kućom "Meandar" bilo je, kako sami autori priznaju – od velike koristi za rad na ovome projektu.

Projekt "Ženski antifašistički Zagreb" zamišljen je kao kontinuirani projekt, gdje se kroz male prezentacijske izložbene cjeline zajednici predstavljaju kronološkim redom dijelovi istraživanja. Izložbene cjeline nazvane su "otvorenim uredima" po uzoru na početak projekta "Bilježnje grada bilježenje vremena" udruge "Bacači sjenki" u kojem su formirali takve urede s intencijom da uključe u istraživanje i publiku ili da joj ponude mogućnost da sama doprinese daljnjem toku istraživanja. Ovaj prvi i uvodni otvoreni ured naslova "Prolog – Žensko pitanje i antifašizam uoči II. svjetskog rata" bavio se antifašističkom ženskom scenom u Zagrebu 30-tih i dužom povijesću ženskog organiziranja, te borbom za radna, obrazovna i politička prava.

Istraživanje Barbare Blasin i Igora Markovića, inače grafičke urednice i člana redakcije "Prosvjete" prezentirano je dokumentarnom izložbom koja, nalik udžbeničkoj "vremenskoj crti", donosi razvoj događanja koje autori smatraju relevantnim za formiranje zagrebačke ženske antifašističke scene tridesetih.

Nakon što je izvršna direktorica *Centra za ženske studije* Rada Borić pozdravila brojne goste i gošće, autori projekta su u uvodnom dijelu tribine predstavili sam projekt, kao i ovo događanje. Naglasili su da je za masovno učešće žena u antifašističkom pokretu tijekom Drugog svjetskog rata nužno razumjeti kontekst međuratnog razdoblja kao i žensku borbu za politička, radna i obrazovna prava koja se može pratiti sve do početka stoljeća, pa i ranije.

Osim pacifističkog zalaganja ženskih grupa mora se uzeti u obzir rad sindikalnih organizacija koje se posebno 30-ih sve više uključuju u zajedničke akcije i koalicije protiv uspona fašizma kao i brojne studentske i omladinske organizacije i, naravno, komunističku partiju u SKOJ.

Bogatu, uglavnom nepoznatu pacifističku aktivnost ženskih organizacija na tribini je u dijalogu s autorima projekta predstavila gošća iz Novog Sada Gordana Stojaković, koja godinama istražuje ženske pokrete međuratnog i ratnog razdoblja kroz njihove publikacije. O sindikalnim borbama i sindikalnom radu govorila je Jagoda Milidrag Šmid, fokusirajući se na sličnosti tadašnje situacije i današnjeg sve snažnijeg ugrožavanja radničkih, a posebno ženskih radničkih prava i ukazala na nužnost aktivnijeg i profiliranijeg organiziranja sindikata. Vjeran Pavlaković, profesor na Filozofskom fakultetu u Rijeci, govorio je o studentskom pokretu za vrijeme i neposredno nakon Španjolskog građanskog rata i sukobima koji su se odvijali između antifašista i frankovaca posebno istaknuvši da se, nasuprot danas čestim tumačenjima, nije radilo isključivo o studentima pripadnicima komunističke partije već i o brojnim članovima ili simpatizerima Hrvatske seljačke stranke, potvrđujući tezu autora projekta da je antifašizam u Zagrebu imao heterogenu političku strukturu.

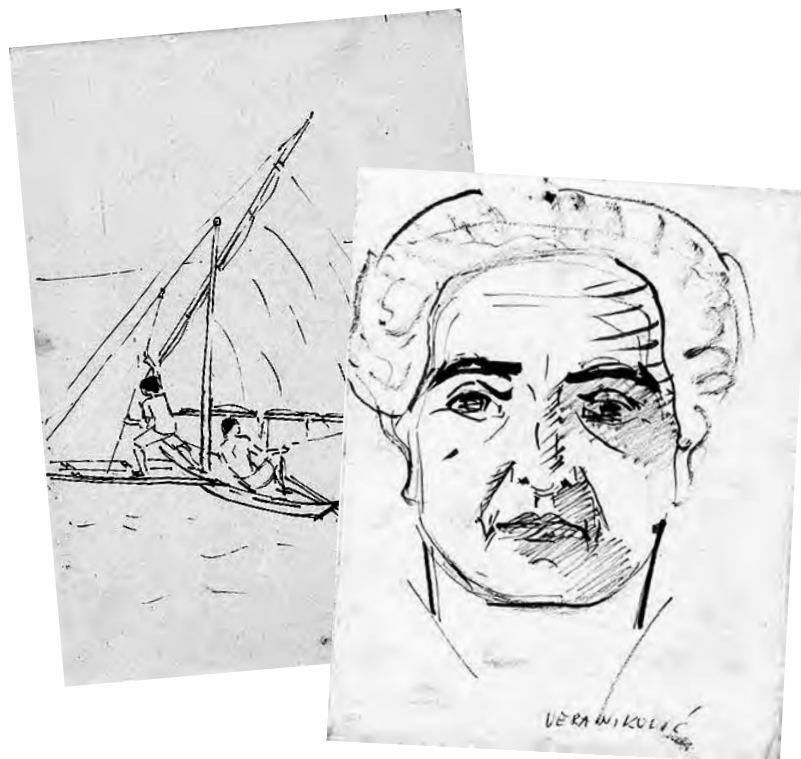
Iznimno je bila zanimljiva i diskusija koja je otvorila i neka nova pitanja, poput odnosa ženskih, ali i sindikalnih i socijaldemokratskih organizacija prema antisemitizmu.

VERA NIKOLIĆ PODRINSKA – ZABORAVLJENA SLIKARICA, BARUNICA I HUMANITARKA

TALENTIRANA PLEMKINJA S PREKRIŽJA

Ljiljana Vukašinić

Izgradnjom Predsjedničkih dvora 1964. godine prisiljena je zauvijek napustiti Prekrižje i vratiti se građanskom životu u obiteljskoj rezidenciji u Teslovoj, nekadašnjoj Nikolićevoj ulici, u Zagrebu čime je svijet barunice Vere Nikolić Podrinske zauvijek izgubljen

U godini u kojoj je priređena prigodna retrospektivna izložba slikarice Naste Rojc u Umjetničkom paviljonu, privukavši pritom dosta pažnje pitanjima, više ili manje otvoreno i direktno, iz slikaričina privatnog života, a manje onima revalorizacije umjetničkog opusa – čemu takve izložbe uglavnom služe, prilika je da se sjetimo ne tako poznate, ali jednako inspirativne umjetničke i životne sudbine. One slikarice i barunice Vere Nikolić Podrinske.

Obje rođene osamdesetih godina 19. vijeka, pripadale su i kretale se u najvišim društvenim i kulturnim krugovima na prijelomu stoljeća, jedna kao pripadnica visoke građanske klase u zamahu, a druga provincijalnog plemstva u njegovu zenitu. Očevi su im zauzimali visoke političke pozicije u vrijeme Hrvatsko-srpske koalicije, okupljeni oko politike novog kursa i pri tom održavali velika gospodarska imanja, Rojčevo u Bjelovaru i ono iznad Zagreba na Prekrižju. Upravo su to mjesta koja su postala važne točke u životima slikarica, za koja su bila intimno vezane i koja postaju česti motivi njihovih djela, posebno Vere Nikolić.

Veže ih još jedna činjenica, osim što datumom rođenja neminovno pripadaju krugu ženskih slikarica tzv. treće generacije koje dobivaju priliku školovati se na novo osnovanim umjetničkim institucijama u zemlji, ali i vani i postaju prve profesionalne umjetnice, njihove slike i brojni predmeti, dokumenti i memorabilije danas dijele istu sudbinu. Dio su umjetničke zbirke dr. Josipa Kovačića "Hrvatske slikarice rođene u 19. stoljeću", darovane gradu Zagrebu 1988. godine. Zbirka sadrži preko hiljadu umjetnina 33 slikarice, između ostalog Slave Raškaj, Mile Vud, Zdenke Pexidr-Sriće, Čate Dujšin, Dore Car, Anke Krizmanić... Upravo skandal oko slikarske ostavštine ove posljednje, narušava inače jedinstvenu priču i kolekcionarski poduhvat nadnacionalnog umjetničkog značaja, a otvara i pitanje zašto zbirka u dodijeljenim prostorima u Radićevoj ulici nakon toliko godina ostaje zatvorena za širu javnost, ali i van fokusa istraživača i ljudi "iz struke". Činjenica da njom upravlja Muzej grada Zagreb, nadajmo se umanjuje mogućnost da zbirka postane "kontroverznom" u bilo kojem pogledu, što svakako ove umjetnice i njihova djela nisu zaslužila, ne samo po njihovoj

umjetničkoj vrijednosti, već puno širem kulturološkom značaju za jednu perifernu umjetničku sredinu, u kojoj su nastojale ravnopravno se afirmirati i priključiti tokovima i zbivanjima na evropskoj sceni pritom mijenjati još uvelike prisutne predrasude i stereotipe o ženama kao uopće nesposobnim za neke više umjetničke domete.

O Veri Nikolić malo se zna. O slikarici Nikolić i njenom umjetničkom opusu i razvoju svjedoče sačuvana djela, o barunici Veri i njenom privatnom životu možemo hvatati samo djeliće i crtice, dovoljno da postane jasno da se radi o iznimnoj ljudskoj sudbini, koja je odavno trebala biti dostojno romaneskno i filmski zabilježena. Kao kćerka pravника dr. Vladimira Nikolića Podrinskog i barunice Elle, r. Scotti, rođena u Zagrebu 1886. godine, doživjela je sudbinu velike većine pripadnika aristokratskog svijeta tog vremena. Ponijela je teret posljednjeg predstavnika roda, čijom se smrću ugasila loza Podrinskih. Ogranak porodice koji plemstvo vuče vjerojatno još od pretka Save Nikolića Podrinskog (od Belovara) koji je barunsku ugarsku titulu dobio 1688. godine za zasluge caru i carevini, krajem 18. vijeka se nastanjuje u Zagrebu. Nikola Nikolić Podrinski bio je upravitelj zagrebačke pošte i posjednik imanja u Rakovom Potoku, čiji potomci dobivaju 1884. ugarsko plemstvo, a Verin otac Vladimir uz niz počasti i ugarski barunat 1914. godine.

Slikarica Vera Nikolić posljednja je od djece imućnih roditelja koja se tradicionalno likovno obrazovala, primala je privatne poduke od uglednog slikara Otona Ivekovića, a potom nastavila formalno likovno obrazovanje koje će zahvaljujući financijskoj stabilnosti potrajati jako dugo. Kasnije upisuje i završava Privremenu višu školu za umjetnost i obrt (Likovna akademija), boravi u Beču 1915/16. gdje kopira stare majstore, navodno joj je omiljeni bio jedan od najvećih slikarskih ironičara – Frans Haals. Već iduće godine, 1917. ima prvu samostalnu izložbu sa velikim brojem izloženih djela, koja su, vjerojatno i zahvaljujući slikaričinom prezimenu dobro prodavana, a nekolicinu su kupili i službeni krugovi za vladu i nadbiskupsku palaču. Slikaricu se pritom upozorilo da ne bi trebala kao barunica prodavati svoja djela, tako da je sav prihod dala u dobrotvorne svrhe za ratnu siročad. Do kraja života ostat će

predana pokroviteljskom i dobrotvornom radu, koji je možda u duhu odgoja jedne mlade plemkinje, zasjenio i onaj umjetnički.

Boravak u Parizu dvadesetih godina, prvo na akademiji Julian, a potom zajedno s kolegama Sergijem Glumcem i Savom Šumanovićem u ateljeu Andrea Lhota, obilježiti će zrelu i najznačajniju fazu slikaričina stvaralaštva kada primjenjuje postkubističku lhotevovsku analizu prostora i boje u građenju prikaza, posebno krajolika. U slikarskim počecima slika uglavnom ljude koji je okružuju, poznat je portret sestre Dagmar s izrazito fino uhaćenim portretnim karakteristikama, a vrlo čest motiv su seljaci i seljanke, vinciliri i španovi koji su radili na imanju na Prekrižju.

Slikarica je primala privatne poduke od uglednog Otona Ivekovića, a potom nastavila formalno likovno obrazovanje koje će zahvaljujući financijskoj stabilnosti potrajati jako dugo. Već 1917. imala je prvu samostalnu izložbu s djelima koja su se vrlo dobro prodavala

Upravo će joj Prekrižje biti jedna od najčešćih slikarskih inspiracija, a slikala ga je i vraćala mu se i kada više nije bila vlasnica. Nakon smrti oca 1933. godine, Vera je preuzela brigu i vođenje čitavog imanja, u čemu je bila više nego uspješna, što potvrđuju brojna priznanja sa gospodarskih izložbi. Prekrižje je bilo poznato po svojim vinogradima, a Nikolići tokom 19. vijeka po tom što su preuzimali iz Beča suvremene sorte grožđa i udomaćili ih u našim krajevima. Postoje sačuvani Verini crteži vinograda, koje je često radila kao vrlo detaljne, stručne prikaze za potrebe vođenja gospodarstva, jedan od uspješnijih je crtež Stari vinograd na Pantovčaku iz 1925. godine. Imanje iznad Zagreba ostalo je zabilježeno i na njenim brojnim fotografijama, čitav jedan ladanjsko-grofovski svijet u nestajanju. Veliki foto albumi koji se čuvaju u zbirci Kovačić zasigurno su pravi inventar vremena i načina života koji danas poznajemo samo sa stranica romana Turgenjeva, Bunjina, Prousta, koje na žalost Nikolići nisu imali. A Prekrižje je ugostilo čitavu galeriju likova, od nadvojvoda (sestra Dagmar bila je udana za nadvojvodu Leopolda Habsburga Lothringena), banova, župana, biskupa, barunica i grofica do ratnih zarobljenika u oba svjetska rata, seljaka i služinčadi. Barunica je primala na imanju i financijski osiguravala kolege umjetnike, a posebnu empatiju iskazivala je prema onima plemićkog porijekla, Kamilu Tompi, Sonji Tajčević – Kovačić, Vinku Grdanu i posebno Leu Juneu kojemu omogućuje put u Pariz i organizira prvu izložbu. Dvoje umjetnika vezivalo je cjeloživotno prijateljstvo koje će, kao i žustre rasprave o aktualnim tokovima u umjetničkom stvaralaštvu, imati veliki utjecaj na modernost u izrazu slikarice Vere.

Prekrižje je ugošćavalo i one manje sretne. Za vrijeme Velikog rata tu su boravili ruski vojni zarobljenici i obavljali potrebne fizičke poslove, čija lica je Vera često skicirala, a u vrijeme Drugog rata dio imanja služio je kao vojni logor za savezničke vojnike, koje je barunica pomagala kao i petero ratne siročadi iz srpskih sela.

Zanimljivo da se o privatnom životu slikarice vrlo malo zna. Nikad se nije udavala za razliku od brata i sestre koje je otac Vladimir razbaštinio i odrekao ih se jer se Veri-

na sestra Dagmar razvela od nadvojvode Leopolda, a brat Teodor oženio slovenskom glumicom i relativno mlad umro. Krajnje odgovorno i s očito usađenim osjećajem plemenite dužnosti Vera Nikolić preuzima brigu o nećakinji, princezi Mariji Gabrijele Habsburg kao i čitav teret nasljedstva Podrinskih. Pa ipak, bilo je tu uvijek vremena za dokolicu i brojna slikaričina putovanja zabilježena na fotografijama i slikama, od ljetovanja u Novom Vinodolu gdje je 1939. godine sagradila vilu, do plaža Venecije i Lisabona, zimovanja u Švicarskoj, Belgiji i Austriji i dalje putovanja po sjevernoj Africi, SAD-u, Kanadi, sve do Dalekog istoka. Put u Bangkok 1951. godine na poziv prijateljice grofice Nandine d'Ansembourg-Bombelles opisala je u putopisu "Od Zagreba do Bangkoka" koji u nastavcima objavljuje u listovima Naprijed, Narodnom listu, Seljačkoj slozi, Pioniru itd. Kao cjelina tekst izlazi u Ljubljani 1957. godine pod naslovom "Put u Sijam" popraćen slikaričnim ilustracijama. Dirljiv je opis baruničine djetinje zabrinutosti, kao žene koja je tada prošla šezdesetu godinu, oko toga da li će je dugogodišnja glavna gazdarica imanja Janica uopće pustiti na tako dalek put ili sam trenutak pred polazak, kada joj teško pada rastanak od Prekrižja.

I u posveti na početku knjige stoji: *"Uspomeni mojih milih i dragih roditelja, Dru Vladimiru Nikoliću-Podrinski i Elli Nikolić-Podrinski, koji su me učili cijeniti sve što je dobro i lijepo u svijetu, ali mi ponajprije usadili u srce ljubav prema rodnoj grudi."* Objavljuje i članke sa putovanja po Sjevernoj Americi, gdje je boravila u dva navrata u pedesetim i šezdesetim godinama, jednom kao gošća obitelji violiniste Balokovića. Uspijeva organizirati nekoliko izložbi i često daje intervjuve za televiziju, radio i novine uglavnom o zemlji iz koje potječe, a članci su popraćeni reprodukcijama njenih slika.

Bez voljenog Prekrižja ostaje 1945. godine, kada joj je nakon kraće internacije konfiscirano imanje i vila. Izgradnjom Predsjedničkih dvora 1964. godine prisiljena je zauvijek napustiti Prekrižje i vratiti se građanskom životu u obiteljskoj rezidenciji u Teslinoj, nekadašnjoj Nikolićevoj ulici, čime je svijet barunice Vere Nikolić Podrinske zauvijek izgubljen. (Na toj lokaciji nalazi se danas poznati zagrebački restoran Vinodol, čije ime se dovodi u vezu sa slikaricom i njenim životom.)

Iako je svojim rođenjem imala sve preduvjete za bavljenje umjetnošću, što se od mlade plemkinje i očekivalo u nekoj mjeri, bilo kao pokroviteljice ili da razvija vlastiti talent, Vera Nikolić je to shvatila kao ozbiljan životni poziv. Uz Nastu Rojc i Slavu Raškaj jedna je od rijetkih umjetnica koje su bile poznate za života, koje su imale samostalne izložbe i bile uključene u sve aspekte umjetničkog života svog vremena. Bila je redovna članica udruženja "Lada", članica Kluba likovnih umjetnica, nakon 1945. godine primljena je u ULUH na čijim izložbama sudjeluje, kao i na onima LIKUM-a. Bavila se ilustriranjem časopisa i knjiga, objavljivala članke, a nadasve je voljela fotografiju. Prema riječima Matka Peića, umjetnica koja je intenzitetom života, duboke povezanosti s prirodom, zemljom i seljacima s jedne strane i svim blagodatima kulture i aristokratskog porijekla s druge, bila naša Georges Sand.

Njegov opis barunice Nikolić kada se pojavljuje na vratima kabineta na Akademiji likovnih umjetnosti manifest je toj životnoj strasti, gotovo poput portreta Naste Rojc u lovačkom odijelu: *"Čvrstim korakom, sigurno pruženom rukom i još sigurnije – u osmijeh – uperenim okom, ulazi neobična dama sedamdesetih godina. Kabanicom i čizmama bila je stari Tolstoj, a frizuram i obrvama mladi Gogolj. Tvrd nos, čvrste čeljusti, jaki zubi... Nadmoćno, elegantno i mirno prešutjela je u rukovanju da je barunica... Nije rekla ni: Vera. Samo Slikarica Nikolić..."*

Zalaganjem Josipa Vanište 1971. godine priređena joj je retrospektivna izložba u Muzeju za umjetnost i obrt. Iduće godine Vera Nikolić umire u Zagrebu u 86. godini života, baš kao i Nasta sama i ubrzo zaboravljena od svih.

УГЉЕША ШАЈТИНАЦ: *САСВИМ СКОРМНИ ДАРОВИ*, БЕОГРАД: АРХИПЕЛАГ, 2012. (III. ИЗДАЊЕ),
 УГЉЕША ШАЈТИНАЦ: *БАНАТОРИЈУМ*, БЕОГРАД: АРХИПЕЛАГ, 2014.

БАНАТОРИЈУМ / САНАТОРИЈУМ

Сања Шакић

Различитост браће, ликова у *Сасвим скромним даровима*, огледа се и у генерацијској разлици приказаној супростављањем „американизације“ и „русификације“, запада и истока те различитим односом према прошлости

„Човек мора да се избори за право да умре изван великих историјских догађаја. У миру и с правом на личну историју.“

(*Сасвим скромни дарови*, 77)

Познати драмски и прозни писац Угљеша Шајтинац у листопаду је за роман *Сасвим скромни дарови* из 2011. године добио још једно признање. Поред Виталове књижевне награде „Златни сунцокрет“ за најбољу књигу године и награде „Бора Станковић“, писцу је уручена Еуропска награда за књижевност у Bruxellesu чиме је Шајтинац постао други добитник престижне награде из Србије, након Јелене Ленголд 2011. Роман је одмах по изласку био добро прихваћен код критике и публике, а ово признање ће засигурно придонијети новим пријеводима и издањима, али и новим читањима.

Широј публици је Шајтинац вјеројатно најпознатији по изврсној драми *Hudersfild* из 2005. која је екранизирана у истоимени целовечерњи играни филм 2007. године у режији Ивана Живковића. Његов драмски опус чини десетак драма и радио-драма, збирка прича Чемер, четири романа (осим наведеног, то су *Чуда природе*, *ВОК ОН!*, *Нада станује на крају града*) и два романа за дјecu. Нову награду попутило је и обновљено занимање за роман *Сасвим скромни дарови*, али и нова збирка прича *Банаторијум* у издању Архипелага.

Тамо гдје ти ниси

Сасвим скромни дарови је епистоларни роман састављен од двадесет и шест писама која два брата, Вукашин и Жива, размјењују за вријеме Вукашиновог боравка у Сједињеним Америчким Државама. Иако је у роману ријеч о размјени е-mailова, писма су написана

у складу са жанром епистоларног романа: ријеч је о опширнијим писмима у којима се приповиједају догађаји и која доносе сложене карактеризације двају protagonista. Млађи брат Вукашин борави мјесец дана најприје у New Yorku, а затим у Chicagu, поводом стипендије за драмске писце Источне и Средње Еуропе, упознаје људе из цијелога свијета те се настоји изборити за финансирање изведбе свог новог драмског текста. За вријеме његовог путовања, Жива је у њиховом родном мјесту Зрењанину, у Банату, гдје живи уобичајеним животом испуњеним пословним и обитељским проблемима, а неиспуњеним романтичним заплетима.

Различитост браће огледа се у осталим садржајним аспектима романа те је генерацијска разлика приказана супростављањем „американизације“ и „русификације“, запада и истока те различитим односом према прошлости. У писмима пратимо развој Вукашиновог путовања и успех у каријери, обитељску трагедију и напредак Живиног романтичног сусрета са женом из прошлости. Цијели роман је припрема за коначни обрат за који сазнајемо у посљедња два писма: браћа су замијенила мјеста, Жива се одселио у САД и живи са својом новом обитељи, а Вукашин се вратио кући, започео романтичну везу и предаје на факултету у Новом Саду.

Ријеч је о роману који својом формом сугерира одређено читање и оправдава сладуњавост. Критичари су му углавном приговарали управо то: претјерану сентименталност и патетичне исказе. Иако наглашено сладуњави изрази привржености, љубави и потпоре које размјењују браћа можда могу на тренутке засметати данашњем читаоцу будући да је ипак ријеч о роману 21. стољећа, а не сентименталном роману 18. стољећа, ради се о промишљеном поступку који је у складу с формом романа, а не о невјештом

упливу у патетику. Осим тога, упораба помало архаичног жанра и њему сукладних стилских средстава сугерира и драмски припрема врхунац романа у виду закључка да се сусрет није догодио. Односно, као читатељи не присуствујемо тренутку сусрета Вукашина и Живе јер је размјена писама или е-mailова могућа само док су они раздвојени.

У завршном писму, Вукашин помиње Анахарсида, филозофа који је путовао по хеленским земљама и који је био убијен када је у скитској земљи покушао увести хеленске обичаје. Вукашин се препознаје у његовој судбини јер и сам неуспјешно покушава увести нове обичаје, али такођер уводи идеју егзила у којем повратак у родну земљу није могућ јер егзил, у пренесеном али и дословном смислу, представља смрт. Адресат и адресант су изгубљени један за другог, а бол губитка посредује текст, али га не надокнађује. Исказе љубави и њежности, колико год на тренутке били претјерани, требали бисмо можда читати као фигуре, тј. као „фрагменте љубавног дискурса“, јер према Barthesовој тези у љубави не постоји метајезик: почетак писања је у сазнању да писање ништа не може надокнадити, да је оно „тамо гдје ти ниси“.

Све мање каменчића у тим мозаицима

Банаторијум и ина проза збирка је коју чини једанаест кратких прозних текстова који се разликују дужином, стилем и квалитетом. Иако је у првом реду ријеч о приповијеткама, посљедња од њих (*Мејсон у ваздуху*) више наликује пјесми у прози неголи приповједном тексту те „ина проза“ неодређено захваћа све те кратке прозне облике који се у неким случајевима доимају као вјежбе – вјежбе за неку бољу збирку прича?

За готово све приповијетке можемо рећи да се држе понављајућим реалистичког проседеа осим приповијетке *Амико*. Ријеч је о најдуљој причи која обухваћа готово половицу књиге и која се стилски и садржајно поприлично разликује од њезина остатка. Нажалост, у питању је лоше замишљена и реализирана прича о чудесним и апсурдним догађајима у којима судјелује протагонист након што га остави ђевојка. Након што му лопов украде актовку у којој се налази „важна ствар“ која би промијенила њезино мишљење, пратимо јунака у авантурама које укључују борбу с вепром, силазак у подземље и рат Соргонаца и Аргусоваца. Догађаји и једнако чудни ликови се нижу апсурдном логиком све до коначног проналаска актовке у којој се налазе кекси „шеширићи“ које његова дјевојка воли. „Шеширић на крају“ је и нека врста „новоговора“ којом се користе ликови и због којег се цијела прича доима као кичасти patchwork митолошких и фантастичних елемената повезаних апсурдном мотивацијом.

Приче с реалистичком мотивацијом су далеко успјешније реализиране иако је теже говорити о некаквом стилском и тематском јединству у збирци. Ако о некаквом јединству може бити ријечи онда је то нагласак на судбинама обичних људи у којима се, мање или више успјешно, огледају велика питања сувременог свијета. Збирка се отвара стиховима руске групе Кино, а том уводном фигуром сугерира нам се да ће бити ријечи о ликовима који преживљавају дан за даном, не промишљајући живот и не судјелујући у великим

догађајима: „депресија без присуства фантазија“ (114). Тематски инвентар збирке захваћа понављајуће мотиве малог мјеста, његове препознатљиве становнике и њихове мале побједи у депресивном и безвољном окружењу. У приповијетци *Солунци не говоре*, протагонист се затиче у Грчкој поводом стогодишњице Првог свјетског рата од које му је „мука“ као и од свих великих повијесних догађаја. Догађај и промјену за којом жуди остварује, попут осталих ликова, искључиво на приватном плану. Однос према повијести паралелан је с односом према држави и њезином мањку социјалне правде. У *Пресиденту Републики – спасио даљшое* јунак немоћно псује државу („О, јеби се, државо, сва без слуха за моје жеље.“ (43)), али у завршетку приче се успијева изборити за властити простор одлуком да не судјелује на пријему код председника.

Насловна приповијетка спада међу засигурно најуспјешнија остварења, а од осталих прича одскаче понављајуће фрагментарном формом и маштовитим третирањем стварности. Већ на самом почетку, Банату и његовим становницима се придају одлике мистичног и полустварног мјеста: „Мутантни ко људи а људи ко мутанти... На задужици, мртви ту обилазе живе. Да виде ко је осто.“ (13) Јунак не постоји сам за себе, он живи у симбиози с мјестом те је и сам чудовиште: „Нас тројица имамо четири ноге и четворо очију.“ (14) Иако су у средишту три пријатеља који незрело проводе средње године кажњени усудом („Бог [је] хтео да ми будемо без воље“ (15)), они нису носитељи рудиментарне фабуле него је прича организирана као измјена фрагмената који су или минијатуре банатских ликова или догађаји у којима се преплићу прошлост и садашњост, суровост и суосјећање, резигнираност и хумор. Успркос томе што овако конципиран лик „четверооког чудовишта“ омогућује искошену перспективу, чини се да прича више понавља стереотипе неголи што их оспорава.

Будући да је наглашен насловљавањем збирке, као њезина „надтема“ се појављује Банат као мјесто радње које на посебан начин интонира збивања. Овдје дакако није ријеч само о стварном Банату јер наслов збирке имплицира успостављање везе између одређене покрајине и санаторија: *Банаторијум* је мјесто изљечења, али и мјесто у којем нитко не жели бити. Из птичје перспективе, како то дочарава протагонист *Разгледнице с морског дна*, Банат је само „део предела“, „нешто на шта слећу“. Његови становници су такођер статични, неспособни да се прилагоде времену у којем су се затекли: „Ми тугујемо што се старо не обнавља са истим жаром као што жалимо за новим које се не успоставља.“ (36) Из те статичности која се у тексту огледа понављајуће у његовој концентрацији на стања, а не на радње, ликови се каткад успијевају изборити за слободу на приватном плану. Иако је Банат почетна (и крајња) точка, његово „стање ума“ се метафорички шири гдје год његови становници путују, а у њему се огледају велики догађаји модерног доба који га непосредно дотичу: у крајњем домету збирке на цијели свијет се гледа као на *санаторијум*. Међутим, због мањка економичности, недостатка маште и стилске неусклађености, амбиција да барем на тренутке Банат функционира у књижевности попут Београда или пак Новог Београда у коначници није досегнута овом збирком.

ТЕОФИЛ ПАНЧИЋ: *39 ДАНА ЛИПЊА*, PROFIL, ЗАГРЕБ, 2014.

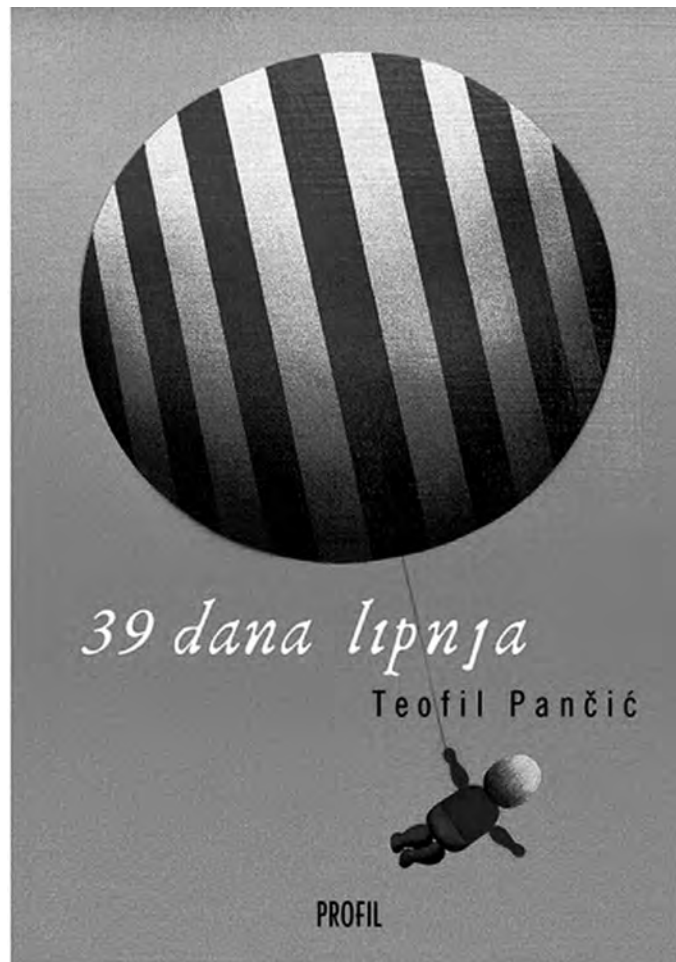
ВОДИТЕЉ ДНЕВНИКА ИЛИ АКТИВИСТ НА ГОДИШЊЕМ

Дубравка Богутовац

Методом дедукције закључујем да су српски писци они који нису хрватски, ерго, 'наши' писци, а нису ни страни писци (пошто их се не преводи), него су нешто друго, то јест треће, то јест између, то јест ни тамо ни овамо, то јест више ни сами не знамо шта су – они су напосто српски писци. Нешто што стоји на засебном месту и у полусенци, као неки осебујан жанр, као, шта знам, *gay одељење у porno-shopu*

39 дана липња назив је двадесете књиге Теофила Панчића, што је само по себи помало застрашујуће, кад узмемо у обзир да аутор има само десет година више него што његов липањ има дана. Очито се ради о још једном у низу доказа да је вријеме субјективна категорија – дапаче, илузија (*а вријеме за ручак двоструко већа*, додао би Douglas Adams). Било како било, ријеч је о првој књизи овога аутора која није живјела неку врсту медијима посредоване преегзистенције. Мишљена је као књижевни текст, за разлику од претходних деветнаест, које су углавном окупљале његове колумне, есеје, критике и осталу дискурзивну прозу, објављивану у различитим тисканим и електроничким медијима.

У предговору *39 дана липња*, под насловом „О индикацијама, мерама опреза и нуспојавама“, отварају се два значајна питања за разумијевање овога текста, али и за разумијевање књижевних текстова начелно: прво питање гласило би: које је то „ја“ овога текста?, а с њим у вези је и друго: проблем жанра. Другим ријечима, „могући“ аутор се на самоме почетку своје књиге обраћа „могућој“ читатељици и / или „могућем“ читатељу с питањем које поставља заправо самоме себи: јесам ли ја тај који је водио овај дневник? Или је то радио нетко други? Ако је то ипак радио нетко други, тко би он могао бити? „Једно од оних папирнатих бића која иначе станују у књигама...“, сугерира могући одговор; *питање жанра*, пак,

оставља на бригу онима који ће дневник читати, и то само ако им је од воље.

Такозвани професионални читатељ се у оваквој ситуацији редовно осјети п(р)озваним да покуша понудити могуће одговоре на провокацију текста (о провокацијама аутора да не говоримо). Стога је почетак овога читања уједно и одговор на питање тко је тај „ја“ који приповиједа ову причу. У основи бисмо га могли одредити као *водитеља дневника* и / или *активиста на годишњем одмору*. Строго гледано, није то баш прави годишњи одмор, јер водитељ дневника ипак има неки задатак – писање књиге. Ријеч је о резиденцијалном боравку у тзв. стану за писце у Сплиту. Али ипак се ради о некој врсти одмора, јер је субјект измјештен из властите свакодневице. И то на море. У липњу. Кад су такве околности посриједи, упутно је позвати властито читатељско (и не само читатељско) искуство те се сјетити да се обично ништа весело не може изродити из идеје да друштвеног активиста пошаљете на годишњи одмор. Напротив. Такве акције најчешће заврше нападима меланколије или, у горем случају, декомпензацијом личности. Овај дневник тако не нуди ништа налик лаганом љетном штиву. У њему има таман онолико тежине колико има диференцираних идентитета приповједног „ја“.

У драми „Балкански шпијун“ Душана Ковачевића Подстанар у једном тренутку поставља питање госпођи Даници, које се односи

на њезинога мужа Илију Чворовића, газду „куће, окућнице, жене и идеје о слободном човеку и слободној земљи“, а могло би се исто тако и односити на водитеља овога дневника. Он њу, наиме, пита, сав преплашен: „Колико њега има?“ У овоме дневнику њега има најмање деветнаест. Ако не и двадесет и један. Тих деветнаест Теофила појављује се у различитим модусима и интензитетима: некад као лажно скромно самоодређење, некад као фигура, некад као лик, некад као конструкт у погледу пролазника. Ево само неких од деветнаесторице:

„А ја, ја сам човек лишен маште. (...) Тек сам један дан у Сплиту, а већ сам избеглица. (...) Да се не лажемо, ја сам мртац на условној слободи. (...) А ја? Потпуно изван контроле, али и трајно без сертификата. Ринфузан, све у свему. (...) Са овом седом брадом, округлим лицем и одговарајућим змијским телом, сам себи све чешће заличим на Жижека. Ако скинем његове тикове, моћи ћу да га дублирам у мање захтевним сценама.“

**“Са овом седом брадом,
округлим лицем и
одговарајућим змијским
телом, сам себи све чешће
заличим на Жижека. Ако
скинем његове тикове, моћи
ћу да га дублирам у мање
захтевним сценама”**

Та деветнаесторица грађана (којима се повремено придружи и још понеки) доста се муче, између осталог, анкетама. На неколико мјеста у овај су дневник, наиме, уметнута анкетна питања, која се баве лажним липанским темама као што су, рецимо, погрешне животне одлуке, страх од смрти и томе слично. Осим ових *light* тема из анкета, дневник покреће и многе друге теме: пријатељство, самоћу, писање као потрагу за идентитетом, плуралност идентитета, измјештеност итд. „Па добро, али можда је књига интроспективна, филозофствујућа, богата емоцијама?“, упитат ће могући аутор. И могућа читатељица одговорит ће му: „Јесте.“ Овај писац, иначе потпуно лишен маште, како сам наводи у управо цитираном предговору, доноси већ негде око 20. странице свога дневника једну љубавну причу због које ће неки од његових читатеља можда морати одложити привремено књигу, да би се добро исплакали и тек можда сутра наставили с читањем... а онда ће, већ 4 странице даље, морати опет одложити књигу, јер ће се петнаестак минута церекати над трактатом о онтолошком статусу гавуна.

Дневник обилује тзв. универзалним исказима, чији је генератор један од деветнаесторице грађана о којима је било раније рјечи.

Не би се могло рећи да је управо тај који производи универзалне исказе надређен цијело вријеме свим осталима – његова снага је промјењива; понекад га надгласа и неки од *осталих*. Типичан исказ овога гномски расположеног приповједача је, рецимо, овај: „Балкан је вежба скромности пред Несагледивим.“ Посебно ваља истакнути једног од деветнаесторице, којег бисмо могли назвати *наивно закерало*. И он је, попут његовог претходника, склон универзалним исказима, али су они понешто друкчији: „А ја се нешто мислим: а шта то уопште има да се открије после дванаесте године, а да ишта вреди?“

Посебно су занимљиве дионице дневника у којима се разматра тзв. „фикционализујући ефекат удаљености“. Ријеч је о некој врсти очуђења, које долази с дистанцом. Рецимо, 15. липња водитељ дневника установљује да се тамо далеко, иза много више од седам гора и много мање од седам мора готово сигурно и даље налази земља Србија, опијена цвијетом липе. Оданде му стижу заумне новости, али се он, за дивно чудо, уопће не живцира над њима. Управо супротно: смије им се. А да је тамо, било би му друкчије... Овако га живцирају сасвим друкчије ствари. А и живцирају га на неки друкчији начин. Безазлен начин. Рецимо, ангажирано брани тезу да би онај тко би успио увјерити људе да престану носити јапанке учинио непроцењиво много за љепоту свијета. Ипак, и тај фикционализирајући ефект удаљености има границе: закључак до којег један од деветнаесторице долази, на ту тему, јест да је немогуће радикално иступити из тзв. идентитета, јер ће се увијек наћи нетко да те у њега врати...

Сад је већ вјеројатно посве јасно да *водитељ дневника* баш и није дошао „на море“: у једном тренутку (тачније, 25. липња) он сам себи поставља питање: на што или по што сам ја то дошао? Чини му се да је дошао по оно што тражи и на свим осталим мјестима; то нешто не може се пронаћи у целини или у неком већем комаду, како каже он: „само понеки прахчић те супстанце засветлуца ако га угледаш у правом тренутку из правога угла.“ Проблем је у томе што нитко не нуди стипендије за такву једну супстанцу, па човек треба бити довитљив, уважити *правила жанра* (опет се враћамо на почетак и проблематику жанра из предговора!) и изразити жељу да напише књигу.

Пред нама је та књига, о липњу без липе, о блиставим и страшним стварима, с насловницом Васка Липовца, чији је атеље овај *активист на годишњем одмору* напустио тешка срца, јер му се на тренутак учинило да би баш у њему могао живјети, и то сретно. Можемо још само поставити питање за крај: ако је право мјесто за *водитеља дневника* Липовчев атеље, које је право мјесто за ову књигу? Чак и на то питање један од деветнаесторице даје одговор: „Методом дедукције закључујем да су српски писци они који нису хрватски, ерго, ‘наши’ писци, а нису ни страни писци (пошто их се не преводи), него су нешто друго, то јест треће, то јест између, то јест ни тамо ни овамо, то јест више ни сами не знамо шта су – они су напросто српски писци. Нешто што стоји на засебном месту и у полусенци, као неки осебујан жанр, као, шта знам, гау одељење у *porno-shopu*.“

MILOŠ URBAN: *LORD MORD – TRILER O PRAGU*, NAKLADA LJEVAK, ZAGREB, 2013.

ČIJI JE PRAG

Srđan Sandić

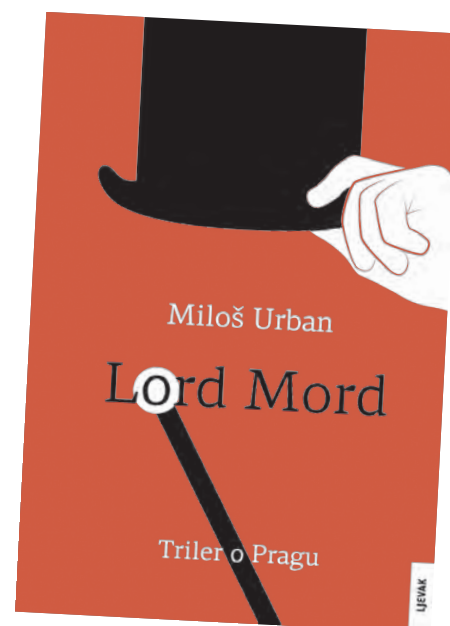
Urban je kroz atmosferično *noir* pismo prožeo humor i cinizam, opisujući politička i društvena previranja s kraja 19. stoljeća u Pragu, interesne skupine, u narodu poznatije pod terminom „mafija“ tako da masno zarade, dok se u državi vodila borba između onih koji su željeli samostalnu Češku i onih koji su željeli ostati unutar Austro-Ugarskog Carstva

Godine 2008. Urban je objavio roman „Lord Mord“, egzistencijalistički triler protkan elementima fantastike i groteske. „Lord Mord“ (ili „Lord Smrt“) zanimljiva je povijesna alegorija svakodnevice obojana atmosferičnim tekstovima s gustom radnjom, dok propituje „cijenu“ napretka. Tekstovi tj. likovi (tekst je lik; lik je tekst) su živopisne osobe koje „samo žele“ da ih svijet pusti na miru. Urban je kroz atmosferično *noir* pismo prožeo humor i cinizam, opisujući politička i društvena previranja s kraja 19. stoljeća u Pragu, interesne skupine, u narodu poznatije pod terminom „mafija“ tako da masno zarade, ali usput i unište dio povijesne gradske jezgre koja im neopisivo smeta, dok se u cijeloj državi vodila paralelna unutarnja borba između onih koji su željeli samostalnu Češku, i onih koji su željeli ostati unutar Austro-Ugarskog Carstva.

Sve događaje pratimo kroz perspektivu Grofa Arca, hedoniste i bonvivana koji ne želi sudjelovati u previranjima, ali ga na kraju protiv volje u njih uvuku.

Glavni protagonist knjige, izvrсни je mačevalac sklon hedonističkom životu. On je čovjek koji ima svoje principe koji uključuju posjećivanje bordela, ispijanje apsinta, dok problem s bolesnim plućima pokušava ublažiti uživanjem tableta s heroinom. Ipak, hrabro se suprotstavlja uništenju židovskog kvarta, upravo ondje kupuje kuću te se odbija iseliti upuštajući se u bitku s korumpiranim gradskim dužnosnicima. Pripovjedački glas grofa Arcu, lika koji zajedno sa svojom obitelji predstavlja posljednje izdisaje europskoga plemstva kakvo je povijest nekoć poznavala vrijedan je poziv za ponovno izučavanje tog dijela povijesti, kao i njezinih daljnjih posljedica i implikacija na suvremeno doba.

Živeći isključivo od svojega nasljedstva, svakodnevnicu provodi u čistome hedonizmu, neprestano se trudeći da njegovu stabilnost ništa ne naruši. U suštini tipična (malo)građanska pozicija. Autentičnost jezika i stila idu u prilog tog deskripciji. Grof na svijet gleda s podsmijehom, očekivano – s „visoka“, ponekad

s prezirom, često nezainteresirano, osim, sasvim očekivano, u onim trenucima kada se radi o očuvanju njegovoga osobnog mira.

Ingeniozno mišljen i kreiran lik grofa Arco ne kamuflira svoj „liberalni“ način života; u istovremenoj je „vezi“ s nekoliko različitih žena različitih dobi, iskušava različite droge. Spomenute tablete s hidroklorom i substancijom heroína prodaje mu doktor Hofman koji zbog straha od uhićenja bježi u Švicarsku kako bi nastavio raditi na poboljšanju „nevjerojatnoga lijeka“. Zanimljivost leži u tome što će kasnije u povijesti švicarski doktor Albert Hofmann prilikom rada na otkrivanju lijeka za različite bolesti temeljenom na halucinogenim drogama stvoriti LSD koji je smatrao „lijekom za dušu“, baš kao i grof Arco Hofmanove tablete iz ove priče. Sam Hofmann će također biti prisiljen na često mijenjanje adrese.

Ipak, suprotstavljanje uništenju, taj važan politički, humani čin najvažniji je aspekt ove knjige koja u sebi nosi veliki filmski potencijal. Suptilno isplivavanje tema rastućega antisemitizma, borbe za prostor grada, ksenofobije i „novoga doba“ koje će uslijediti sve skorijom globalizacijom. Od pitanja državne samostalnosti, službenoga pisma, uređenoga grada, pitanja „čiji je grad“ do razmišljanja o tome tko određuje pravila kada je riječ o ljudskim interakcijama – važna su, i nažalost još uvijek nepotrošena pitanja koja i ovaj roman otvara.

Priča je to o Pragu i njegovim stanovnicima na kraju devetnaestoga stoljeća u kojemu su prostor i povijesni trenutak presudni te ga, shodno, u potpunosti određuju, a sama se fabularna linija razvija kako se i razvijaju izvanjske okolnosti prostora o kojem se govori.

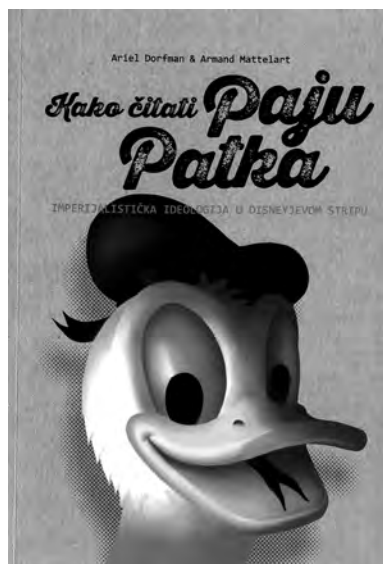
Urban nam iznosi sve ključne točke te vrlo brzo primjećujemo univerzalnost tema kojima je posvetio svoje stranice, što koliko god – na prvu, olakšava poistovjećivanje i razumijevanje samog teksta i njegove namjere, na drugu – otežava i razočarava ili razoružava s tom istom univerzalnošću kojoj je ljudski rod – očito sklon.

Miloš Urban, češki je romanopisac, svojim je književnim opusom stekao status predvodnika „novog vala“ češke književnosti. Debitirao je 1988. svojim romanom prvencem „Posljednja točka na rukopisu“, da bi već sljedeće godine, nakon objavljivanja romana „Sedam crkava“, koji je preveden i u Hrvatskoj, postao književna zvijezda, a roman je ubrzo stekao kulturni status, osobito među mlađim čitateljstvom.

Roman „Zloduha“, nagrađen je prestižnom češkom književnom nagradom Magnesia Litera, 2003. godine roman „Sjena katedrale“ nazvan je „božanstvenom kriminalističkom komedijom“, a 2005. „Santinijev jezik“, labavo povezan s romanima „Sedam crkava“ i „Sjena katedrale“, kojim je pokazao da pripada onom najboljem što češka književnost može ponuditi svijetu.

ПРЕПОРУКА ЗА ЧИТАЊЕ

Чедомир Вишњић

ПАЈО ПАТАК ДОБИО ЗАДАТАК

ARIEL DORFMAN & ARMAND MATTELART: *КАКО ЧИТАТИ ПАЈУ ПАТКА, ИМПЕРИЈАЛИСТИЧКА ИДЕОЛОГИЈА У DISNEYJEVOM STRIPU*, PROSVJETA d.o.o, ЗАГРЕБ, 2014.

Оно што овом биљешком, која је посвећена једном вриједном издавачком новитету, желимо рећи, може се сажети у ово: кад би било могуће упоредно истраживање међу припадницима зараћених балканских армија у задњем рату на тему: које су дјечје листове читали, које јунаке вољели у дјетињству, добили би резултате занимљиве, можда и због националних трансфера, али које не би никако смјели прецијенити. Лако је наслутити којој је војсци Волт Дизни био најближи (Горњи Милановац, "Политикин" и "Микијев" забавник), али интерпретативна искористивост те спознаје, није велика.

ИП "Просвјета" је недавно, као прву у замишљеној серији љевичарских публикација, објавила давно ћело Dorfmana и Mattelarta, "Како читати Пају Патка", књигу продорног поднаслоа "Империјалистичка идеологија у Дизнијевом стрипу". Одмах ваља рећи како је ријеч о најбољем могућем свједочанству о оном што аутори називају, чилеанском револуцијом из 1970. године, након доласка Салвадора Аљендеа на власт и његове владе "Народног јединства". Неколико година након Чеове погибије, а упутно је методолошки сјетити се и хрватског случаја на другој страни планете. Услиједило је озбиљно системско сузбијање америчког утицаја на све поре живота, а "можда најважније оружје те офензиве било је дјеловање државне издавачке куће Quimantu", што у преводу са језика чилеанских Индијанаца значи "сунце знања". Или, "Просвјета", у нашој традицији. У овој је кући створено "Мало дијете" (Cabro Chico), прогресивно револуционарни стрип као устук утицају Дизнија и сродних индустријалаца. На њему су радили и аутори ове књиге, с којом су свој ангажман и теоријски фундирали.

Своју задаћу, односно, проблем са којим су се суочили, сами овако описују: "... стрипови дијете приказују редовито као неку минијатурну одраслу особу која ужива у индивидуализираном, златном добу дјетињства, а то дијете не представља ништа друго до пројцираног одраслог, који замишља да дјеца живе у простору сталне чаролије, свакако, изван досега различитих грубости и дискрепанција које произлазе из свакодневног живота. Тако, заправо, стрипови представљају нацрт за спас бијегом у машту, што би онда публици, односно, свакој појединој егзистенцији изложеној таквој културној роби, требало гарантовати успоставу исконског стања у којем би се онда појединац могао заштитити од сваке врсте контрадикције." Дакле, стрипови као материјал понуђен дјеци да потврди и оправда властита одустајања и капитулације, и припреми будуће. Амерички сан о животу као опасност за све, а нарочито за експлоатисана рубна подручја.

Потом, стандардним љевичарским инструментаријем, са наглашеном психоаналитичком жицом, слиједи

сецирање на живо Дизнијевог имагинарија, на различитим, повремено помијешаним нивоима. Има ту свега: од политичких идеја и породичне ситуације самог Дизнија као једног извора; анализе зачудних породичних релација у Паткограду и могућих интерпретација; до биљежења појединих дословно десничарских политичких испада главних јунака, који су требали илустровати тадашњу америчку политику, а у изведби цртача и аутора који су на норму радили у славном студију. На крају аутори стижу и до трајнијег увида у *забаву*, као једну од кључних производних грана и културних утемељења савременог капиталистичког конзумеризма. А том је гигантском погону један од споредних огранака Дизнијево царство.

Ова књига је заправо резултат латиноамеричке ситуације, гдје је притисак сјеверне велесиле тоталан, по ширини и дубини, па је и отпор такав. Ни из нашег угла она додуше није, чему се и аутори надају, топовска паљба у зрак, али јесте, онако јужноамерички, револуционарно, калашњиковом по врапцима. У нашој средини једна је битна ствар била другачија, иако бројне примисли извиру из чињенице да је први број поратног "Политикиног забавника" изашао 5. јануара 1952. године. У земљи је било глади, пољопривреда сељачке земље, угурана у колективизацију, била је на кољенима, хранила нас је UNRR-а, па су у пакету, на своје већ утврђено мјесто у грађанској култури стигли и Пајо и Мика Миш. Стигли су са неизбежним одобрењем Агитпропа, јер су и од тих строгих жреца оцијењени као безопасни. Ми, једноставно, нисмо били толико изложени, па ни тако беспомоћни у том сусрету, барем када је овај вид културне индустрије у питању. И наш каснији, дјечачки доживљај Дизнијеве дружине била су дјечја посла, Бају смо схватили као наличје свих вриједности и он нам је једини нешто говорио. Или је једино то преживјело у нашим сјећањима. Данас нам се једино чини да би тек требало овако строго и мрзовољно прочитати нашег Мирка и Славка.

Књига Dorfmana и Mattelarta представља лијеп почетак једне библиотеке која је потребна српско-хрватској издавачкој сцени и политичкој јавности, али она данас има превасходно историјски значај. Подсећа нас на најлепши начин на чилеанску величину и трагедију која ће услједити већ 1973. године, Пиночевим убијањем људи и књига, а историјска је и по оцртаном правцу напада реакције.

Пају Патка нам, данас и овдје, лакше огади прекрштавање у Пашка, него ли теоријска анализа његовог љенчарења и среброљубља.

МОРАВСКА КУЋА

НАДЕЖДА ПЕШИЋ МАКСИМОВИЋ: **МОРАВСКА КУЋА СРБИЈЕ,**
ДРУШТВО КОНЗЕРВАТОРА СРБИЈЕ, РЕПУБЛИЧКИ ЗАВОД ЗА
ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ, БЕОГРАД, 2014.

Полако се комплетира савремена слика народног градитељства средишњег јужнословенског простора. Та је, у широј јавности слабо запажена чињеница, резултат пробуђене свијести о његовој важности и вриједности, која ће се вјероватно једном финализирати спознајом о рубном европском карактеру ове архитектуре у нестајању, односно, о скромном али поштеном доприносу овог забаченог кутка нашег континента, том дијелу заједничке баштине. За сад, то још није тако, наши аутори углавном умиру

у љепоти регионалних и националних одредница и грађевина, акценат је на специјализацији а не на упоредном и интегрисаном знању. А то заиста не би требало имати везе са постојањем или непостојањем заједничке државе. Србија, као и у свему осталом, своје највеће вриједности препушта преживљавању, самофинансирању, прегоацима; Хрватска од свега прави национални урес и туризам; једино се Словенија понаша озбиљније, па за “козолц” сви знамо и дивимо му се.

Данас су сваком лако видљиви глобални утицаји које је наш простор трпио и усвајао барем са три стране од средњег вијека наовамо, а који су баш на нашој теми лако видљиви; јужно-оријентални, западно-медитерански и сјеверни-европски, разних фела. Све је то (природни материјал, ранија искуства, промијењене политичке околности и ипак порасле материјалне могућности) кулминирало у XIX вијеку настанком светог тројства нашег континенталног народног градитељства, динарске колибе, моравске куће и храстовог чардака на простору од Посавине и Баније до Срема. Кад то тако саберемо добивамо изванредан материјал за упоредне анализе, које би нужно свједочиле и о заједничком и о посебном, о потребама и вриједностима; о ајату и докату моравске куће и о гањку и капели банијског чардака.

Ове је године у издању Друштва конзерватора Србије и Републичког завода за заштиту споменика културе из Београда изашла лијепа монографија Надежде Пешић Максимовић “Моравска кућа Србије”. Мотто књиге: “Ја сам моравску кућу посматрала срцем”, готово је непотребан, јер снажно избија из цјелине текста. Тема коју би још једном требало претрести је она из кратког прослова књизи у којем ауторица за моравску кућу каже, да је “завршница у развоју сеоске архитектуре нашег тла”, имајући при том у виду искључиво простор Србије, а остављајући по страни кућу банијских Срба, која је млађа од моравске.

Моравска кућа, бондручара, чатмара, покривена ћерамидом, кућа је углавном источне и југоисточне Србије, а јужни пут је и пут њеног доласка међу ослобођене Србе 19. вијека. Ауторица много пажње посвећује љепоти те куће, њеном трему и докату и нарочито њеним луковима као знаку препознавања. С правом те елементе интерпретира хисторијски, као израз нових потреба сељаштва у слободној држави и слободног преузимања и комбиновања оријенталне баштине и старе српске традиције. У том смислу коментира и у литератури познати функционални скептицизам Бранислава Којића према луку. Упечатљиво је свједочанство из Карићеве “Србије”, које означава раздјелницу, након које је оваква кућа могла настати: “Пре ослобођења, па за дуго и доцније, куће не бежаху само од најпростије, дрвене грађе, и на најпростији начин начињене, него оне немађаху ни преграда никаквих: цела кућа обично чињаше једну једину сувоту.” Од наше поновне појаве на европској сцени, од Ђорђа, Милоша, Вукове мале простонародне прјесмарице, развој наше културе у цјелини иде истим путем у свим аспектима.

Књига Надежде Пешић Максимовић је ликовно лијепо опремљена, са бројним илустрацијама. Ауторица се држала оне Исидорине мисли, “што човек пропешачи, оно и зна”. И данас освајају љепотом примјери овакве градње: кућа из Горње Каменице (стр. 46), кућа из Бранковаца (стр. 52), Ичкова кућа у Београду (давно срушена), школа у Јелашници, припрате манастира Поганово и Клисуре код Ариља, мали конак у Поганову...

Ауторица је исцрпила све аспекте настанка и опстанка моравске куће, а у завршним се поглављима бави и данас важним питањем, “како је сачувати”. И поред доминантне депримирајуће архитектуре србијанских гастарбајтера и тужних импровизација са сивим бетонским блоковима у домаћој радиности, има у Србији и добрих примјера изнова осмишљене намјене за лијепе старе моравске куће. Закључак који се намеће нема нужно везе са дневном политиком, иако се мора уобличити политичким рјечником; чување и обнова традиције, као и у случају настанка ове куће, биће резултат и посљедица новог пораста материјалних могућности и нових потреба створених на темељу европеизације цијелог простора. Алтернатива је данашњи хаотичан, безглав бијег од прошлости, доживљене као сиромаштво и заосталост.

Књизи о моравској кући мјесто је у нашим кућама у већ понараслој библиотеци књига Дерокових, Финдрихових, Којићевих, Фројденрајхових, покрај књиге Здравка Живковића о овој баштини у Хрватској и бројним издањима о храстовој плањки и бибер цријепу.

БЕСЈЕДА ДРАГЕ КЕКАНОВИЋА ПРИЛИКОМ ДОДЈЕЛЕ НАГРАДЕ „ИВО АНДРИЋ“

АНДРИЋЕВ ИЗБОР

Драго Кекановић

Андрић је својим текстом о Сими Матавуљу упозорио цијелу тадашњу културну јавност да је она одавна, пуно прије него њему, сертификат мајстора приповједача требала издати његовом претечи и учитељу Матавуљу што је јединствен случај адорације једног приповједача своје претходнику, за који је тешко наћи праву ријеч

Моја бесједа и захвала, поштовани, заснована је на поновљеном читању два Андрићева текста о мом земљаку Сими Матавуљу. Више је разлога, наравно, због којих сам за ову пригоду изабрао баш ову тему, и далеко би ме одвело да их сада набрајам, а међу њима свакако није посљедњи баш онај на који би неки злонамјерник могао помислити: ко ће о коме, ако неће свој о својем, јер и сам баш тако мислим, само тој примисли придодајем и ону другу: камо лијепе среће да смо више били своји.

У сваком случају, уздам се да ме оно неписано дискреционо право добитника овако велике и значајне награде ослобађа и захтјева и потребе да сада тај свој избор подробије и натанко елаборирам; брине ме једино да темом нисам забасао у нечији туђи књижевнички атар, а ако сам и залутао, нисам то учинио с лошом намјером, јер вам, због околности које данас нису вриједне спомена, премало знам о томе што се догађа и збива на овдашњој књижевно-историјској и књижевно-теоријској сцени, а и то што знам неселективно је и спорадично. Али, ту смо гдје смо, и та ме чињеница обавезује, наравно, да се одмах, уз захвалу Андрићевој задужбини и угледним члановима њеног жирија, захвалим свим, малобројним али тим драгоцјенијим, пријатељима по перу и језику; њима, уосталом, (а и Задужбини, вјерујем) преносим лијепу вијест да се у неким загребачким књижарама (интернету све похвале) могу наручити готово сва најновија издања из Србије, на оба писма, и у зависности од стања на вашој кредитној картици.

Али, вратимо се наслову, Андрићевом Матавуљу.

Вама је, дакако, познато да је Иво Андрић, између свих наших приповједача, имао једну специфичну, посебну релацију према Сими Матавуљу. Волио је он и Светозара Ћоровића, волио је он и Црњанског (ко га не би волио), обожавао је Петра Кочића, али је према Матавуљевим приповијеткама, више него очигледно, имао толико дивљење и гајио

према њима толике наклоности да се оне нису могле сакрити чак ни у оним званичним и протоколарним приликама. Оба своја текста о Сими Матавуљу, само да још подсетим, Андрић је објавио по диктату обавезе и тренутка, чега се, вјерујем, ужасавао, а оба су избрушена до сјаја бисера наше есејистике, и оба су, сваки на свој начин, непоновљива и лиценцна, како би се то данас рекло, за однос и релацију великог приповједача, који је одавно престао бити ученик, према старијем, претходнику и учитељу, мајстору приповједачу. У нашим (бившим) књижевностима, о садашњим сам већ рекао да мало знам, ја нисам нашао ни разложније ни смисленије аргументације којом се један мајстор приповиједача захваљује другом.

Текст „Четрдесет година од смрти Симе Матавуља“ Иво Андрић написао је далеке 1948. године. Наравно да је нагласак у претходној реченици на 1948. години, и наравно да је требало умијећа, одмјерености, али и велике смјелости да се каже: „Недавно се навршило четрдесет година од смрти Симе Матавуља. Као што је и раније готово редовно бивало, та годишњица није нарочито забележена у нашој јавности. Има тако писаца који су много читани а о њима се мало пише“. Крај цитата. Мало је чудо, немам другог објашњења, да ове реченице, у оно вријеме, нису биле прочитане и оцијењене као чин побуне против тадашњег културног естаблишмента и „увјерљив доказ девијације и идеолошког скретања са линије Партије“, или како су већ гласиле такве формулације. На сву срећу — нису. Дода ли се томе још неувијена прозивка историчара књижевности да су „означавали његово (Матавуљево) књижевно дело истим или сличним речима, и често га хвалили да не би морали да га проучавају“, па потом нада (тежа од оптужбе) „да ће нова историја књижевности нашег новог друштва (...) осветлити знане стране Матавуљевог дела новом светлошћу“, онда је за претпоставити да је оно мало чудо већ порасло.

Било како било, Андрић истом реченицом завршава свој текст из 1948. године и 1952. започиње други: „О мајстору приповједачу“, сада поводом стогодишњице Симиног рођења. Та незнатно преправљена а иста реченица гласи; „Право је да сваком приликом буде помињан писац чије дело живи у народу и чији утицај траје међу писцима и у књижевности“. Разлика је, у ствари, графичке природе; сад је та реченица истакнута као мото, гесло и лозинка, стављена је међу наводнике и одштампана у курзиву. Како наше „ново друштво“ и његова (нова) историја књижевности, у те четири године између двију обљетница, нису, по свему судећи, пуно марили за рецепцијом Матавуља, Андрић је одлучио да сам „осветли“ његово књижевно дело.

И освијетлио га је, тешко да се може јасније и боље. Куд ћеш љепшег, а и тачнијег увода, од Андрићевог признања да му је ова, стота годишњица од рођења Симе Матавуља, била (добар — то сам уписујем!) повод да сам провео неколико дана у давној али не заборављеној атмосфери ђачких

година“?! И од признања да је свако његово (Ивино) читавање Симиних приповједака за њега увијек испадало тако „да ја полажем испит пред мојим писцем а не он преда мном“?! И за ову ми је мисао, признајем, тешко наћи сличан примјер. Као и за ову која јој слиједи: „И сада сам, после доста година, нашао своје давнашње дивљење пред том јасном и једноставном реалистичком прозом, у којој се заиста копно додирује с морем и планински ваздух меша са морским. Оно што увек изненађује код Матавуљеве приповетке то је она лакоћа са којом он приступа ликовима и радњама, природност којом их он слика и води, и једноставност са којом их, завршавајући причу, уклања испред наших очију, да би, многе од њих, остале, заувек у нашем сећању. (А није тек потребно казати – сад се је поново улићем и кажем да је итекако потребно – да је та лакоћа, наравно, само привидна, испуњена даром и напором писца). Објекција, слична наведеној гласи: „И тако дуж целе лектире сусрећемо слична жива места добро нађених слика које осветљавају сивије површине око себе и воде радњу приповетке напред, и све то без самодопадног подвлачења, без наметљивости и дидактике, без застајања и загледања пред сопственим изразом; јер Сима Матавуљ је био један од оних књижевних стваралаца који од својих изражајних средстава нису никад правили проблем ни предмет дискусије, али који су их, не говорећи много о њима, предано неговали и стално усањивали.“

За мене је, поштовани, ту крај ове приче о два наша мајстора приповједача, и нећу даље трагати, за дуж цијелог текста посијаним Андрићевим аргументима, нећу, напokon, даље злоупотребљавати нити злоробити, како би се то и код нас тамо некада давно рекло, ваше стрпљење. Мислим да мени остаје само закључак да је Андрић овим индигниозним записом изложио своје аргументе час сентиментално час математички објективно, на начин на који се излаже неки поучак, аксиом или теорема, парадигма. Можда није на одмет придодети још да он то чини послје толико упечатљивих и запамтљивих приповједака, послје објављених романа *На Дрини ћуприја*, *Госпођица* и *Травничка хроника*, коначно, и да тим текстом упозорава цијелу тадашњу културну јавност да је она (та фамозна књижевна јавност) одавна, пуно прије него њему, сертификат мајстора приповједача требала издати његовом претечи и учитељу, Сими Матавуљу. Мислим, такође, да се овдје ради о јединственом случају адорације једног приповједача своје претходнику, за који је тешко наћи праву ријеч, а вјерујем да те и такве тајне ријечи не треба ни тражити, јер их знају само оне велике, како би се то данас рекло, ауторске личности, и оне Иви Андрићу служе на част и славу, а нама на дику и понос.

У нади да нисам претјерао, још једном се Задужбини Иве Андрића захваљујем на награди, а вама хвала на стрпљењу.

Загреб, септембра/октобра 2014. године

ПО ИЗБОРУ ЧЕДОМИРА ВИШЊИЋА

★

ПРОТА МАТИЈА НЕНАДОВИЋ

Прота Матија Ненадовић, велики родољуб српски, остао је удовац, па се онда као прота оженио по други пут. А како је то било ево како о томе прича наш заслужни књижевник М. Ђ. Милићевић:

Кнез Милош путујући једном из Шапца ка Крагујевцу сврати у Бранковину проти Ненадовићу на конак, с намером да га други дан поведе са собом зарад неких народних послова.

Други дан све спремно за пут а не може да се пође, јер сиромаш прота трчи из вајата у вајат вичући:

— Та, врага, камо моја чарапа?

— Шта је за бога, прото? пита кнез Милош.

— Ништа, господару. Нема ми једне чарапе, а ваља ми да понесем на пут! Ужурбале се снахе и сва чељад; али нигде протине чарапе.

— О, прото, рећи ће кнез Милош: — Море виђу ја шта теби треба. Али, ако само жив будем, оженићу ја тебе, па ће твоја обућа свако јутро бити скалупљена, а нећеш ти тако трчати из вајата у вајат да је тражиш.

— Не, господару, по богу; зар не видиш браду.

— Добро, прото, добро! Упамти што ти рече Милош. Пођу, и дођу у село Раниловић, кући неких Милићевића на конак.

У тој је кући једна млада скоро остала удовица с двоје деце, здрава, млада и лепа.

Кнез Милош упита свекра њенога, хоће ли је дати за проту.

— А може л' то бити по закону? рећи ће свекар.

— Па ево проте Жујовића, одговори Милош; видећемо може ли их венчати.

Свекар измени неколике речи са својом бабом; ова са снахом; још буде мало разговора и договора, па рано у јутру тек људи видеше, да је прота Матија стао с младом пред јеванђеље и крст, а пред њима прота Жујовић, обучен, готов да их венча. И венчање се поче. Кад би да се обилази око совре прота Матија божем чудећи се томе послу онако уз певање „Исаије ликују“ вајка се:

— Ала шта учини човек од мене!

— Ала да хоће то исто и од мене, прихвати прота Жујовић, који је такође био удовац.

После венчања кнез заповеди проти, те даде свога коња и момка, а свекру опет да спреми девера, тако да пошље младу у Бранковину. Проту пак одведе са собом и задржа шест недеља у Крагујевцу, докле се у Бранковину људи сити начуде како се прота оженио.

После тога времена пусти кнез проту кући, рекавши му да гледа како ће стићи у Бранковину у вече, па да у јутру осване, као да никуд није ни ишао од куће.

Прота и учини тако.

Из овога другог брака, рођен је појета Љубомир П. Ненадовић, а старица Јока, мајка му, умрла је у својој 81. години 1875. у Београду.

„Поменик“ М. Ђ. Милићевића
Занимљиве приче и белешке из живота знаменитих Срба,
Загреб, Српска штампариа, 1900.

ЈОШ ЈЕДНОМ ЖЕЛИМ ТАМО ИЋИ...!

ПЈЕСМЕ ЗА ДВА ГЛАСА

Маша Калеко

Маша Калеко рођена је 1907. у јеврејској обитељи у Чрзанову, Пољска, а умрла је 1975. у Zürichu. Галицијски завичај је значајно обиљежио пјесникињу. Да избјегну погром 1914. г. родитељи су са Машом и њеном млађом сестром побјегли на запад. Прво су живјели у Франкфурту на Мајни, па у Магдебургу, и коначно у Берлину. Једино је у Берлину нашла свој прави завичај и право уточиште, а њемачки језик је био њена стална домовина. У доби од 25 година, објавио јој је Rowolt 1933. г. прву збирку пјесама под називом "Лирска, стенограмска биљежница" за коју је чувени филозоф Мартин Хајдегер написао: "Њена пјесмарица показује све оно што смртници морају знати". 1934. г. излази њена друга збирка пјесама: "Мала читанка за велике". 1936. г. са другим мужем, диригентом хашичке музике, Кемијом Винавером, добила је сина Александра. Кад су нацисти коначно открили да је Јеврејка, књиге су јој забрањене, а на послу је добила отказ. Бјежећи пред Холокаустом 1938. г. са породицом сели у САД. У New Yorku је живјела од 1942. до 1957. г. једва преживљавајући. Након рата, 1956. г. Rowolt јој поново обнавља "Лирску стенограмску биљежницу". У јесен 1974. г. посљедњи пут посјећује Берлин гдје чита своје пјесме. Пошто је читав живот живјела с њемачким језиком и за њемачки језик одлази у Цирих гдје га може слушати и говорити, сасвим близу своје домовине. Описујући свој живот, изјавила је да је „у Берлину проживјела најљепше и најсветлије године живота“.

ИНВЕНТАР

Кућа без крова
дијете без кревета
стол без хљеба
звјезде без свјетла.

Ријека без моста
брдо без успињаче
нога без ципеле
бијег без циља.

Кров без куће
град без пријатеља
уста без ријечи
шума без мириса.

Хљеб без стола
кревет без дјетета
ријеч без уста
циљ без бијега.

КРАТКА МОЛИТВА

Господе, дозволи ми да будем
онај који јесам у сваком часу.
И подај, да од самог почетка
постојим у свом најбољем гласу.

Осјећам да ме држи једна рука
и води њена нит свилена.
На црном и белом пољу
само сам шах фигура,
нема и малена.

НА ПУТОВАЊИМА

Идем поново на путовања
са мојом тихом
сапутницом, самоћом.

Ми остајемо у двоје саме
и немамо ништа другог
заједничког
осим тога.

Туђина је утеха и туга
и обмана као све. Од трајања
сјаји само сан и самоћа.

СТРАНАЦ

Они говоре о мени само тихо
и показују на моју рану.
Мијешају ми отров у храну.
Ја везујем завежљај за пут
на прастари начин пређа мојих.
Они говоре о мени само тихо,
и ја само као странац

у селу постојим.

ТАКОРЕЋИ, МАЈСКА ПЈЕСМА

Каткада, у поноћима неким
које сватко од нас зна,
чекајући на сан праведника меки,
далеко, у завичај путујем ја,
мислећ' на Рајну и Елбу
и малу, али моју, реку Шпре.
И увијек изнова је исто:
сјећање ђаволским болом овија све.

Понекад, усред слободног Менхетна,
трчећи за срећом странаца,
чујем изненада звекет ланаца.
То ме опет враћа старом пруском крају.
Да ли тамо птице још пјевати знају?
Да ли је још Вердер у цвјетном сјају,
како ће Хавел све то поднијети
и шта ли ће нам стари Гриневалдзе испричати?

Понекад, у сјени новог познанства
са пријатељицом Флором — видимо се
опет, тако —
стара ме носталгија за пустим завичајем
хвата, попут пијанства,
за прашњавим бором, ни не знам како.
Што знају приморке и гераније
о расним законима,
и да ли на Њошку улице Уланд
кестење цвате

баш као и раније?...

ПОНОВНИ СУСРЕТ СА БЕРЛИНОМ

Берлин у марту. Прво њемачко путовање
од кад ми већ хиљаду година траје страдање.
Видим град у новом издању
са страним водичем у руци!
Небо се плави и бродови су тихи.
У Штеглицу разговарала сам
с једним мишом. То бијаше једино
препознавање.

И увијек ме буде берлински врапци!
Ја волим тај њихов благи глас.
Чујем их ујутро на мом прозору,
долазим сретна, према старој традицији,
сада као и тада с врапцима,
у дневном су ми програму спас.

О Ускрсу је. Зелени се биље.
Ливада данас у зеленој шуми
на рано прољеће мирише,
а први дјетлић туче по кори брезе.
Источњак звижди из задње рупе,
и сви питају, како ми се Берлин свиђа?
— како га доживљавам
и како га моје лице виђа...

Тражим интензивно испод руина
човјечанства и штукатуре архитектуре.
Берлинци, поздрављам вас!
Вјерујем самој себи да сам нашла
трагове прошлости и трагове културе.
Али ова нова тврдоћа мина...
Берлин, гдје си ти?
Да, гдје си само остао испод руина?

Само са својим срцем идем дуж улица
гдје често не стоји ништа,
само табла улична...
У мени странцу оживљава стара слика
града као заборављеног путника.
Путујем као кроз сан
кроз пејзаж времена и простора.
И мени буде тако,
и та ме чежња разара полако...

Берлин у прољеће. И Берлин у снјегу.
Моја прва збирка пјесама у излогу књижаре.
Пријатељи из романског кафеа.
Колико сам их виђала
то се више никад неће поновити.
А камење је гласно почело
са мном говорити.

Ми смо сваки своју прогутали медицину,
Помпеји без сјаја. И дакле, добар ти дан,
Берлину!

МОНОЛОГ ЗА САМЦЕ

Назови ме!
Два два осам један нула девет.
Тако око седам, кад се смрачи.
Човек се осећа страшно сувишан
и прилично
са својим осамљеним пићем
и млечно жутом ружом
у шведској вази
и са вечерњим рефреном:
због чега, због чега?

Након поновног рада
То може некоме већ
ићи на живце.

Једном ћу коначно
одврнути гас.

И теби скувати кафу праву.
— Шта мислиш ти о томе?

КАДИШ

Црвено вришти мак на зеленим пољима
Пољске
у њеним црним шумама вреба смрт.
трону жути снопови.
Посејани, они умиру.
Бледе мајке гладују.
Деца плачу: хлеба.

Из гнезда испале, мале птичице ћуте.
Дрвеће оптужује са подигнутим гранама,
шапућу и повијају се,
окренути истоку моле псалме
брадати Јевреји
и подрхтава далека,
крвљу натоњена земља,
а камење плаче.

Ко ће у овој години у шофар дувати,
падају немо попут траве
стотине хиљада који гроба немају,
и који се Богу на истину
у тишини спремају.

Седео је Господ строго за судом,
и све њих из књиге живота прецртао.
Господе, нека те молитва дрвећа дирне
данас кад наше задње упаљено
светло просине.

ПОТЕРНИЦА

Ја знам
чије су књиге,
како амарилис мирише
и како која птица лети.

Ја већином знам
колико кафа кошта
и уз то кифла.

Али стално ипак
живим на Мјесецу.
Може се пре рећи:
нажалост.

Ја поседујем то
што се зове добра
општа култура
и непогрешиву танкоћутност.

Такођер
моје су слутње
тачно често.

Успркос тога
често долазим
из лонца за приморавање.
А тада
већ сам га појела.

Један који ме добро познавао,
зваше то
мањак љубави.

Али то бијаше давно.
И тако чини нужда
и људи то сазнају.

Зато, говорим то овдје.

СКОРО МОЛИТВА

Сада знам, најдражи. Ово је срећа.
Након свег тог трчања и кривог лутања
остаје нам најбоље од шапутања:
вече са дететом, чекамо тебе,

мали бити у малој игри,
и док му ћутање прислушкујем тихо,
јуче треба у сутра заменити,
мост нови изградити, све посребрити,
иако се он срушио.

Што год се узело, то је и остало.
Остати нем, то такође
у сивим сатима треба знати.
Господе, које је мач изгнао, треба им дати
један кров, један хлеб, једно дете
и један једини јастук.

НИТКО МЕ НЕ ЧЕКА

Сви морају кући. Само ја нигде не морам.
Нитко не чека да му спреим јело.
Нитко не каже: сједи овдје,
како си уморна.
Нитко ми не реже крух.

Нитко не зна како сам изгледала
са осамнаест ономад.
Нитко ми не поставља први
јоргован овдје
нитко ме не чека
с кишобраном, испред воза.

Нема никог кад читам код лампе
и шта ми то Кинез
о удовиштву рече:
„Кога Господ воли, узима их пре“
и та ме рана још и сада пече.

МАЛОМ ЕМИГРАНТУ

За Стевана

Ти, којег сам волела дуго пре
него што беше,
неразумна, љубав само стајаше,
бледи сати светлости и
небеска плата,
мој мали сине, откуцаји сата.

Ти дете, моје срце припадале само теби,
када си био ситно, далеко светло
из тамних очију твојег оца,
у истој години.

Никао ти је управо први зубић
и седео је на крову црвени, глинене петлић.
Црни човек, горка медицина
и име града... мог Берлина.

Баш си учио пузати, пузати и падати
и твоја дечја колица путовала су око света.
Говорио си хвала
на разним језицима
што су нам та путовања дала.

Време, место и позорница
бејаху нам лоше дани,
и читава прича као понорница
тиха, скривена,
а ти стремиш ка звездама тамним,
мало дрво из мојих снова сјајних.

Ти, којег сам волела пре него што беше,
ти, далеки сјај из пара очију,
положила сам ову књигу
у твоје ручице слабе и танке,
ти, мој слатки емигранте.

ЈОШ ЈЕДНОМ ЖЕЛИМ ТАМО ИЋИ...

Још једном желим тамо ићи,
на Мали Ринг,
где ме мајка за руку водила,
да... некад сам тим путем ходила.
Плаво цвеће уз реку цвета,
ту оста мој први пољубац,
ту ми је и прва песма започета.

Једном желим још тамо ићи
на стари пролаз,
где сам свој први зуб,
своје младо срце изгубила.
Изгубљени су и прошли
они што сам некад љубила.
Ипак, песме растанка
још у своме уву чујем.

Једанпут још желим ићи
на Мало гробље
где смо први љубавни састанак имали.
Девојке, ваш рано умрли смех
и умрлих дечака први грех,
увек ми срце расплаче.

Једанпут бих још желела ићи у земљу
што ме у туђину прогнала,
и кроз познате улице проћи
где сам сањала
и пред рушевинама моје младости стајати —
и непрепозната тајно молити.

БИЉЕШКА О ПРЕВОДИТЕЉИЦИ

Милена Северовић је рођена 04. јануара 1962. године у Копривници, Хрватска. Дипломирала и магистрирала на Стоматолошком факултету у Загребу. Једина је из генерације добила Ректорову награду. Магистрирала је на истом факултету 1991. године. Објављивала у различитој књижевној периодици за децу и одрасле. Уврштена у Читанку, Школска књига, Загреб, 1991. Због избијања грађанског рата на листи забрањених аутора од 1992 – 1998. године. Под притисцима Туђманове тајне полиције као члан СКД „Просвјета“ Загреб. Напушта завичај и одлази у Немачку, у Франкфурт на Мајни, где упознаје немачке песнике и немачки језик. 1998. године трајно напушта Хрватску и пресељава се у Србију где и сада живи. Члан је Удружења књижевника Србије од 1994. године. Редовни је члан Матице српске у Новом Саду од 2009. године. Досад објавила тринаест књига за децу и одрасле.

SA GRANICE

Petar Matović

Petar Matović rođen je 1978. Završio je studij srpske književnosti u Beogradu. Piše poeziju i eseje. Objavio je zbirke pjesama: *Kamerni komadi*, *Koferi Džima Džarmuša* (izdanja na drugim jezicima: *Walizki Jima Jarmusha*, Maximum, Kraków, 2011; *Les maletes de Jim Jarmusch*, La Cantarida, Palma de Mallorca, 2013) i *Odakle dolaze dabrovi*. Objavljuje u periodici: *Polja*, *Letopis Matice srpske*, *Koraci*, *Beogradski književni časopis*, *Sarajevske sveske*, *Zarez*, *Književni magazin*, *Quorum*, *Fragile* i *Portret* (Poljska), *The Café Review* (USA)... Zastupljen je u više antologija, pjesme su mu prevedene na poljski, katalonski, njemački, francuski i engleski jezik. Dobitnik je nagrade Trećeg trga za poeziju. Knjiga poezija *Odakle dolaze dabrovi* uobličena je u Krakovu, tokom stipendijskog programa *Gaude Polonia 2013* Ministarstva kulture Republike Poljske.

HIPERMARKET

Proleće, a tiha beskrupulozna jesen
približava mi se uobraženo i podmuklo,
poput poreznika. Pomisao je to koja me
savlada u razbujalosti, u travama iz kojih
cveta vlaga, polen – san snegova i pljuskova.

†††

To porazi jeftino, kao u hipermarketu
slučajno ispuštena konzerva, pa žagor
dokotrljavajućih pogleda što te zaustave
filmski u nezavršenom pokretu između
rafova i presude u trenu provlačenja kartice.

... parking, u trajanju neprijatnosti,
ne kreće se ni ka jednim kolima,
samo se okreneš autobuskoj stanici,
uživajući u predznanju što nedeljom
nema gužve koja će ti odgurivati
pažnju, i to sve u jeseni kojoj se
predaješ unapred po sećanju i navici,
ceger neće zaostajati o tuđim bedrima,
niti će te iko opominjati.

SA GRANICE

Jer možeš pisati samo na granici
katastrofe. Kad alarmno svetlo piskom
krene po polusnu. Od kojeg nateknu krvni
sudovi do pucanja. Kao da pomahnitali
farovi razaraju ivice vidokruga. U parališućem
bolu ganglija. Kao tokom isleđivanja. Dok
tinjaju u tami kazaljke ručnog sata ispod
zavrnutog rukava. Gde krv pljusne po
zidovima u prekidajućem svetlu.
/Sa dna mrežnjače bokori se crveno.
Preko beonjača. Nikad od cvetova./

A to su samo otpori. Susedskom pozdravu
profitera povratnika. Trijumfu crvenog laka
šaltera. Kreditnom ropstvu. Bolu i nežnosti
parkinga napuštenog u recesiji. Karijernom
ćutanju. Podrhtavanju horizonta u lobanji
kada peteljka dodirne asfalt, u buci
saobraćaja. Suncu koje se u zalasku povlači
sa vrhova neboderskih klanaca, i asociira
na detinjstvo. A trebalo je da je smiraj.
Stanje u kojem se ne piše.

VITANIJA

Beskrajni ritmovi dalekovoda u pustim predelima,
nedostaju lastavice na notnim zapisima – urušavanje
monohromatskih nijansi: prizor slabi u naponskim
premišljanjima; to je nestabilnost frekvence i upad

sumnjivih šumova. Ako prevedesh herce u boje,
oslušni njihovo nastajanje dok napuštaju atmosferu:
praznik rasplinjavanja počinje u prestajanju granica.

Samo je plamen prizma. Energija se menja pulsiranjem
neočekivanih ideologija: arhitektura kontaktnih mreža
i naseobina. Organizmi i materijali integrišu se. Prenos

tokova obezbeđen je. Postoje prepreke, šokantni bozoni,
neophodne distinkcije kolorita – kako održati pouzdanu
transmisiju slika: dodirnuti emocije i sećanja, vezati
svetove, uspostaviti kontinuitet. Nastaviti.

KLJUNOVI

Spori vikend janskog leta, pusta su podneva
i trotoari, u povratku iz nedeljne kupovine
od cegera otkotrljaju se niz ulicu lukovina i
sunce, pred kraj opažanja razluče se u mnoštvo:
u krošnje lipe ucvetale u gradu u kojem više
nisi, tada te primi roj pčela u sebe; one prinose
svet iz medonosnog želuca u arhitekturu saća.
Kada pčelar otvori poklopce, raspršimo se,

ovog puta sa naraslim sporovima i mekušcima
u mislima. Među nektarima u tamnim depoima
košnice delovi su bili prinuđeni na celinu, pre-
ispitivanje. Sumnju je dopustio diskontinuitet,
tmina nije deljena, tako su nastali kontinenti
nepoverenja, sada to su planete nerazumevanja

— bivam u drugim gradovima, pod prozorom
drozdovi su: te jetke pevačice neprekidno ključaju,
pozobaće svaku klicu pred sobom, ovog puta
samo će se putevi otkotrljati, bez lukovine, sunce
zadržaću u svojim kljunovima i nas, i nas...

MAGNETNI POL

Na krovu solitera bio je golubarnik. Vlasnika sam viđao retko:
sa strašću je prilazio volijerima, ne opažajući me.

Bio je ćutljiv: vratanca bi kratko zaškripala, a onda osmatrali
smo
taj kontrast beline u sivim neboderskim klancima kako se
kružno podiže,
u svojim tajnim dubinama tražeći magnetni pol. On je ostajao
da ih prati,
ja sam vežbao strpljenje duže od cigarete.

Gledao sam ga i kako im prilazi dok stoje na obodu pri
povratku.
Strljivo i tiho, nežno ih je hvatao i polagao u tu kavezoliku
izbu,
nijednog pri tom ne odagnavši.

Sedeo bih na ivici, žar je goreo do prstiju: bravica bi škljocnula,
bučni dah krila spleo se nad mojim temenom. Dim je ostajao,
on i ja, poznati stranci, združili bismo se u tim daljinama.

CRVENA PIRANA

Pisak lokomotive, u tromom ubrzavanju
sipnja kotača. U pari. Retrovizor smanjuje
crvenu šapku otpravnika i dnevnu svetlost.

Ova isprekidana neonka lomi, lica
saputnika udvaja reljefno u oknu
kontura pomračenih predela.

Kondukter te drmusa, kartu uzima,
njegova teška torba leže na tvoje rame,
mehaničko škljocanje i početak je
poništen: svetlo gasi odlaskom
niz hodnik, ostaje pritisak noći
na tom ramenu: pod kapcima se umnožavaju
krugovi, zeleni i plamteći, kroz njih
pruga se probija i šine i pragovi propadaju
na kraju ničeg u beskonačno: 1!, 2!, 3!:

kad se probudiš, raspašće se
sintaksa, govor postaće poezija i
više nema pogrešnog razumevanja:
tad se tračnice ponovo usložnjavaju i
sad je to severnoafrička pustinja, stajalište
uz naftnu platformu; u pesku je
portret svrgnutog diktatora: *pisak!*, crvena šapka
smanjuje se u ogledalu kupea koje je
ukradeno, i kad ponovo zatvoriš oči, možda je
plovidba: *Azije* i *Južne Amerike*, sipnja
od vlažnosti i zelenila, babun je promakao
krajem oka, poezija je drugačija pirana,
ovaj *konvencija govor* najlošija je
komunikacija, kad se probudiš, crvena šapka
i dalje se smanjuje, voz prolazi nedodijom,
bez usporavanja.

ODAKLE DOLAZE

Telo poprima neprijatne oblike kreveta,
stolica, fotelja. Postaje drvenasto, i noću
neznano otkud kroz sumnjive zidove
dolaze dabrovi da traže građu za svoje
brane. *Dabrovi?!*

Otresu malter sa sebe i pojure ka policama,
knjigama, udovima. Lupnu repovima o njih
da podignu prašinu pre nego nas odnesu.
Više ne mogu oterati taj zvuk, ni pokretom
pomisli kojim odbijam.

Nestvarno prelazim taj put kao predmeti
u njihovim zubima gubeći moć zapitanosti.
Nemam izbora, dolazi njihova veština
rekonstituisanja. Instinktom za sisteme
i strukture regulacije.

Urede šume u livade, ostrva naprave i izbe
na njima, gledam ih kao brana ili jezero: *kako
izranjaju iz akumulacije!* Iskušavam na sebi
maticu, ta voda kao da isleđuje: *Dabar si?*
Kažem: *Dobro sam!*

SLAGANJE LETA

Nije više sigurna koliko može dobrih reči da ispiše.
Dani se muče na vrhuncu žege... Zastori su utamničili
prostor... Kolika snaga od dve žice u sijalici!

Ona silazi niz stepenice i obuva žute cipele sa štiklom,
skraćenom, na vetru haljina se pripija i ocrta pubis,
odlazi na livadu da izbriše granice članaka i prezrele trave.

Oblaci se valjaju tmurnim naviljcima, još jedno leto
u njenim butinama: ta bescelulitna bronza, napeta
u lakom poskakivanju, ostala je da još ponekad podrhti u
sećanju.

Samo još ona misli na ljubav, plodovi pucaju
od zrelosti, vraća se da obuje crvene cipele pod sivim
nebo jer na neobičan način uživa u slaganju boja.

Ona je poetesa, a lica-lovci zbunjuju jer joj je
neshvatljiva njihova nagla požuda... Počeće da razmišlja
– koliko još može dobrih reči da ispiše u izdvojenosti
od stvarnosti?

STOYA DOLL

*Nikada više neću gledati film Digital playground
produkcije, ljutit je bio otac. Mama, goršakinja
iz Škotske, emancipacijom je očuvala tajnu.*

*IT je restaurisao stambene blokove.
U osmootnoj arhitekturi uzrastaše naša čula.
Joystick postade taktilno središte sveta.*

Dadilja je brinula o lepim veštinama: plesovima
i ritmikom izgradih suptilnost neverovatnih pokreta.

Utočišta intimnosti behu sintetike i svetlosne
grupe – ekrani i laseri.

Menson je bio preokret, pokazao mi lepotu
bizarnosti: *uživanje u poeziji*. Spoznala sam
majstorstva: kako sintaksu lomiti u opkoračenju
spontano kao telo u zahtevnim scenama. Kulminacija
nije nužno seksualni čin, već *umetnički*.

Rime, latentno biseksualne, prenule bi me
zvučnim poljupcima: u šoping, prelaženju
ulice, na kastingu. Pisala sam stihove u tajnosti.

Grafit na stražnjoj strani moje omiljene knjižare
privlačio je pesnike: *My vagina is a flower,
delicate flower.*

DOLAZAK INVESTITORA

Robert Perišić

ULOMAK IZ ROMANA "PODRUČJE BEZ SIGNALA"

Dovezli su se do kuće koju su telefonski iznajmili prije deset dana; neki je gastarbajter sagradio kućerinu, onakvu kakvu je sanjao.

Neki ljudi svoje kuće sanjaju i tu arhitekt može samo pokvariti stvar.

Kuća je bila puna šiljatih krovica, lukova i okruglih balkona, s balustradom od bijelih stupića, s lavičima na uglovima i daljinski upravljanom kapijom pred iskrpljenim puteljkom.

Oleg se zagleda i pomisli kako kuća izgleda kao da u njoj živi vrlo moderna vještica. Pa reče – „Ovo je naš dvorac iz bajke.“

Čovjek koji ih je sačekao, gastarbajterov brat, primijeti: „Bogme, lijepo si to rekao.“

Kuća je gledala na tirkiznu benzinsku pumpu što drži stražu uz glavnu cestu.

„Radi do ponoć“, reče domaćin. „U krugu sto kilometara ovdje zadnje moš natočit.“

„Sjajno“, reče Oleg. „Jel tu izlaze mladi?“

Gastarbajterov brat ga pogleda kao se pita otkud zna, pa reče: „Pomalo. Ovi sa skuterima. Al nije velika buka.“

Htjeli su odmah platiti stanarinu, no gastarbajterov brat inzistirao je da to obave nakon rakijice, takav je red, te ih zove na dunjevaču, domaču, u svoju nešto manju kuću, praktički preko puta, gdje sjedoše, u tamnu blagovaonicu sa zidovima u lamperiji, za masivni okrugli stol novije proizvodnje. Dječak što je mazao margarin na kruh nije odgovorio na pozdrav gostiju, samo ih je pogledao odozdo, iskosa, kao da je već čuo loše stvari o njima, a onda je izmigoljio na nogomet što ga s gologlavim prijateljem igra na livadi uz cestu: mali golovi, po dva kamena. Aut je u smrznutom snijegu.

Nikola ih gleda kroz prozor, vidi im dah u tom zimskom svjetlu, osjeti se odvojenim od svega toga, dalek, i brzo se penje, od trbuha prema glavi, i za grlo ga grabi tjeskoba.

Otišao je do vecea, preturao po džepovima i popio xanax.

Zrcalo je imalo pozlaćeni obrub.

Vrata nisu zaškripala dok se vraćao.

Oleg pita domaćina zna li koga od inženjera iz stare tvornice i ovaj spomene Sobotku: ne zna točno gdje živi, ali reče da ga se može naći po gradu.

Dok sjeda, Nikola pomisli kako je zaboravio obrisati znoj sa čela.

Obriše ga.

Dvije ispijene čašice rakije i jedna puna, njegova, bile su na stolu, sva svjetlost padala je samo na njih, a gastarbajterov brat ga je pogledao kao kakav doktor, ili možda ipak mehaničar („što ne valja?“).

Nikola je eksao svoju rakiju, na što Oleg reče: „Hvala na rakiji, vrhunskoj! Al moramo dalje!“

Šetuckao je po toj staroj jezgri, ne protežući korak.

Mala mjesta možeš uništiti malo duljim korakom; to osjetiš ne razmišljajući, pa kratiš, kratiš korake i na koncu gotovo stojiš na mjestu. Hoda tako po toj kaldrmi gdje su se nevoljko srela dva stara imperija, kao da su oba bila na rubu snaga: došli bi dovde, daleko od kuće i upitali se čemu sav taj put. Onda bi morali biti tu, samo zbog onog drugog imperija, pa bi stajali tako na brvnu godinama, stoljećima, mičući se malko ponekad, korak ovamo, korak onamo, trljajući se tijelom o tijelo poput dvojice teškaša kad se grle u klinču i čekaju gong, već pomalo sprijateljeni u tom strašnom umoru.

„Ajde, Niks, gledaš ko da je Pariz. . .“

„Evo...“

„Umorila te vožnja, a?“

„Bome, je.“

Mali grad ima svoju logiku pogleda, podsjećao ga je na to svaki prolaznik; u velikom gradu pogledi plutaju, vršljaju, svjetlucaju, dok ovdje pogled kontrolira prostor, blješti poput dugih svjetala. Svaki muškarac koga su sreli imao je, šljapajući po toj bljuzgavici, potrebu da ih osmotri; obavezno bi ih pogledali i u oči, kao da nešto provjeravaju.

To zurenje se činilo normalnim, nitko nije gledao potajno.

Nikola osjeti kako ga to iritira, najradije bi otresao sa sebe te poglede kao pas kad izlazi iz vode.

Oleg pomisli kako ima u tome zurenju i nekakvog nepoštovanja: očito ne izgledamo dovoljno opasno.

Da, pomisli, trebat će i o tome povesti računa; hodao je on po takvim sokacima i s ljudima pred kojima se sklanjao pogled.

U trenutku osjeti želju da ode odavde i nikad se ne vrati, no znao je da to ne treba izgovoriti pred Nikolom. Pogleda ga: fino su mu se obrve spustile.

„Hrana, piće, žene.“

„Molim?“

„Treba misliti na to“, reče Oleg optimistički. Vidjevši natpis „Restaurant Cikara“, protrlja dlanove: „E, pa napokon!“

Ušli su u održavani dizajn osamdesetih, sjeli u separe.

Olegu je konobar uporno, procijenivši ga kao uvoznog gospodina, preporučivao ribu, što ga je pomalo uvrijedilo.

„Nego, odakle onoliko vrećica uz rijeku? To kao da je netko namjerno bacao?“

„Ma šta da vam kažem“, širi ruke konobar odustajući, „one budale uzvodno napravili smetlišta na krivim mjestima, jesenas poplavilo i...“

„Nitko da počisti?“

„Hm“, konobara kao da je pitanje zateklo. „A tko?“

Nije im više spominjao ribu.

Meso je, pak, bilo odlično.

Pitali su usput za Sobotku, ne saznajući ništa.

Raspirivali su se onda u dva zanatlijska dućana, šćućurena jedan do drugoga, koja su preživjela industrijalizaciju, i sad stoje tamo kao pobjednici bez veselja. Jedan je radio s bakrom, prodajući ukrašene posude. Drugi prodaje samo papuče, živih boja, s puno šara, mekane i tople. Toliko papuča u toj radnji da ti odjednom postane toplo. „Ovdje ljudi očito drže do papuča“, reče Oleg.

„Aha“, kimne Nikola i izađe.

Papudžija, kao ni kazandžija, nije bio siguran kojeg to inženjera Oleg traži. Možda pitam pogrešne ljude – pomisli Oleg izlazeći – zanatlije i inženjer, pa to su dvije civilizacije.

„Falilo mi je zraka među tim papučama“, reče Nikola.

„Dobro, al daj se malo uključi!“

Nikola je mislio kako je potpuno uključen. Dok je čekao na kaldrmi, već je bio promotrio okoliš pa reče: „Da pitamo one tamo?“

Ispred dućančića mješovite robe stajalo je šest-sedam zabundanih muškaraca koji su dijelili jednu bocu. Usput su pogledavali prema pridošlicama. Iznad njih gorjela je ulična lampa.

Oleg im priđe, upita za inženjera Sobotku, i odmah krenuše uglas, nije ih baš razumio: malo čudno govore, ili su previše pijani. . . Tek jedan izduženi, s melankoličnim licem, koji se činio trijezan, kad su se drugi stišali, reče: „Radio sam s njime. Al ne znam di je na stanu. Imaš cigaru?“

Nikola izvadi kutiju i podijeli nekoliko cigareta.

„Trebamo ga poslom, ako ga vidite...“, reče Oleg.

Mislio je da će ga žicati za jednu bocu, ali nisu.

„Možda sam im trebao kupiti bocu, a?“, reče Nikoli kad su se odmakli.

Nikola slegne ramenima.

Oleg se vrati i uđe u dućan, izađe s bocom koju je zatim dao onom melankoličnom. Ovaj ga pogleda, ne reče ništa, ali je uzeo.

Vrativši se do Nikole, Oleg reče: „Odnosi s javnošću.“

Onda su naišli na starog poštara, sitnog i mršavog, koji govori jasno, glasno, kao da raportira, reče da se zove Vitan Sas, da ga zovu Visa ili Viza, kako tko, reče da ga sve mogu pitati, da on sve prati, *objektivno*, da već petnaest godina nije okusio alkohol, jer „pošta je pošta“, reče, što nisu baš razumjeli, ali ih je uputio, detaljno, tako da su inženjera, nakon drndanja u terencu po zahtjevnoj cesti, našli pet-šest kilometara izvan N., u mjestu s dvije zgrade i nekoliko baraka, u nekoj brvnari koja je služila kao kafić, sa šankom koji je sličio na pult u dućanu. Tu se sjedilo uz karirane stolnjake, mirisala je rakija, bilo je i limenki Coca-cola i Fante na polici, ali činilo se da to više služi kao ukras. Svjetlila je gola žarulja, nekim čudom na zidu se našao poster Metallice – što je mjestu možda trebalo dati moderni štih, ili ih je podsjećalo na ugašenu industriju...

„Poznajete li Sobotku, inženjera?“, upitao je Nikola s vrata staru gospođu u kecelji koja je posluživala.

Onda Nikola uoči da ima odvezanu cipelu, pa čučne da je zaveže što je – nakon što su već svi gledali u njega – izgledalo kao da je potonuo.

Oleg je stajao na vratima, vratovi su se okrenuli prema njemu, ispod dima pod bijelim svjetlom osjetio je lagani strah od zadaha tog brloga: bio je, pomisli, predobro odjeven, obrijan, doduše s bolesno tamnim podočnjacima i malko podbuhao, ali njegovan, pomisli, kako neočekivana riječ, *njegovan*, tja, lako ti je ovdje biti njegovan... Ali jest, vidio je, koža njegova lica bila je nježna za ovdašnje pojmove, osjeti se mekan, premekan pred tim pogledima i suhim čekinjavim bradama, pa stupi unutra, shvativši u trenutku da ne smije stajati tako, na vratima, kao da se neće boji, da mora ući u taj brlog, ući kao investitor.

Ovo bi trebalo naslikati, ovo bi moglo biti post-socrealističko ulje na platnu – „Ulazak investitora“ – pomisli dok je stupao unutra kao na neki podijum, u svom dugom kaputu od kašmira, sa svojim crnim šalom i krznenom kapom u ruci, ušao je kao da ulazi u nekretninu koju planira kupiti, pogledao kako se drži plafon, pogledao od dima masne uglove, pogledao onda ljude malko kimajući glavom, kao da se ljulja prema naprijed, s blagim izrazom odobravanja, baš kao da je ušao u znojnu, smrdljivu svlačionicu svoje momčadi, on, novi trener, čudotvorac koji će od te šake jada napraviti pobjednički tim, natjerati ih da zaigraju ponovo, tako je ušao, kao investitor, magloviti lik o kojem su možda i sanjali, a možda i ne – vjerojatno su ipak mislili da se nitko nikad neće pojaviti: svakako nije bilo previše nade otkad im je država ukinula subvencioniranu željezničku liniju, a i autobus je rijetko dolazio.

„Je li tu Sobotka, inženjer?“, reče glasno.

Jedan čovjek, krupan i malo pogrbljen, bez žurbe je ustao i prišao. Bio je već sijed, a crvenkasta boja lica govorila je da je nekad bio plav.

„Sobotka“, rekao je. „Što me trebate?“

„Čuo sam da ste vi bili glavni inženjer u tvornici.“

„Jedan od glavnih“, reče.

Oleg ga promotri.

Tokom godina petljanja s lažovima svih vrsta stekao je oko za ljudska lica: muljatori su imali na licu zaštitni sloj i malu mrenu u očima – bila su to lica zamućena, s pogledom koji te navodno gledao, ali je dijelom ostajao unutra, kao da već čuva svoj poslovni postotak. Druga vrsta likova bili su oni koji te nisu gledali: ti nisu davali lažne nade. Otvoreno poput Sobotke gledali su još samo poštenjaci i ubojice, ali on nije imao onu iskru, gotovo radost igre, koju je primjećivao kod ubojica.

To si mogao vidjeti u prvih nekoliko sekundi – poslije sve slabije i slabije.

Izgovorene riječi zamagljuju pogled, znao je reći, objašnjavajući svoju filozofiju prvog dojma.

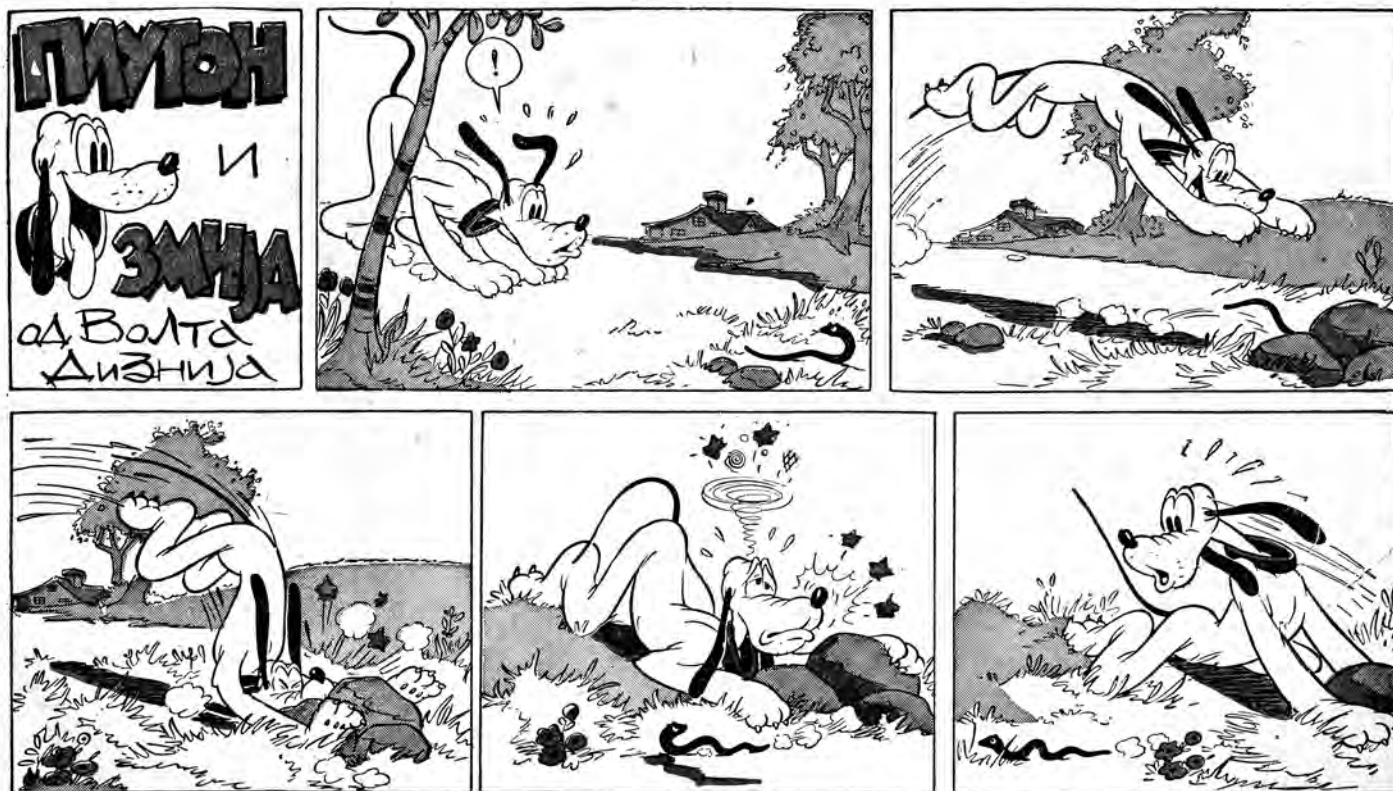
„Želimo pokrenuti proizvodnju“, reče Oleg. „U tvornici. Zanima nas je li to izvedivo.“

Inženjer je povukao dim, zaškiljio i zagledao se u Olega. Ta otvorena sumnjičavost: folklorna igra koju još igraju starci i pijanci.

„Vi mora da me zajebavate...“

Inženjer je, čini se, solidno popio.

„Nismo došli dovde da bi se šalili“, reče Oleg. „Nije baš usput.“

POLITIKIN ZABAVNIK JEDNE MLADOSTI, 75 GODINA

SRETAN JE ONAJ TKO GA JE ČITAO

Sretna su djeca koja su odrastala na *Politikinom zabavniku*. Malo je tako savršenih proizvoda za djecu – šarmantnih, duhovitih, poučnih, majstorski složenih, kao što je bio taj – kulturni – proizvod kuće Politika. Srbija je, uopće, s dječjim medijima imala neviđenu sreću – u Srbiji je genijalne serije za djecu stvarao Timothy John Byford, neprikosnoveni televizijski gigant, u Srbiji su izlazile *Deže novine* iz Gornjeg Milanovca, u Srbiji je izlazio *Politikin zabavnik*.

Mirisao je po tiskarskoj boji, korespondirao s onim najboljim u svijetu i svakoga tko ga otvori činio boljim sretnijim i pametnijim. Bio je magičan, taj dječji zabavnik. Možda je to samo izraz starenja – ali nama koji smo rasli na Njemu čini se sigurnim da mu ni jedan kompjutor, tablet ili pametni telefon nikada neće biti ravni. Ono što moderni uređaji daju u punom spektru boja, u HD rezoluciji, savršeno koliko god nešto savršenim može biti, više ne ostavlja prostora za maštu, a i oskudna dječja mašta je uvijek savršenija od najboljeg djela...

Politikin zabavnik i danas izlazi. Lijepo je to. Divno je kad se jedna tradicija održava. Zabavnik je danas koloritniji, nekoć su samo korice bile u boji. I svijet je oko nas koloritniji, ali to ga ne čini ljepšim. Nekad su crno-bijeli okviri ljepši, daju više prostora slobodi misli, ideji, mašti. Daju više nade. Dok god postoje neosvojeni prostori, utopije, dotle ima i sreće. Kad se izbije na krajnje točke stvarnosti, svijet se počinje rušiti.

Politikin zabavnik imao je ćirilčno i latinično izdanje. To je bilo dobro, demokratski, pluralno. Današnja djeca neće poznavati niti vrijednost tog bogatstva. Mnogi današnji četrdesetogodišnjaci ili pedesetogodišnjaci ne osjete razliku čitajući ćirilicu. Ukoliko ih netko ne pita, ne znaju koje pismo čitaju – to im je isto. Kamo sreće da je tako i ostalo, i da je to većinsko mišljenje. No šteta, nije tako.

Politikin zabavnik je imao legendarne rubrike. „Jeste li već čuli – da“, „Vjerovali ili ne“, „Ripley“. Objavljivao je Mickey Mousea, Popaya, Ripa Kirbyja, Hogara strašnog, Fantoma. Zabavnik je, zapravo, imao jedno čarobno, magnetsko svojstvo – uvlačio je djecu u svijet znanja, čineći ga šarenim, neodoljivim, privlačnim. Zabavnik je djeci približavao sve tajne velikog svijeta, pa i one najkompleksnije, ali uvijek na zanimljiv, privlačan, zabavan i razumljiv način. To je osobina najboljih. Bez Julesa Vernea, Marka Twaina, Branka Ćopića, Ericha Kaestnera... *Politikinog zabavnika*, zacijelo ne bi bilo mnogih pisaca, inženjera, režisera, animatora, intelektualaca. On ih je uvukao u svijet čitanja, uživanja u tekstu, slici, crtežu, riječi, zagonetki, informaciji.

Dan kad je izlazio *Zabavnik* – ako se dobro sjećamo, četvrtak – bio je praznik, a imati praznik svakoga tjedna, nije mala stvar. Dok god živimo sjećat ćemo se sa zahvalnošću ljudi koji su nam priuštili takav dar u životu – osnivač *Politike* Vladislav Ribnikar u tom je smislu prvi na listi besmrtnika. Hvala im što su naše živote učinili ljepšim a ove zemlje i ljude, boljim, jer Zabavnik je to, nema nikakve sumnje, sigurno učinio.

Boris Rašeta

PANOPTIKUM

Goran Borković

“ŠTA TI MOŽEŠ DA URADIŠ ZA ZVEZDU?”

Stotinjak aktivista oslobodilo je – ili okupiralo, ovisi kako tko gleda – beogradsko kino Zvezda. Ušli su u odavno zatvorene i zapuštene prostorije želeći ga vratiti svim ljudima kojima kina i prostori kulture nedostaju. Iste je večeri organizirana prva filmska projekcija u ponovo otvorenoj Zvezdi, neslužbena pretpremijera filma *Neposlušni* mlade autorice Mine Đukić.

Inicijatorima akcije, među kojima su mladi redatelji, glumci, dramaturzi i kulturni radnici, pridružili su se i građani koji su sudjelovali u čišćenju zapuštenog prostora. Prikazivani su filmovi poput *Nevinost bez zaštite* Dušana Makavejeva, *Čudna devojka* Jovana Živanovića i *Tmina* Luke Bursaća, a ovaj su tjedan, između ostalih, na programu koji uključuje tri projekcije dnevno, i Društvena igra Srđana Karanovića, *Buđenje pacova* Živojina Pavlovića i *Živan pravi pank festival* Ognjena Glavonjića. Sve su projekcije, naravno, besplatne, a inicijativa svakodnevno na Facebook stranici obavještava javnost o materijalima potrebnim da se kino dovede u trajnije stanje korištenja.

Pokret za okupaciju kina organizirao je i tribinu s ciljem razmjene ideja, znanja i vještina potrebnih da se kino u potpunosti privede svrsi. Na tribini “Šta ti možeš da uradiš za Zvezdu? Šta Zvezda može da uradi za tebe?” se raspravljalo o sedam tema raspoređenih po sektorima – građevinski, filmski program, off program, ekonomski, pravni i medijski savjeti te volonterizam.

Kino Zvezda zatvoreno je od 2007. godine privatizacijom lanca Beograd film. Nikola Đivanović postao je većinski vlasnik za sumu od oko 9 milijuna eura. Iako se ugovorom obvezao da “neće prodati, preneti ili na bilo koji drugi način otuđiti akcije u periodu od dve godine, od dana zaključenja ugovora”, Đivanović već sljedeće godine prodaje pet centralnih gradskih kina za 19,7 milijuna eura, većinom trgovačkom lancu Idea, srpskoj podružnici Agrokora Ivce Todorica. Zbog sporne prodaje pet kina, Đivanović je uhićen u ožujku 2011. godine i osuđen na tri godine zatvora i novčanu kaznu, nakon dogovora o priznanju krivice da je prodajom kina oštetio male akcionare Beograd filma za više od četiri milijuna eura, a srpski proračun za više od 1,5 milijuna eura.

Zvezda nije bila među pet prodanih kina, već se s još nekoliko njih našla pod hipotekom, kao garancija Đivanovića da će platiti novčani dio kazne, nakon dogovora s Tužilaštvom za organizirani kriminal krajem 2012. godine. Kino Kozara izgorjelo je 2012. u požaru, kino Jadran pretvoreno je u kafić. Kino Balkan zatvoreno je 2010. godine zbog rekonstrukcije zgrade koja je kasnije obustavljena, a u kojoj je, inače, 1912. otvoreno prvo stalno beogradsko kino Grand. Krajem 2012. godine postavljena je spomen-ploča na zgradu zatvorenog kina Balkan u znak sjećanja na njega i sve ostale “žrtve privatizacije Beograd filma”.

Podršku okupaciji Zvezde izrazila je glumica Dara Đokić prilikom uručjenja nagrade Raša Plaović, redatelj Goran Marković, te Savjet Festivala autorskog filma kojim predsjedava redatelj Srđan Golubović. Također, nagradu filmu *Rabbitland* na filmskom festivalu u Wiesbadenu autori Ana Nedeljković i Nikola Majdak posvetili su upravo Pokretu za okupaciju kina.

“KOČIĆEVO PERO” ZVONKU KARANOVIĆU

Nagrada “Kočićevo pero” za visoke dosege u suvremenoj književnosti i odanost ljepoti misli i riječi Petra Kočića dodijeljena je Zvonku Karanoviću za knjigu “Najbolje godine naših života”, u izdanju kuće Lom iz Beograda. Karanović je dobio i godišnju nagradu “Kočićeva knjiga” za cjelokupno književno stvaralaštvo, objavila je Zadužbina Petar Kočić iz Banjaluke-Beograda.

Karanoviću je nagrada dodijeljena jednoglasnom odlukom žirija koji su činili Nikola Vukolić (predsjednik), Miljenko Jergović i Mladen Vesković, uz obrazloženje da njegova nova knjiga, izbor iz poezije nastale u periodu 1991-2004. godine, “predstavlja i pokušaj rekapitulacije blistave poezije u mračnom vremenu”. Navodeći da je Karanović poznat kao romanopisac i pjesnik, jedan od onih koji je “doprineo da glas srpske poezije odjekne na udaljenim meridijanima i prozbori na mnogim jezicima sveta”, Vukolić je istaknuo da je Karanović upravo novom knjigom “Najbolje godine naših života” napravio pravi podvig i najsajjnije zasijao na evropskoj, pa i svjetskoj mapi poezije.

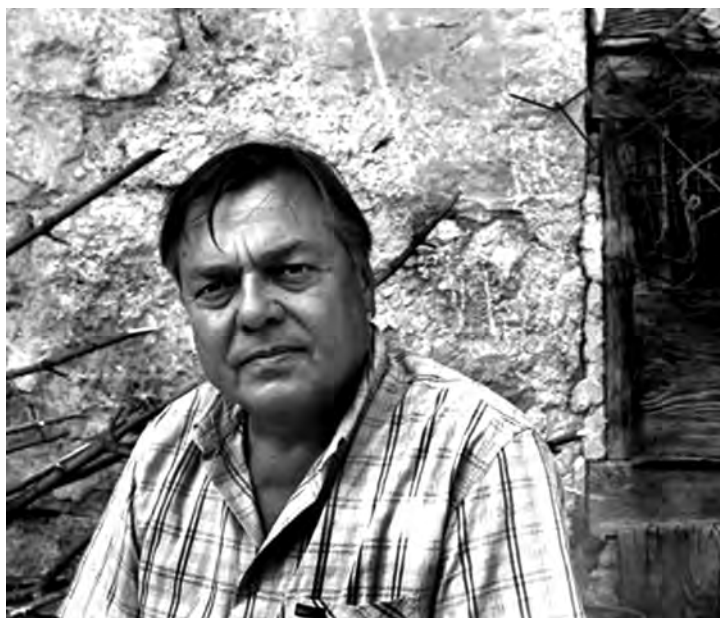
“Pesnik u svojoj samoći nije sam. Ljudi oko njega, kao i on, nose tugu u očima. Izgubljena je i nada u neku ljudskiju budućnost, koju smo ostavili da čeka na sporednom koloseku. Nezadovoljan sadašnjosti, uskraćenog prava na budućnost, pesnik se samo retko, munjevito priseti neke (nedoživljene) prošlosti (sećanja će postati dovoljna/ tek kad prošlost/ nadvlada budućnost/ kad godine zakucaju/ na trule zidove uspomena), a zemlja ostvarenih ideala prosine sada kao nestvarni, bajkoviti san o usnuljoj lepotic i zaspaloj pod šljivinim drvetom. Glavni junak, pesnik koji je rođen za pobjednika, neće ustuknuti pred životom koji je pun loših mogućnosti”, istakao je Vukolić. Karanović je rođen 1959. u Nišu, a svoje pisanje bazira na iskustvima beat književnosti, filma i pop kulture. Sebe smatra piscem s margine.

DRAGO JANČAR OBJAVIO NAJBOLJU STRANU KNJIGU NA FRANCUSKOM

Slovenski pisac Drago Jančar dobitnik je nagrade za najbolju stranu knjigu objavljenu na francuskom jeziku u 2014. godini – za roman "Te noći sam je vidio".

"Sretan sam, što drugo da kažem... To znači da sam nekako kao kod kuće u književnosti kojoj sam se uvijek divio i koja me je oblikovala u mladosti", rekao je Jančar. Na francuskom jeziku do sada je objavljeno osam knjiga Jančara. Francuski izdavač Febus je, na vijest o nagradi, odštampao je novo izdanje romana u tiraži od 6000 primjeraka, nakon prvog izdanja koje je išlo u 3000 primjeraka. Nagrada za najbolju stranu knjigu objavljenu na francuskom jeziku jedno je od najvažnijih priznanja koja se dodjeljuje u Francuskoj, a među novijim dobitnicima su i Salman Rushdie i Orhan Pamuk. Nagradu dodjeljuju udruženja francuskih kritičara i izdavača.

Roman "Te noći sam je vidio" knjiga je o ljubavi, ljepoti i strasti, i o Veronici Zarnik, mladoj ženi rijetke ljepote i nesvakidašnje sudbine iz ljubljanskog građanskog društva. O njoj i nekoliko njenih godina zrele ljepote uoči Drugog svjetskog rata i tokom njega u Jančarevom romanu govori se iz ugla pet svjedoka: kraljevski konjički oficir i bivši ljubavnik, njena majka, sluškinja koja postaje prijateljica, njemački vojni ljekar koji je njen prijatelj i radnik na imanju njenog muža koji je potajno zaljubljen u nju. Nestanak Veronike Zarnik u vrtlogu povijesti događaj je koji pokreće moćnu priču tog romana koji se jednim dijelom odigrava u Vranju i južnoj Srbiji uoči Drugog svjetskog rata.

EVROPSKI OSKAR ZA "KOKOŠKU"

Film "Kokoška", realiziran u njemačko-hrvatskoj koprodukciji u režiji Une Gunjak, osvojio je u Rigi Evropsku filmsku nagradu za najbolji kratkometražni film odlukom tri tisuće članova tog tijela. "Kokoška" je dirljiva priča iz opkoljenog Sarajeva, nadahnuta stvarnim događajem iz redateljčina života o djevojčici koja za rođendan od oca s ratišta kao dar dobiva živu kokoš. Dok malena priželjkuje da joj kokoška postane kućni ljubimac, njezina majka ima puno konkretnije planove što s njom napraviti.

Osim što prikazuje surovu svakodnevnicu ratnog Sarajeva s početka devedesetih, film u sažetoj, ali sadržajnoj formi progovara o generaciji koja je bila prisiljena prebrzo odrasti. Snimljen je u Zagrebu i u hrvatskoj organizaciji. Režiju i scenarij filma potpisuje Una Gunjak, direktor fotografije je Matthias Pilz, montažerka Anja Siemens, a skladatelj Bernd Schurer. Producentica je Jelena Goldbach iz njemačke producerske kuće Zak Film Productions, a hrvatski koproducent Siniša Juričić iz Nukleus filma. Film je sufinanciran sredstvima Hrvatskog audiovizualnog centra i Grada Zagreba.

Film je dosad osvojio više od 20 festivalskih nagrada i uvršten je u međunarodnu konkurenciju kratkometražnih filmova prestižnog Sundance Film Festivala, koji se održava u siječnju. Hrvatska publika imat će priliku pogledati "Kokošku" na Maratonu kratkometražnih filmova u 29 kina diljem Hrvatske.

"DNEVNIK O ČARNOJEVIĆU" U JUGOSLOVENSKOM DRAMSKOM

Jugoslovensko dramsko pozorište najavilo je premijeru predstave "Dnevnik o Čarnojeviću" Miloša Crnjanskog, u režiji Miloša Lolića. Predstava je postavljena kao scensko-poetski odgovor na izazovnu povijesnu temu Prvog svjetskog rata.

Autorski Lolićev projekt sadržajno se, kako navodi JDP, oslanja na "utuljenu baštinu" srpskog i južnoslavenskog pjesničkog promišljanja svijeta, postromantičarske poetske žestine koja struji kroz našu književnost pred sam rat, zamaha koji u poeziji dobiva ljudska supstanca u toku ratnih zbivanja, kao i osjećanje potrošenih egzistencija po završetku, ali i konačni trijumf ideja moderne i književnog modernizma.

U predstavi igraju Vojislav Brajović, Branislav Lečić, Nikola Đuričko, Vojin Četković, Milan Marić, Hristina Popović, Milena Živanović, Stefan Bundalo, Jelena Ilić i Marko Grabež. Komad je dio programa povodom stogodišnjice od početka Prvog svjetskog rata u 2014. godini, koji financira Ministarstvo kulture i informiranja Srbije.

INTENZIVNIJA KULturna SURADNJA SRBIJE I RUSIJE

Suradnja Srbije i Rusije u sektoru kulture intenzivirat će se od 2015. godine, dogovoreno je na sastanku ministara kulture Ivana Tasovca i Vladimira Medinskog u Beogradu, koji će razgovor na tu temu nastaviti na Forumu u Sankt Peterburgu kada će biti precizirani konkretni oblici buduće suradnje.

Tasovac i Medinski su se složili da postoji veliki prostor za unapređenje kulturne suradnje dviju zemalja, posebno u dijelu suvremenog stvaralaštva. Načelno je dogovoreno u 2015. godini potpisivanje Protokola koji podrazumijeva dinamičniju kulturnu suradnju u sektorima suvremene umjetnosti i kulturnih industrija, kao i jačanje direktne međuinstitucionalne suradnje. Sastanak dvojice ministara održan je tokom posjeta ruskog patrijarha Kirila arhivskoj izložbi Državnog arhiva Ruske Federacije "Rusija i Srbija: Istorija duhovnih odnosa XIV-XIX veka", koja gostuje u Istorijskom muzeju Srbije, odnosno u Konaku kneza Miloša u Beogradu.

BALKANSKA DIZAJNERSKA MREŽA

Balkanska dizajnerska mreža (Balkan Design Network) inovativna je platforma koju su osnovali Hrvatsko dizajnersko društvo iz Zagreba, Public Room iz Skoplja i Mikser iz Beograda, kako bi pružili stratešku podršku razvoju i promociji balkanskog dizajna, kako u regiji, tako i na europskoj te na međunarodnoj razini.

"Balkanska dizajnerska mreža nastala je kao reakcija na nepovoljnu klimu za razvoj kreativnih djelatnosti na Balkanu prouzrokovanu nizom čimbenika, od prerano prekinutog procesa modernizacije, nestabilne političke situacije, stihijske tranzicije do nepostojanja stimulativne poslovne politike prema lokalnim proizvođačima", stoji u priopćenju povodom osnivanja platforme. Mreža poziva stručnjake, dizajnere svih profila, dizajnerske organizacije, formalne i neformalne obrazovne institucije, tvrtke i razvojne agencije, da svoja iskustva udruže i pod okriljem novoformirane otvorene platforme usmjere k "proaktivnom mijenjanju stvarnosti na Balkanu".

Misija Balkanske dizajnerske mreže je osnaživanje socijalne uloge dizajna kao katalizatora humanog, pametnog i održivog okruženja. Jedan od ključnih motiva za osnivanje mreže jest potreba za zajedničkim strateškim i dugoročnim djelovanjem regionalnih dizajnerskih organizacija i institucija na kreiranju spone između sektora dizajna i gospodarstva, kao i uspostavljanju učinkovitije suradnje s državnim institucijama s ciljem boljeg razumijevanja sustavnog ulaganja u kreativni potencijal Balkana i njegove konkretne primjene u gospodarskom sektoru.

BALKAN
.....
DESIGN
.....
NETWORK

MAPIRANJE VOJNE IMOVINE

Internetska stranica Vojna imovina (Military map) nastala je u sklopu projekta PINS: Public interest – not saleable (Javni interes – nije na prodaju), kojeg su tijekom 2013. i 2014. godine, uz financijsku podršku Evropske unije, provodili Centar za mirovne studije kao nositelj projekta te partneri Transparency International Mađarska, Transparency International UK, Sveučilište u Zagrebu, Zelena Istra, Eko Zadar i Cenzura Plus.

U sklopu projekta proučavani su procesi konverzija vojnih nekretnosti koji su započeli samostalnošću Hrvatske, a posebno su odabrani primjeri konverzija u Puli – kompleks Muzil, Zagrebu – bivša vojna bolnica Vlaška, Zadar – bivša vojarna Stjepan Radić i Visu – vojarna Samogor. Rezultati ove četiri konverzije detaljno su opisani u publikaciji Kome pripadaju bivše vojne nekretnine? Iskustva prenamjene u Hrvatskoj koju možete pronaći u javnim knjižnicama u navedenim gradovima te u knjižnici Centra za mirovne studije u tiskanom izdanju, a dostupna je i za besplatni download.

Stranicu je izradio Rationalinternational, a na njoj su vizualno objavljene i prikazane neke od vojnih nekretnosti koje MORH ocjenjuje kao neperspektivne. "Pomoću ovoga weba želimo nastaviti pratiti konverzije vojnih nekretnosti i nakon završetka projekta PINS. Zastavice na karti Hrvatske koju vidite na webu predstavljaju vojne nekretnosti koje je Ministarstvo obrane RH ocijenio neperspektivnim. Neke od tih nekretnosti su predane na korištenje Državnom uredu za upravljanje državnom imovinom, neke su predane na upravljanje jedinicama lokalne uprave ili samouprave, a neke su još uvijek pod upravom MORH-a i tek trebaju biti predane". S obzirom da za većinu nekretnosti nije poznata točna lokacija, svi su pozvani koristiti stranicu i nadopunjavati ju informacijama, koordinatama i fotografijama određenih nekretnosti.

OTIŠAO JOVAN ČIRILOV

Istaknuti teatrolog Jovan Čirilov, dugogodišnji upravnik Jugoslovenskog dramskog pozorišta, suosnivač i umjetnički direktor festivala Bitef i jedna od najvećih ličnosti srpske, jugoslavenske i evropske kulture, preminuo je 16. novembra u Beogradu u 84. godini. Čirilov je bio i dramaturg Ateljea 212, a bio je poznat kao erudit, poliglot, leksikograf, kroničar društva i teatra, modernist u stalnom ratu s konvencijama, istaknuto je u JDP-u. "Zajedno sa Mirom Trailović, osnovao je najstariji i najznačajniji međunarodni pozorišni festival u ovom delu Evrope, i ostavio nam odgovornost da o ovoj instituciji brinemo, čuvajući uspomenu na Jovana Čirilova i njegovo veliko, intelektualno delo, bez premca u našoj kulturi", poručili su iz Bitefa.

I sam Čirilov oprostio se od poštovalaca posljednjom kolumnom u NIN-u koju je napisao da bi bila objavljena posle njegove smrti: "Jednog ja manje je na svetu. I to moga ja. To svi drugi znaju, osim mene koji više ne postojim. Lakše je ne postojati, nego postojati. Telo je jedino stanište svakog ja, ali telu nije lako što u njemu prebiva jedno ja. Ja muči telo, a i telo muči – ja. Oni su u grčevitom zagrljaju dok postoje. Ja je svesno da ne može bez tela, a telo ne zna ništa. Ono prosto postoji ne zbog ja, ali kao da je tu zbog ja", naveo je Čirilov u poslednjoj kolumni "Reč nedelje" u NIN-u, za koji je pisao gotovo 30 godina..

foto: Jadran Boban, iz serijala "Povratak", selo Pedalj, Općina Dvor, decembar 2014.

GORAN BABIĆ / ŽIVKO BJELOJANOVIĆ / JADLAN BOBAN / MILOVAN J. BOGAVAC / DUBRAVKA BOGUTOVAC
 GORAN BORKOVIĆ / JOVICA DROBNJAK / MIRKO ANDRIĆ GUŽULIĆ / NENAD JOVANOVIĆ / MAŠA KALEKO
 VIRNA KARLIĆ / DRAGO KEKANOVIĆ / ĐORĐE MATIĆ / PETAR MATOVIĆ / LJUBINKA MILINIĆ / FEDOR MOČANIN
 ROBERT PERIŠIĆ / NATAŠA PUŠKAR / BORIS RAŠETA / IGOR RUŽIĆ / SRĐAN SANDIĆ / MILENA SEVEROVIĆ
 SANJA ŠAKIĆ / HRVOJE ŠIMIČEVIĆ / MILAN TADIĆ / ČEDOMIR VIŠNJIĆ / BORIS VRGA / LJILJANA VUKAŠINOVIĆ

АУТОРИ

75 GODINA IZLAZENJA POLITIKINOG ZABAVNIKA

ЧАРДАК НИ НА НЕБУ НИ НА ЗЕМЉИ

ПО МОТИВИМА ИЗ НАРОДНИХ ПРИПОВЕДАКА

ПОЛИТИКИН ЗАБАВНИК, уторак, 3 октобар 1999

CIJENA 20 KN

www.skdprosvjeta.com